

MASTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
AKADEMIN FÖR BIBLIOTEK, INFORMATION, PEDAGOGIK OCH IT

Hållbart och digitaliserat Policyimperativ inom biblioteksväsendet

JOAKIM BRÖMS

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© **Joakim Bröms**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: Hållbart och digitaliserat: Policyimperativ inom biblioteksväsendet
Engelsk titel: Sustainable and digitalised: Policy imperatives in the library sector
Författare: Joakim Bröms
Färdigställd: 2022

Abstract:

Since the launch of United Nation's Agenda 2030, sustainable development has been a goal of the Swedish government. Furthermore, Sweden has vowed to be second to none in taking advantage of the potential benefits of digital technology. Both goals can be construed as policy imperatives, and as such they have implications for the publicly financed library sector. The aim of this master's thesis is to clarify the meaning of sustainable development and digitalisation in a public library context in order to facilitate a critical discussion within LIS of these two imperatives. Firstly, the thesis attempts to determine, by using Quentin Skinner's historical method, what official policy documents published by the government and National Library of Sweden want to express by using sustainable development and digitalisation with regard to the library sector. Secondly, it tries to discern whether the two policy objectives are in accord, or in conflict, with one another. The analysis shows that both policy imperatives are in concord with established activities performed by libraries, and, furthermore, may strengthen the library sector as a positive societal force. However, in order to convey this impression, features that may run counter to the stated goals are disregarded, or downplayed. The study points to a mixed result regarding potential conflicts between the two policy imperatives. On the one hand, digitalisation undermines environmental sustainability, on the other hand, it strengthens economic sustainability. In the case of social sustainability, the impacts of digitalisation can be both beneficial and detrimental.

Nyckelord: Agenda 2030, hållbar utveckling, digitalisering, bibliotek, policyimperativ, demokrati, åsiktsfrihet, textanalys

Tack till min handledare, Roger Blomgren, för givande återkoppling och uppmuntran genom hela skrivprocessen.

/Joakim Bröms

1. Inledning	1
1.1 Två genomgripande utvecklingslinjer	1
1.2 Vad är problemet?	2
1.3 Syfte och frågeställningar	3
1.4 Avgränsningar	4
1.5 Disposition	5
2. Tidigare forskning	6
2.1 Hållbara digitala bibliotek	6
2.2 Hållbarhetens sociala dimension	6
2.3 Bibliotekens roll i praktiken	7
2.4 Teknikutvecklingens inverkan	8
2.5 Förändringar i beståndet	8
2.6 Teoretiska resonemang om hållbarhet och digitalisering	9
2.7 Digitalisering som policy	9
2.8 Hållbar utveckling i ett historiskt sammanhang	10
3. Teoretiska utgångspunkter	11
3.1 Imperativ	11
3.2 Språkhandlingar	12
4. Material och metod	14
4.1 Källmaterial	14
4.2 Val av metod	15
4.3 Historisk metod för begreppsanalys	16
4.4 Tillämpning av Skinners metod	18
5. Redovisning av textanalys	20
5.1 Hållbar utveckling i en bibliotekskontext	20
5.1.1 Centrala hållbarhetsmål för biblioteksväsendet	23
5.1.2 Hur motiveras centrala mål?	24
5.1.3 Demokrati och bibliotek	26
5.2 Digitalisering i en bibliotekskontext	28
5.2.1 Utbildare inom medie- och informationskunnighet	30
5.2.3 Det digitaliserade samhällets krav	32
5.2.4 Data som tillgång och hot	33
5.3 Harmoni eller konflikt?	35
5.3.1 Digitalisering och miljömässig hållbarhet	35
5.3.2 Digitalisering och social hållbarhet	38
5.3.3 Digitalisering och ekonomisk hållbarhet	39
5.4 Sammanfattande iakttagelser av undersökta texter	39
6. Analys och diskussion	43
6.1 Vad betyder egentligen hållbar?	43
6.2 Fri eller hållbar åsiktsbildning?	44
6.3 Vad innebär social hållbarhet?	47
6.4 Policyimperativ eller grandiositet?	49
7. Slutsatser och vidare forskning	51
7.1 Forskningsfråga 1	51
7.2 Forskningsfråga 2	52
7.3 Reflektioner och uppslag för vidare forskning	53
8. Sammanfattning	54
Källförteckning	56
Bilaga 1. IFLA: Storytelling manual	i

I. Inledning

Det råder inga tvivel om att biblioteksväsendet i bred mening är stätt i förändring. I facklitteraturen återkommer regelbundet hänvisningar till hur den tekniska utvecklingen driver på genomgripande och överblickbara skiften som i allra högsta grad påverkar bibliotekens verksamheter och deras roll i samhället (Bryson 2016). Biblioteksbladet ägnade hela sitt fjärde nummer för 2021 ("Det hållbara numret") åt hållbarhet och bibliotek (Biblioteksbladet, 2021). Därutöver tillkommer politiska beslut om att genomföra Förenta Nationernas Agenda 2030 i syfte att driva samhället i en mer hållbar riktning (Regeringskansliet, 2021), samt ambitionen att Sverige ska bli bäst i världen på att ta tillvara digitaliseringens möjligheter (SOU 2016:89). De övergripande trender som har dominerat under de senaste åren kan således sammanfattas i de två begreppen hållbar utveckling och digitalisering. Biblioteken förefaller stå mitt i den strömvirvel där dessa två möts.

Hur ska hållbar utveckling och digitalisering förstås i ett bibliotekssammanhang? Vad innebär dessa två visioner för biblioteksväsendets framtid och bibliotekens roll i samhället? Det är frågor som löper som en röd tråd genom denna undersökning.

I.1 Två genomgripande utvecklingslinjer

2017 tillsatte den amerikanska biblioteksförningen (ALA) en arbetsgrupp om hållbarhet som tog fram ett program om 52 punkter för hållbara bibliotek. Till grund för deras arbete ligger ett synsätt där endast åtgärder och insatser som tar hänsyn till såväl det miljömässigt sunda, det socialt rättvisa som det ekonomiskt genomförbara kvalificerar som hållbart (Tanner, Aldrich, Antonelli & Ho, 2019). Exempelvis föreslår de att biblioteken tar ledningen i omställningsarbetet för ett hållbart samhälle: "... libraries can start a conversation about sustainability, connect with entities that recognize the significance of sustainability, and gather representatives to strategize for action. In other words, libraries can assume a leadership role ..." (Tanner et al., 2019, s. 368). Här handlar det inte om att neutralt tillhandahålla information och erbjuda en mötesplats utan i stället ska biblioteken utgöra ett strategiskt nav för organisering och genomförande av FN:s mål för hållbar utveckling. Vidare har ALA antagit hållbarhet som ett av kärnvärdena för bibliotekarieyrket. Endast fantasin sätter gränser för bibliotekens roll i den framtida omställningen (Tanner et al., 2019).

Den internationella sammanslutningen av biblioteksförningar, IFLA, (International Federation of Library Associations and Institutions) arbetar också aktivt med agendan för hållbar utveckling. 2018 publicerade de en berättarmanual ("storytelling manual") för att främja spridningen av goda exempel mellan medlemsorganisationer – där Svensk biblioteksförning ingår – om hur bibliotek genom det breda utbud av "produkter och tjänster" som de tillhandahåller, inte minst internetuppkoppling, kan bidra till Agenda 2030. De 17 hållbarhetsmålen kopplas i manualen ihop med olika typer av berättelser om biblioteksväsendets roll. Det framgår att bibliotek inte bara främjar läsning och ingår som en integrerad del i utbildningsverksamhet utan dessutom tillhandahåller möjligheter för människor att förbättra sina egna liv; hjälper dem med information för en sundare livsstil; erbjuder en trygg träffpunkt för kvinnor, med mera (IFLA 2018).

Nyligen publicerade den europeiska paraplyorganisationen The European Bureau of Library, Information and Documentation Associations (EBLIDA) sin andra rapport om biblioteken och de 17 hållbarhetsmålen där de redovisar hur

olika länder arbetar med Agenda 2030 (Cunnane & Jekabsone, 2022). Ovan refererade rapporter och skrifter beskriver hållbar utveckling som ett raster för hur verksamheten ska betraktas, utvecklas och legitimeras.

Ett annat ramverk för samhällets utveckling är digitalisering, vilket inte minst kommer till uttryck i Digitaliseringskommissionens slutbetänkande. Ambitionen – det it-politiska målet – är att Sverige ska bli bäst i världen på att ta tillvara på digitaliseringens möjligheter. Målsättningen omfattar samtliga sektorer inom offentlig förvaltning (SOU, 2016:89). Följaktligen påverkar det alla offentligt finansierade bibliotek, som exempelvis folkbiblioteken runt om i Sverige.

Bland de trender som kommissionen uppmärksammar i sitt slutbetänkande är samhällets tilltagande urbanisering och hur den urbana miljön genomgår stora förändringar i samband med digitaliseringen. Kommissionen lyfter fram tre processer, ”dematerialisering, demobilisering och omvandling”, genom vilka den fysiska belastningen minskar tack vare kommunikation via nätet och virtuella produkter (SOU 2016, s. 122). För bibliotekens vidkommande är e-böcker och ljudböcker en form av dematerialisering, och möjligheten att bläddra i katalogen via bibliotekets hemsida i stället för vid ett fysiskt besök bland bokhyllorna skulle motsvara demobilisering, det vill säga ett minskat behov av resor. Omvandling innebär i sin tur att lokaler kan användas i andra syften när bibliotekens fysiska bestånd inte längre tar lika stor plats.

1.2 Vad är problemet?

Övergripande samhälleliga visioner som hållbar utveckling och digitalisering påverkar utvecklingen inom bibliotekssektorn i grunden. Just därför är det av vikt att försöka bringa klarhet i vad de innebär, vilka värderingar och vilket tankegods de bär på, och i vad mån det finns potentiella konflikter mellan de uttalade målsättningarna för respektive ambition.

En välkänd och ofta citerad definition av hållbar utveckling formulerade FN:s kommission om miljö och utveckling, den så kallade Brundtlandkommissionen, i sin rapport 1987: ”Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”¹ (WCED 1987, kapitel 2 punkt 1). Hållbar utveckling såsom den presenteras i FN-dokument har tre dimensioner: ekonomisk, social och miljömässig. Dessa är integrerade och odelbara. I samband med lanseringen av Agenda 2030 formulerade FN dessutom fem P:n, ”people”, ”planet”, ”prosperity”, ”peace” och ”partnership”, samt presenterade variationer på det tidigare temat. Föreliggande arbete har dock valt att hänvisa till de tre dimensionerna då det är dem som Sveriges regering refererar till i såväl propositionen om att genomföra Agenda 2030 som i 2021-års rapport om hur arbetet fortskrider (Regeringskansliet, 2021, s. 11, 14).

Totalt sett omfattar Agenda 2030 17 mål och 169 delmål. Hållbar utveckling i ekonomiskt och miljömässigt hänseende avser stadig tillväxt som vare sig äventyrar miljö eller utarmar begränsade naturresurser. Bland de mål i Agenda 2030 som har bäring på social hållbarhet återfinns fattigdomsbekämpning, jämlikhet och att främja delaktighet och social inkludering (United Nations, 2015). På sajten Mötesplats social hållbarhet beskriver Folkhälsomyndigheten ett hållbart samhälle

---

¹ Svensk översättning: ”Hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.” (Regeringskansliet, 2021, s. 15).

som jämställt, jämlikt och utan orättfärdiga skillnader; ett tolerant samhälle där alla är delaktiga i utvecklingen ("Vad är social," 2022, 8 mars).

Noterbart i sammanhanget är att rapporten *Sveriges genomförande av Agenda 2030* (Regeringskansliet, 2021) uppmärksammar att den hållbara utvecklingens tre dimensioner inte kopplas samman i tillräckligt stor utsträckning när agendan ska genomföras. Det gäller målkonflikter inom agendan för hållbar utveckling, det vill säga innan bilden kompliceras av den parallella ambitionen att bli bäst i världen på digitalisering.

Vad innebär då digitalisering? I en bredare bemärkelse omfattar den inte bara teknisk apparatur och infrastruktur utan hela samhällsutvecklingen, vilket innebär att den påverkar alla områden och verksamheter i samhället (SOU 2016:89). Enligt det så kallade it-politiska målet ska Sverige bli bäst i världen på att ta tillvara på digitaliseringens möjligheter. För att uppnå detta ska det finnas tillgång till effektiv och säker elektronisk kommunikation för att hushåll och företag ska kunna utnyttja samhällstjänster via bredbandsuppkoppling ("Mål för", u.å.).

Utifrån en analys av officiella norska policydokument inom kultursektorn beskriver Henningsen och Larsen (2020) digitalisering som ett policyimperativ. Med imperativ avser de ett begrepp som antar formen av en kraftfull befallning oavsett dess meriter i objektivet eller normativt hänseende. Dyliga begrepp blir inom ett visst område självförklarande och universella. I de texter som anger riktningen för det svenska biblioteksväsendet återfinns motsvarande tendens till att betrakta digitalisering som ett imperativ. Med hjälp av tekniska lösningar sprids litteratur och vetenskap, främjas deltagande och demokrati samt, inte minst, underlättas övergången till ett hållbart samhälle (Fichtelius, Persson & Enarson, 2019). Vad gäller den andra övergripande inriktningen, hållbar utveckling, förefaller den också uppfylla kriterierna för ett imperativ i policysammanhang (resonemanget utvecklas i avsnitt 3.1).

För att förstå vad som menas med båda dessa ambitiösa projekt, och vad formuleringar i strategidokument och utredningar innebär, behöver de sättas in i ett vidare sammanhang. En framkomlig väg är att med historikern Quentin Skinners metod (2002) betrakta dem som språkhandlingar i en pågående debatt. Debatten handlar i det aktuella fallet inte bara om vart samhället är på väg, utan till yttermera visso om vart det bör vara på väg.

Inom bibliotekssektorn förhärskar med andra ord två parallella imperativ: hållbar utveckling och digitalisering. Det sistnämnda kan emellertid ses som en utmaning och ett hot mot det förstnämnda, inte minst social hållbarhet i bemärkelsen ett demokratiskt och inkluderande samhälle, då den tekniska utvecklingen inte gynnar alla grupper i samhället i lika stor utsträckning. En del riskerar snarare att hamna utanför. Förändringar inom medielandskapet innebär också att centrala värden som åsikts- och informationsfrihet kan hamna på kollisionskurs med demokratiska kärnvärden (Sullivan, 2019). Vidare kan tekniskt drivna lösningar ge upphov till effekter som kullkastar ambitionen att uppnå en miljömässigt hållbar utveckling (Lange, Pohl & Santarius, 2020).

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med föreliggande arbete är att bidra till gynnsamma förutsättningar för en kritisk diskussion inom såväl forskning som profession om biblioteksväsendets roll i samhällsutvecklingen. För att uppnå detta analyseras hur de vittfamnande och ambitiösa målsättningar som ingår i hållbar utveckling och digitalisering kommer till uttryck i policydokument med bäring på bibliotekssektorn.

De två imperativen saknar entydiga definitioner och det är tveksamt om det ens går att formulera definitiva och allmänt accepterade tolkningar av vad de innefattar, vilka värden de avser att främja och hur de bör genomföras. En del av uppsatsen avser därför att klargöra hur begreppen används i officiella texter rörande offentliga bibliotek, exempelvis bibliotekslagen med förarbeten, rapporter och regeringens biblioteksstrategi. Dokumenten utgör uppsatsens primära källmaterial. Därpå efterföljande analys avser att utröna huruvida de två politiskt sanktionerade målsättningarna – hållbar utveckling och digitalisering – går hand i hand inom biblioteksväsendet, eller om det finns konflikter mellan dem.

De frågeställningar som uppsatsen söker besvara är således:

1. Vad avses i de primära källorna med hållbar utveckling och digitalisering?
2. Vilka eventuella målkonflikter existerar mellan dessa båda imperativ i en bibliotekskontext?

Även om studier med liknande upplägg som föreliggande arbete är sällsynta inom LIS-forskningen (Library and Information Science, det vill säga biblioteks- och informationsvetenskap) anknyter uppsatsen likväl till analyser av koncept och begrepp som tidigare har gjorts inom fältet (Engström & Rivano Eckerdal, 2019; Nolin, 2010; Nolin, 2020; Nolin & Olson, 2016). I relation till hållbar utveckling är en utförlig begreppsanalys av central betydelse för att det tydligt ska framgå vad som åsyftas när omstridda och mångfacetterade begrepp, som exempelvis social hållbarhet, återopas i såväl forsknings- som policysammanhang. Utan explicita definitioner försvåras kritisk analys av de argument som framförs.

1.4 Avgränsningar

Studiens källmaterial består av offentliga texter: bibliotekslagen, proposition och förarbeten, offentliga utredningar samt rapporter från statliga myndigheter. Urval av dokument beskrivs i närmare detalj i avsnitt 4.1. Enkelt uttryckt handlar det om statens perspektiv. En mer korrekt bestämning är dock att studien riktar in sig på texter som beskriver den politiskt beslutade inriktningen för samhällsutvecklingen. Till skillnad från regering och riksdag är staten ett abstrakt begrepp som inte kan reduceras till det nuvarande styrelseskicket och dess valda representanter².

Av tids- och utrymmesskäl har det inte varit möjligt att uppmärksamma alla relevanta aspekter av hållbar utveckling och digitalisering, eller alla rapporter som har bäring på biblioteksväsendets uppdrag, som exempelvis de om minoritetsspråk och skolbibliotek. Utöver denna begränsning har undersökningen dessutom avgränsats till de delar av det allmänna biblioteksväsendet som är tillgängliga för alla, eller som har ambitionen att vara tillgängliga för alla. De förhållanden som råder inom exempelvis forsknings- och specialbibliotek och som inte har relevans för en bredare allmänhet har följaktligen inte givits någon större uppmärksamhet. Tyngdpunkten ligger följaktligen på folkbiblioteken även om också andra delar av det offentliga biblioteksväsendet berörs.

---

² Distinktionen följer de resonemang som 1600-talsfilosofen Thomas Hobbes lade fram under det engelska inbördeskriget i det epokgörande verket *Leviathan* och som Skinner förtjänstfullt har utvecklat och förtydligat för vår tid (Northwestern University, 2013 & University College Dublin, 2016).

1.5 Disposition

Kapitel 1 ger bakgrund och formulerar det aktuella problemkomplexet. Kapitel 2 går igenom tidigare forskning om hållbar utveckling, digitalisering och relaterade områden inom i huvudsak biblioteks- och informationsvetenskap. I kapitel 3 läggs den teoretiska grunden för den fortsatta undersökningen och kapitel 4 beskriver metodval och primärt källmaterial. Kapitel 5 utgör själva resultatredovisningen av den empiriska studien. Det är i detta kapitel som de primära källorna – utifrån perspektivet att texterna utgör språkhandlingar i en pågående debatt om biblioteksväsendets roll i samhället – analyseras med avseende på de resonemang och argument som framförs kring imperativen hållbar utveckling och digitalisering, samt i vilken utsträckning imperativen stödjer eller motsäger varandra. I kapitel 6 utvecklas analysen och undersökningens resultat diskuteras. Förhållanden som förtjänar mer belysning utreds vidare. Kapitel 7 presenterar uppsatsens slutsatser och föreslår uppslag för framtida forskning. Kapitel 8 sammanfattar uppsatsen.

2. Tidigare forskning

Hur hållbar utveckling och digitalisering definieras i ett bibliotekssammanhang har, såvitt uppsatsens författare har kunnat utröna, inte genererat några större mängder litteratur. Huruvida de båda ambitionerna generellt, eller i specifika avseenden, är oförenliga eller leder till motsägelsefulla åtgärder verkar inte heller ha fått tillräcklig genomlysning. Utifrån en systematisk forskningsöversikt av artiklar publicerade inom biblioteks- och informationsvetenskap kommer Meschede och Henkel (2019) fram till slutsatsen att begreppet hållbar utveckling inte har fått särskilt mycket uppmärksamhet. Kosciejew (2020) menar att bibliotekens roll för genomförandet av Agenda 2030 är relativt utforskad. Han har själv formulerat ett konceptuellt ramverk för att göra det möjligt att utvärdera biblioteksväsendets bidrag inom fem olika områden: lokalsamhälle ("community"), kultur, utbildning, ekonomi och demokrati. Men hjälp av detta ramverk är det möjligt att undersöka vilka av de 17 målen och delmålen i Agenda 2030 som dessa fem områden i sin tur bidrar till att förverkliga. Målsättning är att lägga grunden för framtida forskning, men redan i sin artikel associerar Kosciejew bibliotekens verksamheter med 9 av de 17 målen³.

2.1 Hållbara digitala bibliotek

Chowdhury (2013) har tagit fram en modell för att illustrera hur hållbarhetens tre dimensioner yttrar sig i relation till digitala informationstjänster. Han menar att dessa tjänster, för att vara hållbara ur ett ekonomiskt, socialt och miljömässigt perspektiv, ska vara billigare och bättre än alternativen; säkerställa rättvis ("equitable") tillgång till information; reducera utsläpp av växthusgaser över tjänsternas hela livscykel. Med avseende på den sistnämnda aspekten konstaterar han att trenden på längre sikt är ökade utsläpp på grund av digitalisering, men att molntjänster kan vara en lösning på detta dilemma. Denna rekommendation framförde han emellertid för vidpass tio år sedan, varför de siffror den bygger på inte är aktuella. Han har därefter utvecklat en modell för forskning inom området (Chowdhury, 2014) som bygger på referensmodellen för digitala bibliotek ("The Digital Library Reference Model"). I ett exempelscenario identifierar han åtta aktörer inom ett digitalt akademiskt bibliotekssystem, och utifrån dessa kan olika bibliotekspolicyer, som exempelvis öppen tillgång ("open access") utvärderas. I en senare artikel utvecklar Chowdhury (2015) vilka faktorer som påverkar de digitala bibliotekens miljömässiga hållbarhet. Faktorerna delas in i en server- respektive en användarsida. Serversidans kostnader består av hårdvarans energiförbrukning vid såväl tillverkning av utrustningen som drift. På användarsidan handlar minskning av energiförbrukningen framför allt om att reducera den tid det tar för användarna att – utifrån deras informationsbehov – söka fram relevant information. I båda fallen handlar de potentiella lösningarna om såväl utveckling av hårdvara och mjukvara, som förändrade beteenden både inom institutioner och på individnivå.

2.2 Hållbarhetens sociala dimension

Alexandris Polomarkakis (2020) konstaterar att social hållbarhet är ett koncept som saknar en allmänt accepterad definition. I stället fungerar det som en platsbyggnad för litet av varje, däribland social rättvisa och sammanhållning. Inom ramarna för

---

³ Mål 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 16 och 17. För en förteckning över hållbarhetsmålen se Tabell 5.1 på s. 21.

ett social hållbart EU låg tyngdpunkten ursprungligen på arbetares hälsa och säkerhet, men därefter har konceptet vidgats och omfattar inalles tjugo rättigheter som rör allt från lika villkor på arbetsmarknaden och goda arbetsförhållanden till sociala skyddsnet och en inkluderande samhällsordning.

I en bibliotekskontext har social hållbarhet analyserats av Engström och Rivano Eckerdal (2019). Deras studie utgår från biblioteksplaner i jakt på innebörden av denna hållbarhetsdimension och deras slutsats är att begreppet i dessa dokument associeras med tillit och social stabilitet som medel för att stärka demokratin. Problemformuleringen som ligger till grund för denna innebörd utgår emellertid, enligt dem, från ett synsätt där social oro definitionsmässigt hotar samhällets stabilitet. I kontrast härtill menar de att klyftor och orättvisor orsakar konflikter i samhället, men att de senare är en del av en demokratisk samhällsordning, inte ett hot mot densamma. I stället för att bidra till att upprätthålla en stabil ordning skulle biblioteken kunna vara platser där pluralism och motstridiga ståndpunkter bejakas; arenor där politiska konflikter bidrar till en livskraftig demokrati.

En forskningsrapport om urban utveckling (Gustavsson & Elander, 2013) problematiserar begreppet och understryker att det inte går att tala om social hållbarhet i abstrakta termer. Minst två frågor behöver besvaras: För vem? I vilket tidsperspektiv? Därefter återstår svårigheten med att finna lämpliga indikatorer på stärkt respektive försvagad social hållbarhet. Till skillnad från miljömässig hållbarhet, där exempelvis mängden koldioxidutsläpp kan användas som måttstock, finns det ingen "socialdioxid" som signalerar om utvecklingen är på väg åt rätt håll (s. 10). Försök att specificera konceptet social hållbarhet har gett upphov till en bred palett av definitioner som i sin tur tar hjälp av andra svårhanterade begrepp. Bland dessa återfinns social rättvisa, jämlik tillgång, socialt kapital, mänskligt kapital, delaktighet och social sammanhållning. Ytterligare ett variant är att länka social hållbarhet till folkhälsa. I det sistnämnda fallet kan emellertid en situation uppstå där folkhälsa betraktas som en dimension av social hållbarhet, som i sin tur betraktas som en dimension av folkhälsa (Gustavsson & Elander, 2013). Därmed är, förvisso, cirkeln sluten, men utan att för den skull bringa särskilt mycket klarhet åt konceptet social hållbarhet.

2.3 Bibliotekens roll i praktiken

Vad händer då i praktiken på bibliotek runtom i världen för att genomföra hållbarhetsagendan? Ett urval av studier ger ett smakprov på hur arbetet ter sig. Enligt Mansour (2020) fyller folkbiblioteken på landsbygden i Egypten en viktig funktion för att främja målen i Agenda 2030. Inte minst då de på många håll är ett centralt nav för lokalsamhället och därigenom på ett grundläggande sätt tillhandahåller nödvändig information som relaterar till de 17 hållbarhetsmålen. Detta sker dels via deras samlingar, dels i form av folkbildande arrangemang och föreläsningar. Samtidigt står de egyptiska biblioteken inför stora utmaningar då de ofta lider av underfinansiering, undermåliga lokaler och utbildad personal.

En studie av hur tyska bibliotek arbetar med hållbar utveckling visar att insatserna spänner över ett brett fält, från att tillhandahålla böcker på temat, låna ut energimätare och verktyg, till att arrangera evenemang om hållbar utveckling i partnerskap med exempelvis civilsamhällets organisationer. Även fröbibliotek, där besökare kan hämta fröer och sedan returnera nya fröer efter odling, omnämns som ett sätt för biblioteken att påverka människors miljömedvetenhet (Beutelspacher och Meschede, 2020).

I Ghana har Atta-Obeng och Dadzie (2020) studerat en avgränsad aspekt av arbetet med Agenda 2030: livslångt lärande inom akademiska bibliotek i Ghana. De konstaterar att det saknas adekvat finansiering för uppdraget, men att det likväl genomförs flera aktiviteter för att främja kontinuerlig kunskapsinhämtning hos studenter. Bland dem utbildning i sökstrategier, debattprogram och bokklubbar. Vidare anser de att biblioteken inom högre utbildning, på grund av brister i resten av det offentliga biblioteksväsendet, bör bidra till uppfyllandet av livslångt lärande för hela samhällets räkning.

2.4 Teknikutvecklingens inverkan

En aspekt som påverkar bibliotekens hållbarhet i vidare bemärkelse är den tekniska utvecklingen. Anglada (2014) har uppmärksammat bibliotekens förändrade roll i den digitala eran och argumenterat för att de i lägre utsträckning än tidigare är hållbara, men då bemärkelsen livskraftiga på längre sikt. Den "hållbarhet" som han talar om har således ingen direkt koppling till vare sig de tre aspekterna av hållbar utveckling eller Agenda 2030. Han uppmärksammar däremot hur digitaliseringen har förändrat förväntningarna på vilka tjänster som bibliotek ska tillhandahålla. Därmed påverkas även i vad mån användarna anser att bibliotek förmår leva upp till dessa förväntningar. "Libraries are changing from being a space to store, locate and use books to places where people interact and socialize" (s. 605). Trenden är, enligt Anglada, att de offentligt finansierade biblioteken successivt blir mindre hållbara. För att vända denna utveckling behöver nya generationer bibliotekarier etablera en "ny stereotyp" av vad bibliotek är för någonting. I stället för att lägga all vikt vid fysiska byggnader och fysiska bestånd bör biblioteksväsendet hämta sin legitimitet från det faktum att det kan bistå med stöd och råd i den svåra processen att omvandla information till kunskap (Anglada 2014, s. 609).

Hur hållbart biblioteksväsendet är givet rådande utvecklingslinjer har även intresserat Michnik (2015) som utifrån intervjuer med lokalpolitiker, med ansvar för budgetfrågor i svenska kommuner, har försökt utröna om det finns en potentiell konflikt mellan ett hållbart och digitaliserat samhälle och livskraftiga bibliotek. Hennes slutsats är att digitaliseringen utmanar fysiska biblioteksrum, personal och ekonomi. För det första riskerar lokalerna att minska i betydelse när presumtiva besökare i stället väljer att göra sina ärenden via nätet. För det andra slits personalen mellan att behärska ny teknik och professionens traditionella kunskaper. För det tredje riskerar kostnaderna för e-böcker skena i väg och tvinga fram svåra avvägningar för hur en begränsad budget ska användas. Till skillnad från Anglada lyfter hon fram de fysiska rummen och de fysiska bestånden som värdefulla för bibliotekens uppdrag, inte minst ambitionen att främja ett demokratiskt samhälle.

2.5 Förändringar i beståndet

Även Söderholm och Nolin (2015) betonar de fysiska samlingarna i dess bredaste bemärkelse, inklusive utrustning på så kallade verktygsbibliotek, när de resonerar kring hur bibliotek kan vara relevanta för lokalsamhället. Utlåningsfunktionen i centrum för verksamheten betraktar de som en konsumtionsstrategi med möjliga implikationer för hållbar utveckling. De vill dock inte sätta något likhetstecken mellan utlåning och hållbarhet då det saknas tydliga kriterier för hur en eventuell korrelation dem emellan skulle kunna utvärderas. Vad som bekymrar dem är om digitaliseringen medför att de fysiska samlingarna nedvärderas när information går från att vara ett medel bland andra till ett mål i sig. I stället för en betydelsefull

plats riskerar biblioteket att reduceras till en kundorienterad tjänsteleverantör i den digitala eran.

Söderholm har följt upp resonemangen angående utlåning av verktyg i en artikel (2016) där han utgår från, och redovisar, låntagarnas perspektiv. Utifrån dessa drar han slutsatsen att det främst är sociala och ekonomiska faktorer som motiverar dem som lånar verktyg. Dylåka tjänster på bibliotek skulle därför kunna bidra till social och ekonomisk utveckling i berörda områden. Söderholm vill däremot inte slå fast någon positiv relation mellan lånande och hållbar utveckling. För att eventuellt kunna etablera en sådan koppling behövs mer forskning.

2.6 Teoretiska resonemang om hållbarhet och digitalisering

Vad gäller förutsättningarna för bibliotekens bidrag till hållbar utveckling – och i förlängningen till Agenda 2030 – har Nolin (2010) lanserat koncepten *information för hållbar utveckling* ("information for sustainable development") respektive *utveckling av hållbar information* ("development of sustainable information"). Det förstnämnda refererar till den infrastruktur och de metoder med vilka information görs tillgänglig, användbar och möjlig att ta del av för alla. Det sistnämnda handlar om miljömässigt hållbar kommunikationsteknik.

Nolin har även analyserat hur digitaliseringens råmaterial – data – beskrivs i den offentliga debatten och urskilt tre tongivande metaforer: data som olja; data som infrastruktur; data som ett tillgångsslag. Utifrån dessa har han med hjälp av konceptuell metafor-teori analyserat hur bildspråket främjar olika synsätt på data ur ett ekonomiskt perspektiv (2020). Dylåka resonemang må vid första påseende ha en oklar koppling till biblioteksväsendet, men då digitala medier intar en mer central roll i informationssamhället har synen på data, och vad de har för ekonomiskt värde (kostnad), betydelse för den ekonomiska hållbarheten i att tillhandahålla digitala tjänster.

Nolin och Olson (2016) har analyserat konceptet "internet of things" ("IoT") som en form av tveeggad bekvämlighet. Automatisering kan vara både frigörande och underminera den enskilde individens kontroll över eget liv. Lindh och Nolin (2017) har i sin tur granskat de metaforer som globala bolag som Google, Amazon och Facebook använder för att sälja in molnteknik som en framtidslösning. Utopi, revolution och en underliggande teknikoptimism är återkommande teman.

2.7 Digitalisering som policy

Antologin *Libraries, archives and museums as democratic spaces in a digital age* (Audunson et al., 2020) tar ett större grepp om digitalisering inom ABM-sektorn (arkiv, bibliotek och museer). Här argumenterar Henningsen och Larsen (2020) för att digitaliseringen är ett policyimperativ som bland annat innebär en sakralisering av de tekniska lösningar som utvecklingen har möjliggjort. I samma volym frågar sig Blomgren (2020) om digitaliseringen i avgörande avseenden har förändrat kulturinstitutionernas förutsättningar och uppdrag, eller om de i själva verket har inkorporerat teknikutvecklingen som ytterligare en legitimerande faktor för deras ordinarie verksamheter. I en bibliotekskontext betraktas digitaliseringen förvisso både som ett hot mot det demokratiska uppdraget och kunskapsförmedlingen då det förändrade medielandskapet härjas av falska nyheter och filterbubblor, men samtidigt är lösningen fortsatt digitalisering av det litterära kulturarvet och inte några avgörande förändringar i verksamheten till följd av de utmaningar mot demokratin som beskrivs i strategidokumentet.

Rörande biblioteksväsendets demokratiska roll i digitaliseringens tidevarv har Hobohm (2020) undersökt den tyska allmänhetens syn på bibliotek och jämfört den med professionens uppfattningar om sitt eget uppdrag och visat att besökare, till skillnad från bibliotekarier, inte ser någon stark koppling till demokratin. Vidare har yrkeskåren en högre uppfattning om biblioteken som mötesplatser i lokalsamhället än den genomsnittliga besökaren.

2.8 Hållbar utveckling i ett historiskt sammanhang

Du Pisani (2006) ger en historisk bakgrund till begreppet hållbar utveckling som det används i vår tid. Den ojämeförliga tillväxt och tekniska utveckling som tog fart efter industrialismens genombrott i England för 250 år sedan gav upphov till en uppsättning miljöproblem av varierande dignitet. Under andra halvan av 1900-talet började utvecklingen ifrågasättas. I ljuset av kritiken förenade hållbar utveckling två oförenliga hållningar: bevarande och utveckling. Å ena sidan skulle naturresurser konserveras, å andra sidan exploateras. Hållbarhet återkom i flera principer som antogs vid FN:s miljökonferens i Stockholm 1972, men för att inte konceptet skulle falla sönder i dess beståndsdelar var det nödvändigt att skilja mellan tillväxt som ett i grunden kvantitativt begrepp och utveckling som ett kvalitativt mått. I en senare artikel (2015) återkommer Du Pisani till ämnet och spårar hur ekologiska hänsyn och miljömässig hållbarhet fick ge vika för sociala och ekonomiska aspekter under de tre sista decennierna av 1900-talet. Denna process lägger grunden för idén om de tre odelbara dimensioner. Samtidigt upphör nolltillväxt att vara förenligt med målsättningarna i internationella överenskommelser, som exempelvis Agenda 2030.

Nolltillväxt som idé fick sitt genomslag 1972 i samband med att forskare med hjälp av datamodelleringar varnade för utvecklingen i skriften *The limits to growth* (Meadows, Meadows, Randers, Behrens & Club of Rome, 1972), som de skrev på uppdrag av Romklubben⁴ ("Club of Rome"). På område efter område radar boken upp exempel på hur dåvarande utveckling var på väg att utarma naturresurser och skada ekosystemtjänster, vilket i sin tur hotade att underminera hela den moderna civilisationen. *The limits to growth* är en tämligen alarmistisk skrift i det att författarna målar upp en dystopisk framtid om världssamfundet inte vidtar radikala åtgärder för att begränsa den ekonomiska tillväxten. Flera av förutsägelseerna, om än inte alla, som presenteras i boken har sedermera visat sig felaktiga eller överdrivna. Grundpremisen – att ständig tillväxt är omöjlig på en ändlig planet – torde dock alltså vara giltig⁵.

---

⁴ Club of Rome är en sammanslutning bestående av näringslivsföreträdare, forskare och före detta politiker (<https://www.clubofrome.org/history/>).

⁵ Se exempelvis en förespråkare för stabil ekonomi utan tillväxt som Daly (2013) och Jackson som gav ut den uppmärksammade boken *Välfärd utan tillväxt* (2011).

3. Teoretiska utgångspunkter

I det följande presenteras de teoretiska antaganden om relationen mellan språk och samhällsutveckling som kommande analys och diskussion utgår från. Begreppet *policyimperativ* ("policy imperative"), använt av Henningsen och Larsen (2020), ger ingångar till fortsatta undersökningar av hållbar utveckling och digitalisering (se avsnitt 3.1). När det gäller tolkning och analys av primära källor tar dessa moment avstamp i Skinners (2002) historiska metod, som presenteras utförligt i nästa kapitel (avsnitt 4.3). Skinners angreppssätt bygger på teoretiska antagande om idéers inflytande över den sociala verkligheten, och kan således inte reduceras till enbart en metod för textanalys. Av detta skäl kommer hans teoretiska resonemang att utvecklas och diskuteras i detta kapitel (avsnitt 3.2).

3.1 Imperativ

I kapitel 1 framkom att digitalisering kan betraktas som ett imperativ. Henningsen och Larsen (2020) använder både uttrycket *policyimperativ* och *imperativ* (de används synonymt) och beskriver i tre steg den process som har lett fram till att digitalisering har fått ställning som imperativ inom kultursektorn. För det första har digitalisering spridit sig via strävan mot *institutionell likhet* ("institutional isomorphism"), vilket innebär att institutioner vinner legitimitet genom att imitera varandra. För det andra har en diskurs tagit form som betraktar digitalisering som ett radikalt brott med tidigare epoker i mänsklighetens historia; en epok som både lockar med utopi och hotar med dystopi, vilket gör det än mer angeläget att mana till handling för att försöka styra mot utopin och undvika dystopin. För det tredje har digitalisering antagit skepnaden av något heligt (jfr. Durkheim, heligt och profant). Med andra ord har sakraliseringen av en uppsättning tekniska lösningar placerat dessa över och bortom vardagens bestyr. Betraktat som imperativ innebär det att motstånd mot digitalisering inom ramarna för en verksamhet betraktas som liktydigt med att vara mot såväl modernitet som medborgerlighet ("anti-modern", "anti-civil") (s. 69).

Premissen för kommande resonemang är att även hållbar utveckling, precis som digitalisering, kan betraktas som ett imperativ. I detta fall föreligger emellertid inte imitation för legitimering eftersom imperativet är beslutat av politiska makthavare. Det är med andra ord inte valfritt att genomföra Agenda 2030. Hållbar utveckling har dock liknande karaktäristika som *policyimperativet* digitalisering, och det finns skäl att anse att de två andra stegen i processen föreligger.

Till grund för Agenda 2030 ligger FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter och internationella konventioner (United Nations, 2015). Konceptet mänskliga rättigheter har emellertid inte alltid haft samma prominenta ställning som det har i dag. I själva verket började det vinna insteg i debatten samtidigt som västvärldens välfärdsstater, från slutet av 1970-talet, stötte på problem. Före denna tid var det betydligt vanligare att människor hänvisade till socialism när de talade om radikala visioner för framtiden, men sedan kalla krigets slut har förhållandet varit det omvända (Moyn, 2019). Vår tid är de mänskliga rättigheternas epok. Även former av sakralisering stärker intrycket av att hållbar utveckling kan ses som ett imperativ. Det är förknippat med status och kvalitet för institutioner att skylta med

hållbara initiativ⁶, och precis som i fallet med digitaliseringen förefaller det orimligt att ifrågasätta hållbar utveckling då det implicerar att institutionen förespråkar ohållbar utveckling som en strategi för framtiden. Därutöver tillkommer det faktum att demokrati, jämlikhet, frihet och liknande starkt värdeladdade ord – centrala i såväl den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter som i de 17 hållbarhetsmålen i Agenda 2030 – används mer som positivt värdeladdade ord än som tydligt definierade koncept. I själva verket är det i allra högsta grad omtvistat hur ovan uppräknade termer lämpligen bör tolkas (om demokrati se SOU 2000:1; jämlikhet se Bobbio, 1998; Borg, 1992; Kirby, 2017; frihet se Berlin, 2011; Skinner, 2008b). I kombination med det politiska målet att Sverige ska genomföra Agenda 2030 förefaller det rimligt att betrakta hållbar utveckling som ett imperativ.

3.2 Språkhandlingar

Skinnerns metod (2002) för att avtäcka innebörden av klassiska texter av politisk och filosofisk karaktär, och därmed blottlägga författarnas avsikter med det sagda, har burit frukt inom det idéhistoriska fältet. I synnerhet hans studier av tänkare som Niccolò Machiavelli och Thomas Hobbes. De principer som hans arbete vilar på är emellertid inte av sådan art att de endast är tillämpliga på historiskt källmaterial. Tvärtom vill undertecknad framhålla att de mycket väl kan generera insikter och fungera som vägledning i studiet av samtida dokument. Då syftet med föreliggande arbete är att lyfta fram vad skribenter *gör* när de resonerar och argumenterar i officiella rapporter och utredningar har Skinnerns metod för historisk textanalys tillämpats på dessa dokument.

Genom att betrakta texter om hållbar utveckling och digitalisering på bibliotek som språkhandlingar är målsättningen att avtäcka i vilket syfte författarna kastar sig in i samtida debatter, men också hur de därmed formar förståelsen av vår samtid, dess möjligheter och utmaningar. Ett antagande som ligger till grund för följande resonemang är att varje ambition att förändra den sociala världen behöver vinna legitimitet.

... any course of action will be inhibited to the degree that it cannot be legitimised. ... the range of terms that innovation ideologists can hope to apply to legitimise their behaviour can never be set by themselves. The availability of such terms is a question about the prevailing morality of their society; their applicability is a question about the meaning and use of the terms involved, and about how far these can be plausibly stretched. (Skinner 2002, s. 156)

Det innebär att inte bara den fysiska världen sätter gränser för vad som är möjligt. Även det som är fysiskt genomförbart under existerande förutsättningar behöver uppfattas som tänkbart, önskvärt och i linje med de värden och ambitioner som förenar människor i en samhällsgemenskap. Det otänkbara kommer inte att genomföras. Men även det som betraktas som befängt och otillständigt kommer likaledes stöta på nästintill oöverstigliga hinder. Befintliga föreställningar, och de språkliga konstruktioner genom vilka människor beskriver och värderar dessa, kommer således att utgöra ett slagfält för varje ambition att sjösätta genomgripande förändringar.

---

⁶ Högskolan i Borås presenterar hållbarhet som en del av kvalitetsarbetet och framhåller miljöcertifieringen ISO 14001 (Högskolan i Borås, 2018).

Now this is certainly a substantive social debate as well as a linguistic one. For it can equally well be characterised as an argument between two rival social theories and their attendant methods of classifying social reality. (Skinner 2002, s. 163)

I det aktuella fallet är hållbarhet och digitalisering de transformativa processer som måste legitimeras för att vinna gehör. Här handlar det inte om blott lingvistiska kontroverser rörande den korrekta användningen av olika begrepp, utan om hur sociala konflikter utkämpas kring skilda – ibland inkompatibla – visioner om vad som är gott, riktigt, förnuftigt och önskvärt.

Då intertextualitet, eller det sammanhang inom vilket en text publiceras, är central för Skinners metod förefaller det relevant att kortfattat redogöra för slipningen på de glasögon genom vilka författaren till föreliggande arbete betraktar samtiden och därmed de perspektiv utifrån vilka undersökningen har genomförts. Utgångspunkten är inte ett blankt papper utan bygger på teoretiska perspektiv och analyser av de föreställningar som har varit inflytelserika i vår del av världen under 1900-talets avslutande decennier och inledningen av innevarande sekel. Med detta avses exempelvis nyliberala tankefigurer (Mirowski, 2013; Mirowski & Plehwe, 2015), men också företeelsen att policydokument och strategiska visioner tillmäts en ökad betydelse och visionerna blir alltmer storvulna (Alvesson, 2006). Därutöver har Moyns historiska exposé över de mänskliga rättigheternas tillkomst efter andra världskriget (2015), och hans fortsatta utforskande av vad det innebär för vår tid (2017 & 2019), varit en viktig källa till insikt. Överhuvudtaget har litteratur som analyserar samtiden med kritisk blick varit oundgänglig för att kontextualisera de texter som utgör studiens kärna.

4. Material och metod

Föreliggande arbete är av kvalitativ och utforskande karaktär. Det utgår följaktligen inte ifrån några klart formulerade hypoteser vars bärighet kan testas mot befintlig statistik eller fakta i målet utan söker i stället förstå hur de två centrala begreppen – hållbar utveckling och digitalisering – används i officiella dokument och hur de rimligen bör förstås i dessa sammanhang, samt huruvida de båda imperativen, såsom de presenteras, är förenliga med varandra. Följaktligen handlar det dels om tolkning av texter, dels analys av dem i ett vidare bibliotekssammanhang. I så motto är det av induktiv karaktär (Bryman, 2018).

4.1 Källmaterial

För ändamålet har texter som kan belysa frågeställningarna valts. Urvalet är med andra ord målstyrt (Bryman, 2018). Utifrån denna princip har officiella dokument med bäring på biblioteksväsendets utveckling använts. I första hand har förslaget till Nationell biblioteksstrategi och två av de rapporter som Kungl. biblioteket (KB) publicerade i samband med framtagandet av strategin bedömts som oundgängliga. Även bibliotekslagen, inklusive förarbeten, samt Digitaliseringskommissionens slutbetänkande framstår som relevanta i sammanhanget då ovan nämnda förslag till strategi och rapporter hänvisar till dem, inte minst, vad gäller sistnämnda text, i frågor som rör just digitalisering. I slutet av april, 2022, presenterade regeringen sin biblioteksstrategi som också ingår i underlaget. Samtliga dokument har tillkommit under de senaste tio åren, vilket gör att de alltjämt är aktuella källor till de officiella målsättningar och visioner som gäller för det allmänna biblioteksväsendet.

Det primära källmaterialet består av:

KB:s rapporter och förslag till nationell biblioteksstrategi

- *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (Fichtelius, Enarson, Hansson, Klein & Persson, 2017).
- *Biblioteket i skyn: Nationella digitala bibliotekstjänster* (Klein & Thorslund, 2019).
- *Demokratins skattkammare: förslag till en nationell biblioteksstrategi* (Fichtelius, Persson & Enarson, 2019)

Regeringens biblioteksstrategi

- *Strategi för ett starkt biblioteksväsende: 2022-2025* (Kulturdepartementet, 2022).

Offentliga utredningar

- *För digitalisering i tiden: Slutbetänkande av Digitaliseringskommissionen*. (SOU, 2016:89)

Lagtext och förarbeten

- Promemoria *Ny bibliotekslag* (Promemoria Ds 2012:13).
- Proposition *Ny bibliotekslag* (Proposition 2012/13:147)
- Kulturutskottets betänkande *Ny bibliotekslag* (Betänkande 2013/14:KrU2).
- *Bibliotekslag* (SFS 2013:801)

Några förtydliganden angående de angivna texterna. Under framtagandet av förslaget till en ny nationell biblioteksstrategi, *Demokratins skattkammare*,⁷ publicerade KB *Den femte statsmakten* 2016 och *Biblioteket i skyn* 2019. Totalt omfattade arbetet med strategin fjorton rapporter, men föreliggande studie har valt

---

⁷ För samtliga rapporter i arbetet med strategin, se Kungl. biblioteket diariernr. 6.7-2015-1181.

att begränsa sig till de två ovan nämnda då de ägnar betydande uppmärksamhet åt hållbar utveckling och/eller digitalisering inom biblioteksväsendet. Övriga rapporter har valts bort dels på grund av tids- och utrymmesskäl, dels då de behandlar aspekter av biblioteksväsendet verksamheter, som skolbibliotek och minoritetsspråk, som på grund av de avhandlade frågornas komplexitet hade gjort denna undersökning alltför omfattande.

Vad gäller biblioteksstrategin, *Strategi för ett starkt biblioteksväsende: 2022-2025*, presenterade kulturminister Jeanette Gustafsdotter den mindre än en månad innan färdigställandet av föreliggande arbete. Författaren har i möjligaste mån försökt att inkludera dess skrivningar i analysen, likväl ligger tyngdpunkten, av tidsskäl, på de ovan refererade rapporter, samt förslaget till nationell biblioteksstrategi.

Digitaliseringskommissionens slutbetänkande redogör för det övergripande målet att Sverige ska bli bäst i världen på digitalisering, och vägen dit. Dokumentet är centralt för att förstå hur Sveriges politiska makthavare ser på digitalisering och vilka visioner som förknippas med denna utveckling. I kombination med KB:s rapporter på samma tema ger de en god översikt av vad pågående digitalisering innebär för biblioteken.

Eftersom det offentligt finansierade biblioteksväsendet regleras i lag har det, utöver ovan nämnda material, varit nödvändigt att även konsultera gällande bibliotekslag, samt förarbeten i form av Kulturdepartementets promemoria, regeringens proposition och kulturutskottets betänkande.

Uppsatsens sekundära källmaterial utgörs av fackgranskade artiklar inom biblioteks- och informationsvetenskap, samt facklitteratur som bland annat behandlar hållbarhet, utvecklingen av digitala lösningar, mänskliga rättigheter och trender i samhällsutvecklingen med bäring på dessa aspekter. Dessa texter kommer att användas för att kontextualisera aktuella begrepp och företeelser.

4.2 Val av metod

Tolkning och analys av det primära källmaterialet tar, som tidigare nämnt, avstamp i Skinners historiska perspektiv. Hans sätt att angripa texter som språkhandlingar, argument i pågående debatter, är enligt undertecknad ett lämpligt intellektuellt redskap för att studera samtida företeelser – måhända en smula paradoxalt givet dess ursprung inom det idéhistoriska fältet – eftersom sammanhanget är avgörande. För samtida dokument behöver den historiska kontexten, av förklarliga skäl, inte återskapas. Samtidigt har Skinner nästintill ouppnåeliga krav, vilka han framförde under en föreläsning vid Ruhr-universitetet i Bochum, på vad en adekvat förståelse av en texts sammanhang kräver:

... I have a rather despairing piece of methodology, it's really my only methodological advice to offer you, which is that there is no substitute for omniscience. ... You just got to know enough about what the context was. If you read enough, you get the answers. (Goering, 2014, min. 29.12–)

Allvetande är en tämligen hög ribba, men samtidigt är budskapet klart: För att förstå en text behöver den sättas in i sitt sammanhang, i relation till andra texter. Med andra ord är intertextualitet helt centralt för Skinner (2002).

Men varför utgå från just Skinners historiska metod, varför inte fjärläsning (”distant reading”), eller innehållsanalys med statistiska verktyg? Varför inte kritisk diskursanalys? Det hade varit möjligt att söka fram en större mängd texter som nämner hållbar utveckling, digitalisering och bibliotek för att därefter analysera dem med tekniker för fjärläsning. På detta sätt skulle det vara möjligt att söka efter

mönster på en högre abstraktionsnivå utan att för den skull sätta sig in de enskilda texterna (Moretti, 2013). På samma vis kunde de valda texterna ha blivit föremål för en innehållsanalys (Bryman, 2018) där förekomsten av enskilda begrepp kvantifieras och de sammanhang i vilka de förekommer analyseras utifrån förutbestämda kriterier. Metoderna hade emellertid inte tillåtit en fördjupad närläsning av texterna som uttryck för språkhandlingar eller vilka avsikter som återspeglas i de argument som framförs. Med det sagt har antal förekomster av ord emellertid använts som ett hjälpmedel i den avslutande diskussionen (kapitel 6) för att illustrera och exemplifiera gjorda iakttagelser med relativa mått på hur ofta centrala begrepp och ord förekommer i ett sammanhang jämfört med ett annat.

Kritisk diskursanalys hade varit en framkomlig väg för att studera hur de centrala begreppen formar samtida uppfattningar om vad bibliotek bör vara. Diskursanalysen utgår från att språket är en maktresurs som formar den sociala verkligheten (Bryman, 2018), och följaktligen begränsar tillgängliga språkliga koncept handlingsutrymmet, vad som är möjligt att säga och göra. Samtidigt är språket inte enbart en begränsande faktor utan också en resurs. När konventioner utmanas och det som alla ditintills har tagit för givet kullkastats har därmed inte bara språket utan även den sociala världen förändrats. Det för tidigt att, som Barthes och Foucault, dödförklara författaren (Skinner, 2002; Skinner 2008a).

Då följande analys betraktar officiella texter som språkhandlingar och befattar sig med hur centrala begrepp och relaterade koncept används i dessa, det vill säga vad upphovspersonerna *gör* när de skriver vad de skriver, förefaller Skinners metod vara lämpad för ändamålet. Med det sagt är intertextualitet, det vill säga hur en text förhåller sig till det sammanhang i vilket den har publicerats, och hur den relaterar till andra texter, en central idé även för kritisk diskursanalys (Bryman, 2018).

4.3 Historisk metod för begreppsanalys

Skinner (2002) kritiserar tendensen att skriva historia över begrepp och koncept eftersom dessa inte är stabila över tid, och de inte nödvändigtvis har använts på ett och samma sätt som argument i debatter genom tiderna. I stället lyfter han fram att historisk kunskap snarare kan främja vår egen förmåga till självinsikt och förståelse för att det vi håller för sant är kontingent och specifikt för vår samtid och våra kulturella sammanhang.

När det gäller texter betraktade som språkhandlingar skiljer Skinner mellan "*illocutionary force*" och "*motive*", där det första handlar om avsikt och det andra om de bakomliggande skäl som motiverar handlingen (se exempelvis 2002, s. 135). Oavsett motivet till språkhandlingen har den i sig en avsikt, en språklig kraft, som läsaren detekterar, det vill säga det sagda betyder något. Texter kan framföra både ståndpunkter och förslag, men för att förstå dem behöver man även ta i beaktande varför de framförs överhuvudtaget; de behöver ses som inlägg i en pågående argumentation. Att förstå vad skriftställare *gör* när de argumenterar för en viss ståndpunkt eller ett visst förslag är att bilda sig en uppfattning om premisserna och syftet med deras språkhandlingar. "To know what a writer meant by a particular work *is* to know what his or her primary intentions were in writing it" (Skinner, 2002, s. 101, betoning i original). Skinner har senare, som svar till sina kritiker, klargjort att texter är sociala handlingar och att tolkningen av dem innebär att etablera intertextualitet med andra texter som utgör det sammanhang i vilket de har publicerats. Detta innebär dock inte författarens död, utan manar snarare uttolkaren att se den enskilda författaren i relation till de intellektuella traditioner denne åberopar eller reagerar mot (Skinner, 2008a).

Vidare menar Skinner att huruvida en person verkligen tror på eller lever efter en viss princip inte är avgörande för att denna princip ska vara relevant i den historiska analysen av den argumentation som personen framför till försvar för sina handlingar och ståndpunkter. Kraften i argumentationen kommer sig av hur väl förankrade de underliggande principer är i det omgivande samhället, det vill säga, vilken resonansbotten den har i samtiden och därmed med vilken kraft den förmår övertyga åhörarna (2002).

Skinner ifrågasätter om de nyckelord (med vilka vi konstruerar och värderar vår värld) verkligen ändrar mening när de appliceras på nya omständigheter. Det är först när förespråkarna av en utvidgad förståelse av en viss term misslyckas med att övertyga omvärlden om att nyckelordet verkligen bör tillämpas i ett nytt sammanhang som en ny innebörd uppstår. När det gäller omstridda begrepp bör därför särskild uppmärksamhet ägnas åt huruvida de faktiskt har ändrat mening, eller om de som förespråkar en ny användning i själva verket vill bibehålla uttryckets ursprungliga betydelse, om än tillämpad i ett nytt sammanhang. I den mån som en ny innebörd faktiskt uppstår kan det snarare ge en indikation om att inflytelserika grupper, eller en överväldigande majoritet inom ett visst språkområde, helt enkelt, medvetet eller omedvetet, bestrider den utvidgade användningen och därför snarare antar att en ny innebörd har uppstått (2002). Skinner nämner två exempel där den kommersiella sfären har försökt att appropriera ”högre värden” genom att dels referera till en broschyr som *litteratur* dels affärsstrategi som *företagsfilosofi* (s. 168). I båda dessa fall har emellertid affärsvärldens försök att höja statusen på delar av sin verksamhet, genom att koppla dem till etablerade begrepp, misslyckats då referenserna till litteratur och filosofi i dessa sammanhang snarare har gett upphov till polysemi (det vill säga att ord kan ha flera betydelser) än en genuin övertygelse hos befolkningen om att företag verkligen publicerar litteratur när de marknadsför produkter, eller att de ägnar sig åt filosofi när de söker vinna marknadsandelar.

En annan möjlig språkutveckling är att en nyare användningar av en term efter hand faller i glömska, varpå den ursprungliga betydelsen återigen vinner mark. Ett exempel är användningen av ordet *patriot* i engelskan. På 1700-talet var patriot under en period synonymt med fiender till den styrande klassen. I takt med att partipolitiken utvecklades föll emellertid denna förändrade innebörd i glömska och den ursprungliga betydelsen blev återigen allmänt accepterad (Skinner 2002, s. 168). Termen *commodity* (handelsvara) visar på en rakt motsatt utveckling. Den primära betydelsen hade ett starkt positivt signalvärde som de tidiga kapitalisterna önskade förknippa med sin egen affärsverksamhet. Men begreppet är i dag en tämligen blodfattig deskriptiv term utan några hyllande övertoner. Med andra ord förlorade *commodity* sin positiva klang i samma veva som det över tid ändrade innebörd (s. 169). Vad Skinner lyfter fram med det sistnämnda exemplet är att när värdeladdade ord förändrar betydelse riskerar de att också att förlora sin kraft och karisma. De som önskar vidga ett begrepp till att omfatta nya situationer och företeelser vinner i så motto en phyrrusseger; visserligen förändras uppfattningen av vad ordet refererar till och i vilka sammanhang det kan brukas, men därmed går också dess magi förlorad. Men även när alla är överens om enligt vilka kriterier en viss term används och under vilka omständigheter som dessa kriterier kan tillämpas kan det fortfarande uppstå dispyter kring vilka typer av språkhandlingar som termen kan utföra. Återigen handlar det inte om en rent lingvistisk kontrovers, utan språket är härvidlag snarare den arena där sociala konflikter utkämpas.

Vidare behöver inte ett ords innebörd eller föremålet för dess användning förändras för att språket ska förändras. Även om ordets mening är stabil och det

refererar till samma företeelse kan attityden hos den som begagnar termen skifta. Ett ord som tidigare hade en positiv klang kan signalera ett fördömande, och vice versa. *Myt* och *elit* är två termer vars valör har förändrats över tid. Den förstnämnda brukade användas i nedsättande ordalag, den sistnämnda i uppskattande, numera är dock det omvända inte ovanligt. Poängen här är att innebörderna är stabila, det är det sociala sammanhanget och den sociala värderingen av orden som har förskjutits över tid (Skinner 2002, s. 170-171). Inte heller retoriska omskrivningar ("rhetorical redescrptions") innebär att det underliggande konceptet förändras, i stället är det oförändrat, åtminstone medan argumentationen pågår, vilket är nödvändigt för att det verkligen ska röra sig om olika uppfattningar och/eller värderingar av samma terminologi. Men i förlängningen, när endera sidan har fått överhanden, kommer det också att påverka förståelsen av konceptet i sig. Därefter kommer begreppet att ha en annan valör och en annan språklig användning än det hade tidigare.

Hur vi talar om det sociala livet är i slutänden inte en passiv reflektion av den sociala verkligheten, utan språkbruket legitimerar och formar handlingar. I det avseendet är en skarp uppdelningen i verklighet respektive beskrivning av denna verklighet artificiell. Språkbruket och de moraliska värderingar som det ger uttryck för sätter i detta avseende gränser för hur människor handlar och kan handla i givna sammanhang. "There are no moral or cognitive judgements which are not mediated by our concepts, and it seems to me that even our most apparently abstract concepts are historical through and through" (Skinner, 2002, s. 177).

4.4 Tillämpning av Skinners metod

I det aktuella sammanhanget är passager om exempelvis hållbar utveckling i KB:s rapporter och förslaget till nationell biblioteksstrategi värda att granska mer noggrant. Följande citat är ett utdrag ur *Demokratins skattkammare*.

Förhoppningen är att de som lever i 2030-talets samhälle kommer att vara tillräckligt pålästa, informerade och kompetenta för att kunna bidra till en demokratisk värld där hållbarhet och mänskliga rättigheter är ledstjärnor. Det är ett hoppfullt perspektiv. De samhällsinstitutioner som arbetar för öppenhet, oberoende, åsiktsfrihet, kunskap och livskvalitet sitter med nyckeln till den goda framtiden i sin hand. Biblioteket är en sådan institution. (Fichtelius et al., 2019, s. 4-5)

Stycket innehåller en mängd olika språkhandlingar, samt refererar till såväl andra texter som etablerade föreställningar rörande olika samhällsföreteelser. För att illustrera Skinners metod räcker det här med några exempel där de identifierade språkhandlingarna har kursiverats. För det första refererar texten explicit till hållbarhet och mänskliga rättigheter; *antyder* en koppling till Agenda 2030; *fastslår* en positiv relation mellan dessa och en demokratisk värld och vill *inge* hopp. Den *framför* därutöver ståndpunkten att en del samhällsinstitutioner sitter med nyckeln till den goda framtiden; *hävdar* att bibliotek är sådana institutioner; *associerar* bibliotek med värden som öppenhet, åsiktsfrihet, kunskap och livskvalitet, och så vidare. Detta är ett axplock av de språkhandlingar som förekommer i detta korta stycke. För att tolka passagen och förstå vad författarna menar behöver den sättas in i sitt sammanhang. Den omedelbara kontexten som gör texten begriplig och gör att läsaren kan förstå vad de *vill ha sagt* ("vouloir dire", se Goering, 2014) är Agenda 2030, bibliotekslagen, regeringsformen och tidigare rapporter i framtagnandet av förslaget till en nationell biblioteksstrategi. Ju mer information om sammanhanget texten har publicerats i, desto fullödigare förståelse kan uppnås för vad som avses;

vad författarna har för avsikt med att formulera sig som de gör. Utifrån detta grundläggande tolkningsarbete med att identifiera vilka språkhandlingar som utförs och vilka referenser som nyttjas kan analysen gå vidare med att försöka upptäcka om det förekommer språkhandlingar av mer subtil karaktär i relation till andra texter – polemik, bekräftelse, ironi, kritik etcetera – som kan fördjupa förståelsen av vad en passage *gör*, eller annorlunda uttryckt, vad författarna har i kikaren.

Ett citat ur *Den femte statsmakten* får illustrera hur en bredare utblick mot aktuella debatter, och de idéer som informerar samtalet inom olika sfärer, kan ge en fullödigare bild av vad en specifik passage refererar till, vilka premisser, antaganden och försanthållna sanningar som ligger till grund för de argument som framförs. Trots att det är en kort passage har den lyfts ut ur brödtexten för att läsaren lätt ska kunna följa med och återvända till citatet under efterföljande resonemang. Det direkta sammanhanget är det livslånga lärandet och det faktum att EU-institutioner har betonat vikten av att alla europeiska medborgare lär sig digitala färdigheter för att

... säkerställa att nödvändig kompetens finns hos alla, oberoende av ålder, för att verka i ett kunskapssamhälle där människor är det viktigaste kapitalet.
(Stakston, 2017, s. 28)

Passagen ovan *refererar till* och *bekräftar* EU:s synsätt, och *håller med om* den underliggande premissen att samhället i fråga är ett kunskapssamhälle. Vidare *fastslår* författaren antagandet om att människor är det viktigaste kapitalet, det vill säga viktigare än industri- och finanskapital. Vad som förtjänar uppmärksamhet i detta sammanhang är den andra underliggande premissen – som också *bekräftas* och *vidarebefordras* till läsaren – att människor i sig själva är en form av kapital. Var kommer den idén ifrån? Utan att det framgår uttryckligen refererar formuleringen till den så kallade humankapitalteorin ("human capital theory") som har sitt ursprung vid Chicagoskolan med ekonomen Theodore Schultz i slutet av 1950-talet. I vår tid associeras det framför allt med hans kollegor Gary Becker och Milton Friedman, som båda var medlemmar av det nyliberala tankekollektivet Mont Pèlerin Society (Cooper, 2020; Mirowski & Plehwe, 2015). Beckers formuleringar om humankapital ingår i ett ideologiskt drivet projekt att betrakta utbildningsresor som investeringar i mänskligt kapital som enskilda individer och deras familjer bör ansvara för (Cooper, 2020). Uttrycket "människor är det viktigaste kapitalet" är ur detta perspektiv således vare sig neutralt eller okontroversiellt. Milanovic (2015, February 13; 2015, February 19) argumenterar för att begreppet humankapital snarare har gett upphov till förvirring i den sekellånga debatten om fördelningen av inkomster mellan arbete och kapital eftersom det ger sken av att alla människor är kapitalägare.

Even if you have human capital and I have financial capital, we are fundamentally the same. Entirely lost is the key distinction that for you to get an income from your human capital, you have to work. For me to get an income from my financial capital, I do not. (Milanovic, 2015, February 13)

Vad ovanstående resonemang klagör är dels hur Skinners metod innebär att det är sammanhanget, intertextualiteten, som ger svaren på de frågor som kan ställas till en text, dels hur kvaliteten på analysen är beroende av i vilken utsträckning som uttolkaren förmår sätta sig in i en tillräckligt stor andel av samtida texter med bäring på det material som tolkas. Allvetande är förvisso omöjligt, men avsaknaden av relevant kontext försvagar möjligheten att analysera yttrandet med kritisk blick.

5. Redovisning av textanalys

Arbetet med att tolka och analysera för uppsatsen relevanta passager ur det primära källmaterialet med avseende på hållbar utveckling och digitalisering inleds med de texter som refererar till Agenda 2030 och dess tre dimensioner: miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet. Därefter vidgas undersökningen successivt i riktning mot digitalisering. Det går emellertid inte att separera de två imperativen och behandla dem var för sig i skarpt avgränsade avsnitt då de hakar i varandra. *Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022-2025*, tidigare förslaget till nationell biblioteksstrategi, *Demokratins skattkammare*, och de två utvalda underlagsrapporterna från KB, *Den femte statsmakten* och *Biblioteket i skyn*, återkommer upprepade gånger till hur digitalisering antingen kan bidra till genomförandet av Agenda 2030 eller hur den tekniska utvecklingen snarare kan komplicera eller utgöra ett problem för olika dimensioner av hållbar utveckling. Resonemang rörande digitalisering inkluderar även hänvisningar till Digitaliseringskommissionens slutbetänkande, *För digitalisering i tiden*.

5.1 Hållbar utveckling i en bibliotekskontext

Till grund för arbetet med de globala utvecklingsmålen ligger FN-stadgan, den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter och internationella konventioner om mänskliga rättigheter. De mänskliga rättigheterna (United Nations, 1948) omfattar såväl civila och politiska rättigheter som ekonomiska, social och kulturella rättigheter (ESK). Sverige har undertecknat och ratificerat båda konventionerna⁸. Den FN-resolution som fastställer Agenda 2030, *Transforming our world* (United Nations, 2015), lyfter fram fattigdomsbekämpning och fredliga förhållanden som nödvändiga förutsättningar för att hållbar utveckling ska vara möjlig att uppnå. Därutöver framhålls principen att ingen ska lämnas utanför.

Regeringens rapport om genomförandet av Agenda 2030 framhåller att Sverige, enligt externa analyser, har svårt att uppnå mål 4, 8, 12, 13 och 16. Det innebär att arbetet med att förhindra fortsatt global uppvärmning, uppnå hållbar konsumtion och produktion, samt skapa ett fredligt och inkluderande samhälle, för att nämna tre exempel, inte lever upp till Agenda 2030. I andra fall uppfylls målen i hög utsträckning (1, 10 och 11), men utvecklingen går i fel riktning (Regeringskansliet, 2021). Hur kan då biblioteken bidra till att stärka arbetet med hållbarhetsagendan?

En god startpunkt för att studera hur hållbar utveckling behandlas i de officiella dokumenten är fjärde kapitlet i *Den femte statsmakten*, med titeln "Det hållbara informationsområdet" (Andersdotter, 2017) och undertiteln "internationella perspektiv på det svenska biblioteksväsendets utmaningar och möjligheter". Där relateras bibliotekens verksamheter explicit till Agenda 2030, men också till pågående digitalisering. Texten går igenom hållbarhetsmålen ett efter ett och redovisar vilka av dem som anknyter till biblioteksväsendets verksamheter, med exempel på hur biblioteken konkret kan bidra till uppfyllandet av dessa mål. De 17 målen i Svenska FN-förbundets översättning⁹ listas på nästa sida (Tabell 5.1).

---

⁸ UN Treaty body database, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=168&Lang=EN

⁹ Se FN-förbundets webbplats: <https://fn.se/globala-malen-for-hallbar-utveckling/>.

Tabell 5.1

De globala hållbarhetsmålen, Agenda 2030.

1. Ingen fattigdom	11. Hållbara städer och samhällen
2. Ingen hunger	12. Hållbar konsumtion och produktion
3. God hälsa och välbefinnande	13. Bekämpa klimatförändringarna
4. God utbildning för alla	14. Hav och marina resurser
5. Jämställdhet	15. Ekosystem och biologisk mångfald
6. Rent vatten och sanitet för alla	16. Fredliga och inkluderande samhällen
7. Hållbar energi för alla	17. Genomförande och globalt partnerskap
8. Anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt	
9. Hållbar industri, innovationer och infrastruktur	
10. Minskad ojämlikhet	

I resolutionstexten för Agenda 2030 har de 17 hållbarhetsmålen brutits ned till 169 delmål. Vissa av punkterna har en bokstav efter för att understryka att dessa utgör medel för att uppnå andra delmål och inte mål i sig. Således finns det utöver delmål 1.1-1.5 också 1.a-1.b, och så vidare (United Nations, 2015).

Biblioteksväsendet har i flera avseenden samma målsättningar som Agenda 2030, enligt Andersdotter, det vill säga, ökad tillgänglighet, utbildning, jämlikhet och demokrati. Hon hänvisar bland annat till IFLA:s analys av bibliotekens relevans för genomförandet av hållbarhetsmålen (2017). De exempel som ges på bibliotekens bidrag till ett hållbart samhälle uppvisar en stor spännvidd, från direkta konsekvenser av kärnverksamheten till indirekta kopplingar via andra aktörer. Svenska bibliotek bidrar således till målet att avskaffa all form av fattigdom – specifikt till delmål 1.2 om att halvera fattigdomen enligt nationella kriterier – då Konsumentverket på flera håll erbjuder skuldrådgivning inne i folkbibliotekens lokaler och en del bibliotek anordnar cv-verkstäder som hjälper folk att söka arbete. Målet att avskaffa all hunger kopplas, efter några utblickar, samman med Sveriges internationella insatser som bland annat skulle kunna inrikta sig på att stödja: "... tillgång till information, bibliotek och bibliotekspersonal som kan bidra till var och ens egenmakt och självförverkligande. Kunskap för alla kan bli en väg ur fattigdom och hunger och därmed börja jämna ut socioekonomiska skillnader" (s. 92). Detta exempel stämmer väl överens med de resonemang som IFLA framför följande år i sin berättarmanual ("storytelling manual"), där de menar att biblioteksväsendet medverkar till att alla människor kan äta sig mätta genom det faktum att forskningsartiklar och databaser som är relaterade till jordbruksnäringen finns på specialbibliotek, samt att bibliotek främjar läs- och skrivkunnighet och lär ut medie- och informationskunskap (IFLA, 2018)¹⁰.

På liknande vis handlar bibliotekens bidrag till andra mål om tillgången till information och tekniska förutsättningar för "egenmakt och självförverkligande", eller att tillhandahålla litteratur och databaser om det specifika ämnet. Hälsa och välbefinnande (3) främjas av hälsoinformation; jämställdhet (5) av litteratur om genusfrågor; anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt (8) av internet och skaparbibblor ("makerspaces"); hållbar industri, innovationer och infrastruktur (9)

¹⁰ För IFLA:s beskrivning av hur bibliotek bidrar till att uppnå samtliga 17 mål, se Bilaga 1.

av, återigen, internetuppkoppling och skaparbibblor. Dessa är blott några exempel. De enda mål i Agenda 2030 som inte anses ha några direkta kopplingar till bibliotekens verksamheter är rent vatten och sanitet för alla (6), samt (13-15): klimatförändringar, hav och marina resurser, ekosystem och biologisk mångfald. Även här lyfter dock Andersdotter fram bibliotekens roll för spridning av forskning (2017). Med andra ord är fri tillgång till internetuppkoppling på bibliotek en faktor som gör att de bidrar till uppfyllande av flera av hållbarhetsmålen, bland dem mål 8 och 9. Hänvisningarna till publika datorer och internetuppkoppling som en del av verksamheten verkar ha stöd i förarbetena till bibliotekslagen, såväl i promemorian (Ds 2012:13) som i regeringens lagförslag. I det senare görs följande iakttagelse:

I dag är det en självklarhet för de flesta bibliotek att erbjuda tillgång till digital information i olika former, via den egna hemsidan eller på plats i lokalerna. Enligt den utvärdering som redovisas i promemorian finns ett stort antal datorer tillgängliga för allmänheten på landets folkbibliotek, de flesta med internetuppkoppling. (Proposition 2012/13:147, s. 24)

Tidigare i samma stycke hänvisas till tidigare lagstiftning som explicit angav att medborgare ska ha tillgång till ”databaserad information”, något som regeringen redan anser vara uppfyllt tack vare utvecklingen av och tillgången till digital teknik. Fortsättningen på texten förklarar syftet med publika datorer och nätverk i lokalerna. ”I dag är ... databaserad information av olika slag en självklar och integrerad del av bibliotekens utbud. Digitala tjänster är ett sätt bland andra att tillgängliggöra litteratur, musik, film etc.” (s. 24). Med andra ord är datorer oundgängliga för att kunna sköta uppgiften att tillhandahålla delar av beståndet i digitalt format. Däremot säger vare sig proposition eller lagtext uttryckligen att det ingår i bibliotekens uppdrag att erbjuda datorer för att besökarna ska kunna surfa på nätet, söka jobb eller utföra andra ärenden. Bibliotekslagen (2013:801) lämnar emellertid utrymme för tolkning i 6§. Där står följande: ”Folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov”. Det förefaller emellertid rimligt att dessa behov kan relateras till ändamålsparagrafen, 2§. Återigen nämns ingenting i 2§ om exempelvis jobbsökaraktiviteter, vilket snarare torde vara relaterat till en annan myndighet: Arbetsförmedlingen. Exemplet illustrerar hur svårt det är att utvärdera biblioteksväsendets bidrag till genomförandet av Agenda 2030 då det är svårt att ens avgränsa vad som rimligen bör inkluderas i dess ordinarie uppgifter. Den grundläggande frågan om vad bibliotek egentligen är och bör vara, och hur dess uppdrag rimligen bör tolkas är omstridd. Det finns flera, ibland motstridiga, visioner om själva dess väsen (Söderholm & Nolin, 2015; Söderholm, 2016; Jaeger, Gorham, Bertot & Sarin, 2013; Hobohm, 2020).

Flera av de mål och delmål som identifieras i KB:s rapporter och av IFLA verkar ha tämligen perifer relation till kärnverksamheten. I fallet med Konsumentverkets skuldrådgivning förefaller det snarare handla om ett effektivt nyttjande av offentliga lokaler, snarare än att den erbjudna servicen har koppling till bibliotekens uppdrag. Vad gäller rådgivning och cv-verkstäder anknyter anförda resonemang om att biblioteksväsendet genom dylika aktiviteter bidrar till fattigdomsbekämpning till föreställningen om biblioteken som betydelsefulla fysiska platser i lokalsamhället (se exempelvis Michnik, 2015; Söderholm & Nolin, 2015). Regeringen framhåller dock uttryckligen i den nya biblioteksstrategin att det är av vikt att kärnverksamhet ”inte trängs undan genom andra typer av förväntningar på biblioteken i form av t.ex. offentlig service” (Kulturdepartementet, 2022, s. 23). Därmed markerar de avstånd från en utveckling där gränserna för vad verksamheten bör innehålla vidgas

alltför långt bortom det i lagen fastställda uppdraget. Vad som kan förefalla positivt i relation till hållbarhetsmål 1 kan eventuellt äventyra hållbarheten, i en annan bemärkelse, för mer centrala delar av verksamheten.

En tankeväckande utökning av verksamheten till stöd för mål 7, hållbar energi för alla, är utlåning av elmätare på bibliotek i Storbritannien i syfte att underlätta för allmänheten att kunna minska elförbrukningen i hemmet. Här hänvisas återigen till IFLA (Andersdotter, 2017). Men företeelsen illustrerar också hur biblioteksväsendets grundläggande aktivitet, utlåning av föremål, kan fyllas med nytt innehåll och på så vis utöka bibliotekens verksamheter inom ramarna för vad som utmärker dem som institutioner. Potentialen för att vidareutveckla vad som ingår i beståndet av fysiska föremål har diskuterats av Söderholm och Nolin (2015) och av Söderholm (2016) i relation till så kallade verktygsbibliotek.

5.1.1 Centrala hållbarhetsmål för biblioteksväsendet

Vilka delar av Agenda 2030 kan då betraktas som centrala för bibliotek? Följande mål och delmål har, enligt undertecknad, en tydlig koppling till kärnverksamheten: god utbildning för alla (4), minskad ojämlikhet (10), hållbara städer och samhällen (11), hållbar konsumtion och produktion (12) och fredliga och inkluderande samhällen (16). Mål 4 innefattar både barns utveckling och läsfrämjande åtgärder, vilka ingår i det uttalade uppdraget (SFS 2013:801, 8§). Spridning av kunskaper som främjar hållbar utveckling (4.7) täcker in informationsaspekten av flera andra mål på agendan. IFLA och KB:s rapporter hänför emellertid, som framgått ovan, litteratur, vetenskapliga artiklar och databaser om olika ämnesområden till andra hållbarhetsmål. I själva verket gör FN samma sak, se 12.8 här nedan. Vad gäller ambitionen att skapa jämlikare samhällen har bibliotek onekligen ett viktig roll att spela då de tillhandahåller sina tjänster till alla oavsett kön, ålder, härkomst och andra diskrimineringsgrunder, samt oavsett ekonomisk status (10.2). Därutöver reducerar de i praktiken ojämlikhet i utfall (10.3) då avgiftsfria lån är ett lagstadgat krav (SFS 2013:801, 9§), och datorer och internetuppkoppling är fria att använda utan kostnad (Ds 2012:13, s. 18). Vidare bidrar de till att bevara kulturarvet i form av samlingar (11.4) och tillhandahåller trygga och tillgängliga offentliga rum (11.7). Det sistnämnda är dock en sanning med modifikation då det förekommer stök och rent av misshandel av personal i bibliotekslokaler, vilket har föranlett förslag om en lagstadgad möjlighet för bibliotek att porta hotfulla och våldsamma besökare (Justitiedepartementet, 2022, 8 februari). Vad gäller hållbar konsumtion är själva kärnan i bibliotekens verksamhet, utlåning av böcker, i linje med 12.5, som syftar till att minska mängden avfall genom återvinning och återbruk. Information som ökar medvetenheten om hur olika livsstilsval påverkar miljön (12.8) torde falla inom ramarna för 4.7 ovan, varför det är oklart varför det utgör ett separat delmål. Under mål 16, fredliga och inkluderande samhällen, återfinns ytterligare ett område där biblioteken spelar en avgörande roll: tillgång till information (16.10). Genom att tillhandahålla litteratur, tidskrifter och databaser inom en mängd ämnesområden utan kostnad säkerställer biblioteken möjligheten för alla att bilda sig en egen uppfattning i olika frågor. Utöver svenska förarbeten och lagtexter på området (se nedan) formulerar FN:s allmänna förklaring, artikel 19, ambitionen på följande vis:

Everyone has the right to freedom of opinion and expression; this right includes freedom to hold opinions without interference and *to seek, receive and impart information and ideas through any media* and regardless of frontiers. (UN, 1948, författarens betoning)

Även om generell infrastruktur är nödvändig för spridning, tillgång, delning och tillgodogörande av information, är det svårt att direkt relatera den till andra hållbarhetsmål. Vad tillför IFLA:s (2018) hänvisningar till möjligheten att söka information i allmänhet – annat än Agenda 2030:s specifika referenser till kunskaper för hållbar utveckling, bevara kulturarv och informationsfrihet (4.7, 11.4 och 16.10) – om vilken roll biblioteken spelar för genomförandet av hållbar utveckling? Om ordinarie verksamhet är tillräcklig för att leva upp till utfästelserna innebär det blott att Agenda 2030 för biblioteksväsendets vidkommande inte utgör något incitament för förändring eller anledning att se över verksamheten. Av detta skäl är det nödvändigt att differentiera i vad mån målen faktiskt är relevanta för bibliotekssektorn utan att för den skull neka dess betydelse för samhället i stort.

Den europeiska paraplyorganisationen EBLIDA (The European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) gör i sin rapport om bibliotek och Agenda 2030 bedömningen att det svenska biblioteksväsendet främst arbetar med just utbildning, hållbara städer och samhällen, hållbar konsumtion och produktion, samt fredliga och inkluderande samhällen, det vill säga hållbarhetsmål 4, 11, 12 och 16. Inom andra länder i Europa är bilden i stort sett likartad, de mål som anses vara relevanta är i rangordning 4, 11 och 16. Även mål 17 som handlar om genomförande och globalt partnerskap kommer förvånansvärt högt upp, men det beror på att respondenterna snarare har tolkat det åsyftande hållbarhetsmålet som traditionellt bibliotekssamarbete (Cunnane & Jekabsone, 2022). Det tidigare förslaget till nationell biblioteksstrategi, *Demokratins skattkammare*, (Fichtelius, Persson & Enarsson, 2019), anger för övrigt att mål 4, 10, 11, 12 och 16 är de som biblioteken i synnerhet kan bidra till att uppfylla. Med andra ord just de fem hållbarhetsmål som ovan angavs ha en tydlig koppling till bibliotek.

Värt att notera är att *Strategi för ett starkt biblioteksväsende* endast nämner Agenda 2030 två gånger på drygt 50 sidor, och i båda fallen i samband med social hållbarhet. Den första passagen gör några generella iakttagelser: "Biblioteken kan bidra till ökat läsande och utveckling av språkkunskaper, ökad demokratisk delaktighet och större samhällsengagemang. På detta vis bidrar biblioteken till ett socialt hållbart samhälle, i enlighet med Agenda 2030." (Kulturdepartementet, 2022, s. 7). Den andra nämner att folkbiblioteken har "ett brett demokratiskt uppdrag" (s. 9). De övriga aspekterna av hållbar utveckling – eller ens begreppet i sig – nämns inte överhuvudtaget. Vilket indikerar att regeringen har gjort bedömningen att det är just den sociala dimensionen av hållbar utveckling som har relevans för biblioteksväsendet. Vidare visar de uttalade referenserna till Agenda 2030 att de globala utvecklingsmålen trots allt genomsyrar offentlig förvaltning.

5.1.2 Hur motiveras centrala mål?

Vad med de mål som det tidigare förslaget till biblioteksstrategi uppmärksammar? Hur anses bibliotekens verksamheter främja dem? Detta utvecklas inte, och vare sig eventuella direkta eller indirekta kopplingar till biblioteksväsendet konkretiseras. Sannolikt bygger påståendet på de underlag som framkommit i tidigare rapporter, varför det förefaller rimligt att återigen konsultera *Den femte statsmakten*. Resonemang till stöd för mål 4, 10, 11, 12 och 16 har redan utvecklats här ovan. De argument som framförs i rapporten (Andersdotter, 2017) är emellertid delvis av annan karaktär – även om bibliotekslagstiftningen även här åberopas – varför det finns anledning att stifta närmare bekantskap med dem.

Den fullständiga formuleringen av mål 4, god utbildning för alla, lyder: "Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all" (United Nations, 2015). Som exempel på verksamhet som

medverkar till att uppfylla det livslånga lärandet anför Malmö lärcentrum, projektet Bokstart, samt bibliotek vid statliga myndigheter och verk, vars samlingar också möjliggör förkovran för såväl anställda som allmänhet (Andersdotter, 2017). Bibliotek som källor till information för enskildas kunskapsinhämtning får ses som tämligen okontroversiell.

När det gäller mål 10, minskad ojämlikhet, inleds avsnittet med att hänvisa till lika möjligheter att ta del av information och yttrande-, förenings- och mötesfrihet, men vad gäller friheterna ingår dessa uttryckligen i mål 16, varför det är oklart varför de betraktas som en del av detta hållbarhetsmål. Tillgång till information tas också upp i mål 16, men just ”lika tillgång till information” kan med fog relateras till jämlikhet. För att uppnå denna aspekt av strävan mot minskad ojämlikhet lyfts det fram att personer med funktionsnedsättning ska ha samma möjligheter som alla andra att ta del av information, att det ska finnas litteratur och resurser på andra språk än svenska, samt att biblioteken ska vara inkluderande miljöer där alla känner sig välkomna. För att illustrera den sistnämnda aspekten refereras till de hbtq-certifieringar – utfärdade av Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter (RFSL) – som ett flertal folkbibliotek har erhållit (Andersdotter, 2017, citat s. 99). Noterbart är att kostnadsfria boklån för besökarna inte föräras något omnämnande i detta sammanhang, detta trots att *Biblioteket i skyn* uppmärksammar att låginkomsttagare läser mindre och menar att avgiftsfria bibliotekstjänster spelar en viktig roll för att främja deras möjlighet att ta del av litteratur (Klein, 2019b). Däremot framhålls att biblioteken erbjuder allmänheten tillgång till ”kostnadsfria lokaler för möten, samvaro och tillvaro” (Andersdotter, 2017, s. 99), vilket implicit är en referens till den fysiska lokalen som en betydelsefull plats. De övriga insatser som anförts till stöd för uppfyllande av mål 10 handlar primärt om likabehandling av olika grupper i samhället. Med andra ord är frånvaron av diskriminering det kriterium enligt vilket jämlikhet, eller åtminstone minskad ojämlikhet, uppnås.

Mål 11, och i synnerhet delmål 11.4 om att trygga världens kultur- och naturarv, har en uppenbar koppling till bibliotek och deras samlingar. Digitalisering ses i sammanhanget som en framkomlig väg för att både bevara och tillgängliggöra kulturarv, samtidigt kan ny teknik leda till att äldre standarder blir obsoleta och därmed orsaka så kallad ”bit-röta”, vilket innebär att äldre verk skapade för digitala format inte går att läsa eller använda på annat sätt. ABM-sektorn står inför stora utmaningar, både i fråga om bit-röta och vad gäller hur urvalet ska göras av vilket digitalt producerat material som ska bevaras för eftervärlden (Andersdotter, 2017, s. 101). I relation till hållbar konsumtion och produktion, mål 12, refereras det till den för biblioteken helt centrala utlåningen av böcker, men också till hur denna låneprincip skulle kunna utvecklas till att omfatta även andra föremål än just litterära verk. Fritidsbanker drivna av organisationer och föreningar runt om i landet beskrivs som ”bibliotek fast med sport- och fritidsprylar”, och biblioteken skulle, enligt det resonemang som framförs, kunna nå ut med läsfrämjande åtgärder till många fler genom att samarbeta med dylika projekt (s. 102). Värt att uppmärksamma är att bibliotekens utlåningsverksamhet explicit förknippas med delningsekonomi. Själva förfarandet beskrivs som att de ”utnyttjar varor effektivt genom att flera kan dela dem” (s. 101), vilket innebär att böcker och andra verk, enligt detta synsätt, utgör varor i smarta ekonomiska transaktioner på samma vis som taxiresor och boende gör när Uber och Airbnb – som uttryckligen omnämns i sammanhanget – tillämpar sina affärsmodeller. Med hänvisning till forskning vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap vid Högskolan i Borås

hävdas att biblioteken på senare år rör sig ”än mer i delningsekonomins riktning” (s. 101).

Med avseende på mål 16, fredliga och inkluderande samhällen, konstateras att delmål 16.10, som handlar om allas rätt till information, utgör bibliotekens kärna. Men blott tillgång till information förslår inte, för att målet ska uppfyllas krävs det därutöver ”kunskap om hur man använder information” (Andersdotter, s. 103). Det finns ytterligare aspekter av både delmål 16.10, men också 16.7, som handlar om representativt och inkluderande beslutsfattande på alla nivåer, som lyser med sin frånvaro i ovan refererade passage. De förtjänar dock uppmärksamhet utifrån ett biblioteksperspektiv då biblioteken anses spela en central roll för ett fungerande demokratiskt samhälle.

5.1.3 Demokrati och bibliotek

Demokrati är inte bara ett central värde i Förenta Nationernas katalog över mänskliga rättigheter – se bland andra artiklarna 19, 20 och 21 i den allmänna förklaringen (United Nations, 1948) – utan genomsyrar även flera av målen inom Agenda 2030. Biblioteken anses i sammanhanget ha särskilt stor betydelse för fri åsiktsbildning och deltagande i samhällets demokratiska institutioner. Nuvarande lagstiftning lyfter i ändamålsparagrafen uttryckligen fram biblioteksväsendets betydelse för demokratin: ”Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning” (SFS 2013:801, § 2). Propositionen som ligger till grund för lagen ger mer information om det bakomliggande resonemanget. Där står följande att läsa:

Som flera remissinstanser framhåller står grunden för det allmännas stöd till biblioteksväsendet att finna i *övertygelsen* om att bibliotekens verksamhet bidrar till en önskvärd samhällsutveckling i stort och att demokratin fördjupas genom att välinformerade individer får bättre möjligheter till insyn, inflytande och deltagande i den demokratiska processen. (Prop. 2012/13:147, s. 13, författarens betoning)

Vidare anger regeringen att den aktuella skrivningen i lagtexten innefattar idén att demokratin ”befästs och fördjupas” tack vare de tjänster som biblioteksväsendet bidrar med (Prop, 2012/13, s. 13). Som framgår av ovanstående citat handlar associationen mellan bibliotek och demokrati om en övertygelse. Kopplingen är rent av grundläggande för det allmännas stöd till biblioteksväsendet, med andra ord för att det ska få offentlig finansiering. Även litteraturens ställning i allmänhet anses ha en ”grundläggande betydelse för det demokratiska samtalet” (s. 14). Ett minskat utbud av smalare titlar och färre tidningar och tidskrifter på främmande språk anger regeringen som en utveckling värd särskild uppmärksamhet då den sker samtidigt som allt fler har ett annat modersmål än svenska. Kriterier för kvalitet och allsidighet är dock inte en fråga för lagstiftaren, utan de måste folkbiblioteken utarbeta själva (s. 22; se även Ds 2012/13, s. 29).

Exakt hur regeringen och flera remissinstanser kom fram till slutsatsen, eller övertygelsen, om den nära kopplingen mellan biblioteksväsende och demokrati framgår inte av anförda resonemang. Kritiker hävdar att bibliotekens centrala roll i demokratin aldrig har visats empiriskt (Jaeger et al., 2013). Det innebär emellertid inte att det skulle vara omöjligt att argumentera för denna linje, blott att det i propositionen förmodas vara självklart att bibliotekens roll för kunskapsinhämtning

och fritt meningsutbyte är central för att göra medborgarna väl rustade att delta i – och upprätthålla – en demokratisk ordning.

Vad säger förarbetena till lagen? Promemorian nämner överhuvudtaget inte det första stycket i lagtextens ändamålsparagraf (se ovan). Däremot motiveras biblioteksväsendet med följande resonemang:

Yttrandefrihet, fri åsiktsbildning och fritt kunskapsutbyte är avgörande förutsättningar för demokratin. Biblioteken spelar därför en viktig roll i ett demokratiskt samhälle och bidrar till att säkra en fri och öppen tillgång till information för alla. (Ds 2012/13, s. 23)

Den precisering som återfinns i den färdiga lagtexten innebär således en fastslående av uppfattningen att biblioteksväsendet anses främja demokratin. Vad har denna övertygelse för bäring på delmål 16.10? Den fullständiga ordalydelsen i Agenda 2030 är: "Ensure public access to information and *protect fundamental freedoms*, in accordance with national legislation and international agreements" (United Nations, 2015, författarens betoning). Till de grundläggande friheterna hör bland andra just yttrande-, åsikts- och informationsfrihet, som av någon anledning inte nämns i den tidigare refererade passagen i samband med detta mål. Vidare är dessa friheter kopplade till bibliotekens demokratiska uppdrag. Denna ignorerade aspekt av ett hållbart samhälle är värd en längre exkursion, bland annat till andra kapitel i *Den femte statsmakten*.

Ett tungt vägande skäl för statsmakterna att upprätthålla ett offentligt finansierat biblioteksväsende är att det anses främja demokratin (Hirschfeldt, 2017) och Fichtelius (2017) kopplar ihop biblioteken med demokratin via åsiktsfriheten. Biblioteken är oundgängliga då de tillhandahåller råvaran – informationen – för dem som önskar bilda sig en egen uppfattning i olika frågor. Därför finns det, enligt honom, skäl att utnämna biblioteksväsendet till "den femte statsmakten"¹¹, (rapportens titel). Vidare framhåller han att biblioteken fyller en viktig funktion i samhällets försvar av grundläggande värden och rättigheter. Resonemanget reflekterar formuleringar i lagen, i synnerhet första stycket i bibliotekslagens ändamålsparagraf. Hirschfeldt konstaterar emellertid att denna demokratiska ambition kan leda till potentiella målkonflikter då fri åsiktsbildning kan hamna på kollisionskurs med de demokratiska värden som finns förankrade i Sveriges grundlag (specifikt avses regeringsformen). I flera fall har Justitieombudsmannen (JO) kritiserat bibliotek för att de på grund av de åsikter och värderingar som uttrycks i böcker har vägrat att låna ut dessa alster till presumtiva låntagare. Genom dessa beslut har de därmed brutit mot den objektivitetsprincip som ska vägleda myndighetsutövning.

Det är inte acceptabelt att i en sådan situation göra åtskillnad på vuxna låntagare genom att viss i och för sig tillgänglig litteratur endast tillhandahålls eller fjärrlånas åt personer som kan visa att de har "rätt" åsikter eller tillräckliga kunskaper i ett visst ämne. (Hirschfeldt, 2017, s. 77)

Saken kompliceras emellertid av att bibliotek inte bara ska behandla alla likvärdigt och förhålla sig neutrala, utan samtidigt verka för det demokratiska samhällets utveckling. Hirschfeldt konstaterar att detta är en svår balansgång där olika värden står mot varandra. Hur avvägningar ska göras är långt ifrån självklart i alla fall, och

---

¹¹ Ordningstalet härrör från förhållandena i USA där de fyra föregående är den lagstiftande, den verkställande, den dömande, samt den fria pressen (Fichtelius, 2017, s. 12).

bibliotekarier hamnar därför i sin yrkesutövning i situationer där juridiken inte ger någon klar vägledning. Likväl lyfter han fram lagens skrivning om det demokratiska samhällets utveckling som en fast punkt, vilket innebär att målsättningarna i regeringsformen bör tas i beaktande när det gäller den konkreta verksamheten, som exempelvis vid inköp av litteratur och andra medier, samt hur låntagare bemöts (Hirschfeldt, 2017). Ur detta perspektiv torde litteratur som framför exempelvis rasistiska idéer och antidemokratiskt tankegods gå stick i stäv med bibliotekens uppgift att främja grundläggande mänskliga rättigheter och demokratisk fostran av medborgarna.

På annat håll i *Den femte statsmakten* uppmärksammas formuleringar i lagen som slår fast att biblioteken ska främja ”bildning” och ”upplysning”. Dessa anses vara otydliga och öppna för tolkning. Därutöver konstateras att begreppet upplysning kan associeras med propaganda. För att hålla rågången gentemot ideologiskt motiverad masskommunikation förtydligar författarna hur passagen rimligen bör tolkas:

Det är en kärnuppgift för en bibliotekarie att vägleda i de digitala såväl som i de fysiska informationsmängderna. För att biblioteket och bibliotekarien då ska leva upp till uppdraget att inta en neutral hållning krävs tydlighet med att upplysning inte ska sammanblandas med propaganda eller ett missionerande förhållningssätt. (Enarson, Fichtelius, Hansson, Klein & Persson, 2017, s. 427)

I detta sammanhang kan det vara problematiskt att biblioteksväsendet delvis vilar på en paternalistisk tradition där god litteratur ska förmedlas till det stora flertalet (Enarson et al., 2017). Ett synsätt som inte minst pionjären Valfrid Palmgren gav uttryck för då hon vid början av 1910-talet tog avstånd från begreppet folkbibliotek och föredrog beteckningen allmänna offentliga bibliotek då det förstnämnda begreppet förknippades med låg kvalitet och uppdraget att förse ”de obemedlade och mindre bildade klasserna” med ”lämplig lektyr” (Törstensson, 2012, s. 114). Likväl betonar Enarson et al. (2017) vikten av att professionen gör bedömningar om vad allsidighet och kvalitet i utbudet innebär, inte politiska makthavare. Ordet kvalitet i lagen anses dock vara överflödigt då det kan betyda en mängd olika saker beroende på sammanhang. Med andra ord finns det en hel uppsättning med svåra gränsdragningar och komplicerande förhållanden associerade med delmål 16.10 och 16.7, och en del av dem härrör ur de motsägelsefulla budskap som finns inbakade i bibliotekens lagreglerade uppdrag. I själva verket finns det flera aspekter av digitaliseringen som relaterar till samma problemkomplex.

5.2 Digitalisering i en bibliotekskontext

Trots Sveriges ambition att vara världsledande på digitalisering återstår en hel del arbete för att nå denna position, åtminstone inom biblioteksvärlden. I jämförelse med grannlandet Norge och de två EU-länderna Frankrike och Nederländerna har Sverige hittills digitiserat förhållandevis lite material i form av böcker, tidningar och tidskrifter. Dessutom ligger andra långt före när det gäller nationella tjänster för e- och ljudbokstjänster. Danmark är de som har högst utlåningssiffror via sin tjänst eReolen och i den benchmarking (prestandajämförelse gentemot de som ligger bäst till i något avseende) som presenteras i *Biblioteket i skyn* är deras utlåningsvolym närmare tre gånger högre än Sveriges, detta trots att svenska folkbibliotek erbjuder större utbud av e-böcker än den danska motsvarigheten och har existerat i fler år. Utifrån dessa förhållande konstateras att ”svenska bibliotek kan nå ut betydligt

bättre med e-bokstjänster än i nuläget” (Klein, 2019a, s. 29). Ett gemensamt drag för framgångsrika tjänster är att de ägs av biblioteken, samordnas nationellt och att driften är centraliserad (Klein, 2019a). I Sverige är däremot tjänsterna splittrade och kostnadseffektiviteten skulle kunna ökas med högre grad av samordning (Klein, 2019b). Hur väl biblioteksväsendet förmår göra det möjligt för användarna att använda digitala tjänster för att läsa och lyssna på böcker har precis som utlåningen av fysiska böcker bäring på hållbarhetsmål 16. Tillgången till information och möjligheter att förkovra sig gäller oavsett format.

Digitalisering av litteratur har dock stor potential att nå nya grupper och öka utbudet av tillgängliga böcker och skrifter, menar Klein (2017). Men samtidigt gör det nuvarande systemet för ersättning till upphovsrättsinnehavare utlåningen av digitala böcker avskräckande dyr samtidigt som biblioteken inte har möjlighet att kontrollera vilka titlar som finns tillgängliga via leverantörernas plattformar. För folkbibliotekens vidkommande skulle en satsning på digitala böcker dessutom kräva att de flyttar resurser från lokaler och personal, från biblioteket som en fysisk plats, till digitala förvärv. En rockad som han bedömer skulle vara svår att genomföra. Därutöver väcker de digitala systemen frågor rörande bibliotekssekretess och låntagarnas rätt till personlig integritet (Klein, 2017). Digitalisering av bibliotekens bestånd stöter således på problem. Vidare är det inte ens säkert att den leder till uppfyllelse av lagstiftningens uppställda mål då de låntagare som nyttjar digitala medier främst är de välbeställda som har råd att köpa böcker själva. Åtminstone enligt en rapport från Botkyrka kommun (citerad i Klein, 2017). Frågan är således om likvärdig tillgång stärks eller undermineras av digitaliseringen. Å ena sidan finns potentialen att nå nya grupper, å andra sidan innebär utvecklingen att biblioteken lägger resurser på att förse redan etablerade och vana läsare med ytterligare en kanal eftersom högutbildade, som tillhör socioekonomiskt mer välbeställda grupper i samhället, tenderar att ta till sig information om nya tekniska lösningar i högre utsträckning än lågutbildade. Detta fenomen identifierades inom mediastudier för över 50 år sedan och fick beteckningen ”the knowledge gap hypothesis” (Tichenor, Donohue & Olien, 1970).

Vidare öppnar den digitala utvecklingen för att biblioteken successivt frikopplas från de byggnader de alltjämt är förknippade med.

Är folkbibliotek lika med hus eller är det en verksamhet med utbud av medier och tjänster? Om folkbibliotek mer ska ses som en verksamhet kan ett digitalt folkbibliotek möjligen överta en del av den biblioteksverksamhet som idag erbjuds från ett fysiskt hus. (Enarson et al. 2017, s. 435)

Citatet speglar de resonemang som Söderholm och Nolin kritiserar (2015) när de framhåller betydelsen av biblioteken som fysiska lokaler; som något mer än kanaler för förmedling av information.

För att realisera de positiva möjligheter med den digitala utvecklingen, som än så länge till viss del ligger outnyttjad, föreslår Klein (2017) att biblioteken, utöver samordning, tillämpar olika ersättningsmodeller för olika kategorier av litteratur: licenser för bästsäljare, nuvarande accessmodell¹² för måttligt efterfrågade titlar, ersättning till rättighetsinnehavare vid utlån för smalare böcker och fri tillgång till digitaliserad litteratur vars upphovsrätt har gått ut. På detta vis skulle biblioteken kunna tillgängliggöra ett stort utbud – en ”Gutenberg-revolution på steroider” – utan att situationen blir ekonomiskt ohållbar (s. 216). Riktlinjerna för hur ny

---

¹² Accessmodellen innebär att rättighetsinnehavare ersätts per utlån, vilket kan bli kostsamt för biblioteken när det gäller populära titlar.

teknik kan bidra till den läsfrämjande verksamheten innehåller bland annat förslag om digitala id-lösningar som skulle kunna kopplas till ett nationellt lånekort för samtliga publika bibliotek, algoritmer som rekommenderar litteratur baserat på användarens tidigare aktiviteter, röststyrning och smarta högtalare för att underlätta nyttjandet av de digitaliserade samlingarna för alla målgrupper (Klein, 2019c).

I visionen om ett bibliotek i skyn, eller kanske snarare i cyberrymden, anför tre syften med ett nationellt digitalt bibliotek. För det första ska det stödja forskning och lärande genom att göra kulturarvet – eller ”kunskapsarv” för att använda den till bibliotekssektorn anpassade neologism som lanseras i *Biblioteket i skyn* –, för det andra att främja läsning och för det tredje att effektivisera verksamheten genom samordnad infrastruktur för hela riket (Klein, 2019d, citat s. 39). En målsättning är således att sprida så mycket litteratur som möjligt via digital teknik. Men också att använda ny lösningar för att främja innovation och effektivisera verksamheten. Just orden innovation och effektivitet med avledningar förekommer rikligt i rapporten och vittnar om de möjligheter som digitaliseringen, rätt implementerad, förväntas medföra för biblioteksväsendet.

Digitalisering är dock mer än e-böcker och kunskapsarv på internet, det handlar också om att ge användarna förutsättningar att kunna begagna datorer, plattformar och appar, samt kunna hantera och sälla fram relevant information ur det enorma flöde som strömmar från nätets alla sajter. Hur ska biblioteksväsendet förhålla sig till dessa aspekter av det digitala samhället?

5.2.1 Utbildare inom medie- och informationskunnighet

Snabba tekniska förändringar inom det digitala området kan både ses som en välsignelse och ett hot. Å ena sidan möjligheter, å andra sidan exkludering av de som saknar kunskaper eller vilja att använda uppkopplade tjänster för att utföra ärenden, söka information eller förkovra sig. Dessutom risk för ökad polarisering i samhället (Stakston, 2017). För att undvika en vidgad digital klyfta i samhället och realisera den tekniska utvecklingens potential behöver människor ha tillräckliga kunskaper om digital informationsteknik och digitala informationskällor. Detta uppdrag faller delvis, enligt lagtexten, på folkbiblioteken: ”Folkbiblioteken ska verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet” (SFS 2013:801, 7§ andra stycket). Enarson et al. (2017) frågar sig dock om biblioteken har de resurser som krävs för att genomföra detta arbete. Under arbetet med nuvarande lagstiftning väckte flera motioner liknande farhågor och ville bland annat införa lagstadgade behörighetskrav för bibliotekspersonal. En av motionerna framhöll att personalen behöver ha en ”väl utvecklad förmåga till källkritik” för att klara av sitt uppdrag. Samtliga motioner avslogs emellertid, dels med hänvisning till att de krav lagen ställer på verksamheten omöjligt kan uppfyllas utan bibliotekarier med rätt kompetens, dels till att

Bibliotekshögskolan i Borås har ett treårigt kandidatprogram. Utbildningen innehåller bl.a. kurser om informationssökning och informations- och kulturanvändning samt kurser som handlar om hur olika typer av bibliotek är uppbyggda och fungerar i samhället liksom kurser som ger analytiska och forskningsbaserade redskap. (Betänkande 2013/14:KrU2, s. 15)

Trots det verkar oron inte ha stillats. En av de reformer som presenterades i anslutning till förslaget till nationell biblioteksstrategi handlar om medie- och informationskunnighet och källkritik som del av de kompetenser ett tänkt

oberoende fortbildningsinstitut ska förmedla till bibliotekarier över hela landet (Kungl. biblioteket, 2019). Hela reformpaketet fick sedermera hård kritik från Statskontoret för att det saknades underlag för angivna kostnader, dessutom ville de hellre prioritera digitalisering av bibliotekens samlingar (Statskontoret, 2019).

Trots den ovan refererade tveksamheten om förutsättningar är tillräckligt goda för att biblioteken fullt ut ska kunna genomföra deras folkbildande uppdrag råder det inga tvivel om att denna uppgift framträder som central i flera kapitel i KB:s rapporter. Thorslund (2019a) lägger delvis tyngdpunkten i sin framställning på hur bibliotekens resurser kan användas för att ”främja och stärka den demokratiska utvecklingen, skapa förutsättningarna till en fri åsiktsbildning samt människors källkritiska förmåga och därmed också skapa ett samhälle med förmåga till anpassning och förändring” (s. 8). Det är ett digert uppdrag för biblioteken att inte bara sprida kunskaper om källkritik, bidra till demokrati och fri åsiktsbildning, utan dessutom skapa ett samhälle som förmår anpassa och förändra sig. Anpassa sig till vad? Svaret förefaller vara, vilket framgår av följande stycke i texten, till digitaliseringen och dess fördelar, vilket på ett samhällsplan bland annat innebär mer hållbar tillväxt.

Digitaliseringens konsekvenser är emellertid inte enbart av godo. Thorslund hävdar att den också leder till en värld där sanningen är relativ, där förtroendet för traditionella institutioner minskar, experter ifrågasätts och tvivelaktig information sprids i sociala medier som kan orsaka ”falska övertygelser” hos människor (s. 12). Hänvisningar till missvisande uppgifter, falska nyheter och filterbubblor återkommer många gånger på andra håll i rapporterna och i förslaget till nationell biblioteksstrategi (Fichtelius, 2017; Stakston, 2017; Andersdotter, 2017; Eellend, 2017; Fichtelius et al., 2019). Dessa företeelser betraktas förvisso som hot, men hot som bibliotekarier kan avvärja genom att beväpna allmänheten med erforderliga kunskaper i källkritik och ”grundläggande förståelse för hur data är strukturerad” (Andersdotter, 2017, s. 109). För att hjälpa användare av digitala kanaler att orientera sig och sålla fram det relevanta ur bruset har Andersdotter på uppdrag av IFLA framställt en guide för faktakoll som listar en uppsättning tumregler som ska minska risken att falla ner i den falska informationens kaninhål. Det avslutande punkten är att rådfråga experterna, vilket syftar på bibliotekarier eller faktagranskningsajter (Andersdotter, 2017). Även i visionen om ett nationellt digitalt bibliotek är ambitionen att biblioteksväsendet ska vara en ”metakälla för etablerad och vederhäftig kunskap” (Thorslund, 2019b, s. 97) och ”inkorporera ... andra samlingar och källor för att underlätta för den som vill hitta etablerad och tillförlitlig kunskap” (s. 103). Förslaget till nationell biblioteksstrategi följer vidare i samma spår och lyfter fram såväl samlingar som bibliotekarier som skydd mot tveksam eller felaktig information. Exempelvis har biblioteken en viktig roll för spridning av oberoende och trovärdig information i ett krisläge då de utgör en del av civilförsvaret (Fichtelius, Persson, & Enarson, 2019).

Det framgår emellertid inte i alla sammanhang om det är innehållet i sig som anses vara vederhäftigt och tillförlitligt eller om det är metadata knutna till källorna som är vederhäftigt och tillförlitligt. Det är en avgörande skillnad om biblioteken ska bedöma sanningshalt eller om de ska säkerställa källors ursprung, det vill säga det kriterium som inom källkritiken kallas för äkthet. I flera fall är det dock otvetydigt det förstnämnda som åsyftas. Den refererade passagen ur *Demokratins skattkammare* om biblioteken som en del av civilförsvaret lyder i sin helhet:

Vid en kris och krigssituation [*sic*] kan rykten, falska nyheter och propaganda mötas av ett biblioteksväsende som har en viktig roll för en säker, oberoende

och trovärdig informationsförmedling för hela samhället som en del av civilförsvaret. Mediesamlingarna och bibliotekarier erbjuder fakta, sök- och källkritik samt eftertanke som ett skydd. (Fichtelius et al., 2019, s. 7)

Nu är rimligtvis krigstider en extrem situation, men vad med kriser? Vilka kriser föranleder kurerad och statligt sanktionerad informationsförmedling? Nationella eller internationella kriser? Naturkatastrofer, sociala utmaningar, flyktingströmmar, ökad kriminalitet eller kraftig inflation och stigande priser? Under vilka villkor ska befolkningen lita på att information som offentliga institutioner tillhandahåller inte bara är korrekt utan även lever upp till lagens krav på neutralitet och opartiskhet? Svaren på dessa frågor är inte tydligt formulerade i de undersökta texterna, eller rättare sagt, frågorna ställs inte överhuvudtaget.

Strategi för ett starkt biblioteksväsende (Kulturdepartementet, 2022), den biblioteksstrategi som publicerades i april 2022, lyfter också fram medie- och informationskunnighet som en central uppgift för biblioteksväsendet och slår flera gånger fast att välinformerade medborgare är fundamentet för en stark demokrati. Samtidigt har språkbruket förändrats. Filterbubblor och falska nyheter har ersatts av propaganda och desinformation som skäl till att allmänheten behöver stärka sin förmåga att ”kritiskt analysera” och ”värdera” källor, inte minst i samband med covid-19-pandemin. De offentliga biblioteken är i detta sammanhang ”centrala aktörer i arbetet med att öka medie- och informationskunnighet för alla grupper i samhället” (s. 23). I krigstid tillhör biblioteken civilförsvaret, men därutöver ska de även ”värna tillgången till faktabaserad och trovärdig information” under normala förhållanden i fredstid (s. 24). Målsättningen för bibliotekens verksamheter är att alla ska kunna ta del av ”kvalitetssäkrad och faktabaserad information” (s. 34), vilket innebär att strategin syftar på innehållet i de texter som tillgängliggörs, inte källors äkthet. Med andra ord understryker regeringen att bibliotekens uppdrag både är att tillhandahålla trovärdig information – i krig-, kris- och fredstid – och lära ut källkritik. Pandemin framhålls som exempel på ett krisläge som aktualiserar dessa delar av uppdraget. De omfattande informationsmängder som allmänheten kan ta del av via nätet tack vare digitaliseringen motiverar således bibliotekariernas roll som folkbildare och rådgivare. Vilket är i linje med de teser som dominerar inom LIS-fältet (Revez & Corujo, 2021).

5.2.3 Det digitaliserade samhällets krav

Digitaliseringskommissionens slutbetänkande slår fast att digitaliseringen innebär att ”individers kontinuerliga utveckling av kunskap och kompetens är helt nödvändig” (SOU 2016:89, s. 22). Resonemang som utgår från denna slutsats återkommer i *Den femte statsmakten*. Stakston (2017) hävdar, med hänvisning till Europaparlamentet och Europarådet, att alla oavsett ålder behöver utveckla digital kompetens för att de ska ha erforderliga kunskaper för att kunna ”verka i ett kunskapssamhälle där människor är det viktigaste kapitalet” (s. 28). Formuleringen syftar på begreppet humankapital som har en nyliberal ideologisk prägel (se avsnitt 4.4.). Själva termen ”humankapital” återkommer för övrigt två gånger i rapporten, en gång i ett kritiskt sammanhang (Fejes, 2017, s. 295), en gång i positiva ordalag (Rojas, 2017, s. 157). Kapitlet ”I digitaliseringens tidevarv” framhåller, med utgångspunkt i bland annat Digitaliseringskommissionens skrifter, behovet av livslångt lärande (mål 4 i Agenda 2030) för att tillvarata de möjligheter som kan bidra till fortsatt välbefinnande och tillväxt (8) i en ständigt föränderlig och globaliserad värld (Eellend, 2017). Bibliotekens roll är central i denna vision. Ett av de kraftfulla verktyg som möjliggör livslångt lärande är öppen vetenskap.

Ett öppet vetenskapssystem, där såväl forskningspublikationer som läresurser finns öppet tillgängliga digitalt för alla, kan därmed sägas vara en grundförutsättning för de behov av kontinuerlig kompetensutveckling och livslångt lärande som gäller för alla medborgare i det digitala samhället. (s. 352)

Med tillgång till forskningsresultat via öppen tillgång ("open access"), öppna läresurser och nätbaserade kurser är det möjligt för människor att utveckla sina förmågor och uppdatera sina kunskaper livet ut. Kunskapsinhämtningen kan ske på tre sätt, för det första via formella utbildningar, för det andra via icke-formella utbildningar som kurser och konferenser inom arbetslivet och/eller föreningslivet, för det tredje genom informellt lärande, som innebär att lära sig nya saker i sin vardag utan att förlita sig på en utbildningsanordnare. I samtliga former av inläring har hela det allmänna biblioteksväsendet – från universitetsbibliotek till folkbibliotek – en roll för att göra vetenskapliga artiklar, läresurser och kurser på nätet tillgängliga och utifrån detta material anpassa tjänster för olika målgrupper. Hitintills har emellertid utvecklingen på området haltat i flera avseenden, tillgången på vetenskapliga publikationer är ojämnt fördelad i samhället och folkbiblioteken har inte ägnat tillräckligt med uppmärksamhet åt att föra ut de digitala utbildningsresurser som finns till allmänheten (Eellend, 2017). Burman (2017) påpekar också att klyftorna i digitaliseringens tidevarv växer mellan de som har tillgång till information – i synnerhet akademisk forskning – och de som inte har det.

Eellend (2017) menar att det i relation till öppen vetenskap finns behov av ytterligare folkbildning utöver de insatser som redan görs från bibliotekshåll för att lära ut medie- och informationskunnighet. För att kunna realisera de möjligheter som öppen vetenskap ger upphov till – exempelvis innovationer och ökad konkurrenskraft – måste människor kunna tänka kritiskt och förstå de begrepp och processer som är förknippade med vetenskaplig forskning, kort sagt de behöver lära sig vetenskaplig kunnighet. De positiva effekterna handlar emellertid inte bara om fler innovationer, ökad konkurrenskraft och en förbättrad förmåga för samhället att uppnå målen för hållbar utveckling utan också om att, inte minst viktigt, skapa "motmakt till kunskapsresistens och filterbubblor i vårt digitaliserade samhälle" (s. 370-371). En anmärkning som på sätt och vis knyter samman vetenskaplig kunnighet med medie- och informationskunnighet till ett kraftfullt botemedel mot digitaliseringens orosmoln: de ymniga mängder av otillförlitlig information som sipprar in från nätets alla noder.

En i sammanhanget mer kritisk hållning till livslångt lärande, som det kommer till uttryck i offentliga dokument, framförs av Fejes som identifierar en överordnad ekonomistisk logik bakom kraven på ständig kompetensutveckling för att passa in i kunskapssamhället. Med utgångspunkt i resonemang som utgår från människor inom vuxenutbildningen vill han bredda perspektivet och lyfta fram att biblioteken inte bara har en roll med avseende på kurslitteratur utan för även för "individens bredare bildningsbanor" (2017, s. 312). Fejes erbjuder därmed ett korrektiv till ett synsätt som betonar samhällets behov av arbetskraft och vidgar perspektivet för vad livslångt lärande kan innebära för den enskilde.

5.2.4 Data som tillgång och hot

I det digitala samhället är data en resurs som öppnar nya möjligheter. *Biblioteket i skyn* beskriver data som "det nya guldet" i en värld dominerad av plattformägare. Tack vare processande av data kan den fysiska och digitala världen kopplas samman i sakernas internet ("the internet of things", IoT), där människor och maskiner kan

kommunicera via artificiell intelligens i en digital infrastruktur (Thorslund, 2019a, s. 12). Ur detta perspektiv sitter biblioteken på en guldgruva, men en fyndighet som i dagsläget inte utnyttjas fullt ut. Det finns dock anledning att ändra på detta förhållande eftersom de datamängder som utgör råvaran för självlärande system kan vara skeva eller rent av manipuleras i olika syften, vilket i sin tur kan leda till att artificiell intelligens förstärker och befäster mindre intelligenta mönster i samhället. En korrigerande faktor, menar Thorslund, är de datamängder med stora tidsdjup som nationalbiblioteket har i sina samlingar. Med hjälp av dessa kan framtidens intelligenta system tränas på grundval av ett mer gediget och historiskt förankrat underlag. ”På så sätt blir data och kunskap mer hållbara och framtidssäkrade”, men för att realisera denna potential behöver biblioteken ”hänga med i utvecklingen” (s. 14).

Thorslund refererar också till genomgripande förändringar i medielandskapet och hävdar att det inte längre förslår att passivt ta emot vad upphovspersoner lämnar in för bevarande. I stället bör nationalbiblioteket aktivt ta ställning till vad som ska ingå i samlingarna. Med hänvisning till teknikutvecklingen har således bibliotekens roll förändrats i grunden. Kulturella och vetenskapliga yttringar tar sig nya former och det ”som tidigare kanske bara fanns nedklottrat i ett anteckningsblock finns nu i form av samlade datapunkter” (s. 15). Samma förhållanden gäller biblioteken inom universitetsvärlden – om möjligt än mer accentuerat – som i praktiken redan behöver hantera ”det dubbla bibliotekets utmaningar”, det vill säga ett fysiskt och ett digitalt bibliotek (Burman, 2017, s. 328). Utvecklingen väcker således frågor om vad som bör bevaras och hur. Inte minst som ”samlade datapunkter” kan syfta på till synes efemära företeelser som sökningar i databaser gjorda av forskare och utredare. Med avseende på bibliotekens interna uppgifter har digitaliseringen emellertid även andra konsekvenser. Artificiell intelligens är ”i högsta grad tillämpligt” inom verksamheten för att automatisera arbetsuppgifter som utförs manuellt, exempelvis katalogisering (Thorslund, 2019a, s. 13).

När det gäller data om de som använder bibliotekens tjänster uppstår nya dilemman. Klein (2017) uppmärksammar hur mycket som samlas in av de stora aktörerna på marknaden för digitala tjänster, som de amerikanska nätjättarna Amazon, Google, Adobe och Apple, när människor använder deras programvaror och appar för att läsa böcker. Även bibliotekens besökare tvingas indirekt använda externa kommersiella produkter för att kunna ta del av de e-böcker som de lånar. Detta väcker frågor kring personlig integritet och det lagstadgade skyddet för att förhindra spridning av känsliga uppgifter.

Den väletablerade bibliotekssekretessen och möjligheten att som låntagare hemlighålla för myndigheter och företag vilken bok man lånat, och kanske ännu mer skrämmande, vilka avsnitt i boken man läst extra noggrant, är med andra ord tydligt utmanad när läsningen och biblioteksutlåning digitaliseras. (s. 197)

Låntagare lämnar ett allt större digitalt avtryck på biblioteken, information som kan samlas in och användas i kommersiella syften för att exempelvis rikta reklam till presumtiva kunder. Aktiviteter på sociala medieplattformar genererar också stora mängder data som gör det möjligt att kartlägga och analysera människors beteenden för att därefter söka påverka dem i olika avseenden. Som guld betraktat kan data generera stora värden för de aktörer som har kunskaper, förmåga och resurser att slå mynt av denna råvara. Trots farhågor för den personliga integritet framförs även ett annat perspektiv i *Den femte statsmakten*. Andersdotter resonerar att sociala medier kan ses som en demokratisering av kunskapssamhällets produktionsmedel.

Via webb 2.0, den social webben, ackumuleras också stora mängder data om användare. Det kan tyckas som en demokratisk utveckling att produktionsmedlen delas ut till massorna, men som Divina Frau-Meigs, professor vid Université Sorbonne Nouvelle, påpekar så är den ekonomiska vinningen av den insamlade datan förbehållen fåtalet. (Andersdotter, 2017, s. 112)

Men som framgår av den andra halvan av citatet är det inte alla som har möjlighet att exploatera denna specifika guldgruva.

5.3 Harmoni eller konflikt?

Går de övergripande målsättningarna för imperativen hållbar utveckling och digitalisering ihop eller finns det potentiella konflikter mellan de två? En del av de utvecklingslinjer som beskrivs och analyseras i de refererade texterna må vara motsägelsefulla och innehålla embryon till konflikter, men frågan här är inte om policyimperativen i sig själva är internt konsistenta utan om de är på kollisionskurs med varandra. I det följande analyseras digitaliseringens inverkan på olika aspekter av hållbar utveckling i enlighet med målen i Agenda 2030. Av utrymmesskäl behandlas inte de 17 utvecklingsmålen var för sig utan digitalisering ställs i relation till de tre dimensionerna miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet i den mån de är relevanta ur ett biblioteksperspektiv. Undersökningen av möjliga konflikter utifrån de tre dimensionerna är i linje med hur Sveriges regering beskriver arbetet med Agenda 2030 (Regeringskansliet, 2021). Dimensionerna utgör så att säga det övergripande ramverket för specifika mål och delmål varför det går att relatera dem till antingen miljömässig, social eller ekonomisk hållbarhet, eller en kombination därav.

5.3.1 Digitalisering och miljömässig hållbarhet

Människor använder i allt större utsträckning elektroniska apparater, som datorer och mobiltelefoner, för att utföra aktiviteter via nätet. Därtill kommer en växande marknad för tjänster av så kallad blockkedjeteknik, exempelvis kryptovalutor som Bitcoin och verifikat för bland annat digital konst, så kallade NTF:s ("non-fungible tokens", ungefär icke-utbytbara bevis). Det digitala samhället ger således upphov till företeelser som kräver stora mängder elenergi. Endast den mest populära av en uppsjö plattformar för NTF:er förbrukar lika mycket energi per år som hela Irland, och då genererar ändå kryptovalutor som Bitcoin mångdubbelt mer växthusgaser årligen på grund av all datorkraft som krävs för att upprätthålla transaktionernas integritet (Truby, Brown, Dahdal & Ibrahim, 2022).

Av ovanstående förefaller det vara ett rimligt antagande att samhällets tilltagande digitalisering i motsvarande grad ökar energiförbrukningen. En korrelationsstudie baserad på data från 29 EU-länder, inklusive Sverige, hävdar dock att antagandet är felaktigt. Paradoxalt nog har energikonsumtion per hushåll ett negativt samband med nyttjandet av olika internetjänster som röst- och videosamtal, samt sociala medier. Författarnas slutsats är att modern teknik och frekvent internetanvändning totalt sett minskar den totala energianvändningen. En av anledningarna till detta kontraintuitiva förhållande är, enligt dem, att konsumenter med högre närvaro på nätet också har högre krav på den digitala utrustningen, vilket leder till energisnålare produkter tillverkade med effektivare metoder (Pelau & Acatrinei, 2019). Undersökningens slutsatser har emellertid ett par begränsningar som är värda att uppmärksamma. Utöver det faktum att internetanvändningen inte är kvantifierad och att det därmed saknas data över hur frekvent eller under hur lång tid som

befolkningarna i de olika länderna nyttjar nättjänster, vilket författarna själva uppmärksammar, väcker även frånan av andra parametrar frågor. För det första begränsar studien energiförbrukning till el och värme för enskilda hushåll. All energikonsumtion associerad med tillverkning av digital utrustning är exkluderad från de statistiska korrelationerna. Givet att studiens författare utgår från att konsumenter med en hög digital närvaro också har höga krav på sin digitala utrustning förefaller det rimligt att fråga sig i hur hög utsträckning dessa krav medför en högre omsättning av datorer, smarta mobiler med mera. För att dra nytta av nya energisnålare modeller behöver konsumenter uppgradera sin utrustning oftare, vilket torde innebära ökad energianvändning i produktionsledet. Det finns dock möjligheter att minska fotavtrycket för exempelvis smarta mobiler med hjälp av effektivare materialanvändning (Cordella, Alfieri & Sanfelix, 2021). Hur stor genomslag detta får framöver är svårt att sja om. Dessutom förbrukar plattformar för sociala medier som Facebook, Youtube, Instagram, med flera, stora mängder el för att driva serverhallar och infrastruktur som krävs för att leverera högupplösta bilder och filmklipp i realtid via nätet. Dessa energikostnader belastar emellertid inte hushållens elräkningar.

En annan studie av kopplingen mellan digitalisering och energiförbrukning inom EU ger rakt motsatta resultat till ovanstående undersökning. Författarna drar därför slutsatsen att det finns ett positivt kausalt samband mellan hur stor andel av befolkningen som använder internet och elkonsumention. Ju högre grad av digitalisering desto större elbehov (Magazzino, Porrini, Fusco & Schneider, 2021). Samtidigt finns det också ett tydligt samband mellan digitalisering och ekonomisk tillväxt. Av detta skäl understryker författarna vikten av att elförsörjningen måste bli oavhängig fossila bränslen för att fortsatt ekonomisk utveckling ska vara möjlig utan att åsamka miljön mer skada. Informations- och kommunikationsteknik¹³ kan förvisso effektivisera energianvändningen, men det förtar inte att tillväxten av denna sektor leder till en nettoökning av energikonsumtionen. ”Given their ambiguous benefits, caution must be exercised when clamoring for the propagation of broad information technology” (s. 989).

Även Santarius, Pohl och Lange (2020) är inne på samma spår i deras analys av information- och kommunikationsteknikens potential för att koppla isär ekonomisk tillväxt från resursförbrukning. Deras utgångspunkt är att absolut frikoppling är nödvändig för hållbar utveckling. Huruvida ett mer digitaliserat samhälle i längden kan bidra till en sådan utveckling eller inte beror på i vilken utsträckning det är möjligt att motverka de negativa konsekvenserna samtidigt som de potentiella möjligheterna tas till vara. En fördjupad analys av samma författare dämpar dock förhoppningarna. Även om ekonomisk aktivitet i ökad grad skulle förläggas till den så kallade tredje sektorn (förädlade varor och tjänster för konsumentledet), skulle denna utveckling ske utöver den resursförbrukning som redan är in-tecknad av jordbruks- och industrisektorn i stället för att ersätta dessa i någon större omfattning. Med andra ord skulle energi- och råvaruförbrukningen sannolikt öka.

... the more successful digitalization is in increasing energy efficiency and pushing towards tertiarization [den tredje sektorn, förf. anm.], the stronger the direct effects and the positive effect on economic growth will tend to be. Digitalization thereby wrecks its own potentials. (Lange, Pohl & Santarius, 2020, s. 106767)

---

¹³ Information and Communications Technology (ICT).

Ett alternativ som utlovar en hållbar tillväxt är konceptet cirkulär ekonomi där återbruk och återvinning i massiv omfattning minskar användningen av ändliga naturresurser. Sveriges regering beslutade 2020 om en nationell strategi för cirkulär ekonomi för att nå de uppsatta miljö- och klimatmålen (Regeringskansliet, 2021). Denna lösning förefaller dock inte vara genomförbar i tillräckligt stor skala. Enligt Strand, Kovacic, Funtowicz, Benini och Jesus (2020) är den totala återvinningen cirka 12 procent inom EU och utgör således blott en bråkdel av den totala resursförbrukningen för produktion och konsumtion. Samtidigt menar de att problem med ohållbar resursanvändning är djupt rotade i vår kultur då politiker traditionellt sett har vunnit legitimitet tack vare beslut som har genererat tillväxt och arbetstillfällen. Miljöförstöring och utarmning av naturresurser har däremot betraktats som externaliteter. Deras slutsats är därför att hållbar utveckling inte är möjlig inom rådande ekonomiskt system.

Hickel (2019) drar slutsatsen att Agenda 2030 är full av motsägelsefulla budskap i relation till hållbarhet och tillväxt. Miljöaspekterna av agendans målsättningar – 6, 12, 13, 14 och 15 – är inkompatibla med mål 8 som, utan vidare motivering, föreskriver en fortsatt strävan efter tillväxt. Vidare har idén om grön tillväxt, det vill säga som är frikopplad från resursanvändning och utsläpp av växthusgaser på global nivå, inte stöd i empirisk forskning (Hickel & Kallis, 2020).

Vad har då detta med bibliotek att göra? Tidigare framgick tydligt att exempelvis digitalisering av samlingar och öppen vetenskap ses som medel för att bidra till ett konkurrenskraftigt och kunskapsinriktat samhälle som främjar ekonomisk tillväxt och innovation. Mängden information som ska bevaras och digitaliseras ökar också kontinuerligt. Ambitionen att utöver publicerat material dessutom inkludera forskares databassökningar i kunskapsarvet skulle bidra till ytterligare krav på digitalt lagringsutrymme. Chowdhury (2013) framhöll hur substantiellt enbart den akademiska forskningens digitala fotavtryck var redan för tio år sedan. Dessa siffror är sannolikt än högre i dag. Inte minst om hela biblioteksväsendet inkluderas.

Samtidigt framhåller flera av texterna att biblioteksväsendet och dess verksamheter kan bidra till en hållbar utveckling i flera avseenden. Forskning som lyfter fram bibliotekens positiva bidrag till miljömässig hållbarhet saknas inte (Beutelspacher & Meschede, 2020; Mansour, 2020; Cunnane & Jekabsone, 2022; IFLA, 2018), men givet den generella tendensen för digitaliseringen att öka förbrukningen av energi och resurser pekar utvecklingen åt fel håll. Även om biblioteksväsendet främjar den ekonomiska respektive sociala dimensionen av hållbarhet kan det vara lämpligt att dra sig till minnes den grundläggande tesen bakom Agenda 2030, nämligen att samtliga mål utgör en integrerad och odelbar helhet. Med andra ord behöver ett biblioteksväsende som eftersträvar att bidra till hållbar utveckling förhålla sig till hur digitaliseringens direkta och indirekta effekter påverkar den miljömässiga hållbarheten. Ovanstående genomgång visar att det finns goda skäl att, åtminstone inom den rikare delen av världen, betrakta de två imperativen som inkompatibla med avseende på den miljömässiga dimensionen av hållbarhetsagendan. Hickel (2019) menar att det är fattiga länder som behöver ekonomisk tillväxt för att höja levnadsstandarden, medan höginkomstländer inte har något behov av fortsatt tillväxt. Sverige tillhör den senare kategorin och ett biblioteksväsende som bidrar till digitalisering, delvis för att främja ekonomisk tillväxt, opererar därmed parallellt med två målsättningar i konflikt med varandra.

5.3.2 Digitalisering och social hållbarhet

Social hållbarhet är, som framgick i kapitel 2, ett svårdefinierat begrepp (Alexandris Polomarkakis, 2020; Gustavsson & Elander, 2013). Utifrån FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter och Agenda 2030 är det dock möjligt att bedöma sociala hållbarhet utifrån hur väl samhället lever upp till värden som demokrati, jämlikhet samt grundläggande fri- och rättigheter. I befintliga biblioteksplaner associeras social hållbarhet med en demokratisk ordning som bygger på tillit och stabilitet (Engström & Rivano Eckerdal, 2019). Resonemangen i det undersökta källmaterialet lyfter fram jämlik tillgång till bibliotekens resurser, fri åsiktsbildning och demokratisk delaktighet, livslångt lärande, samt spridning av samhällets kunskapsarv. Därutöver anses bibliotekens uppdrag att lära ut medie- och informationskunnighet och vetenskaplig kunnighet vara avgörande för människors förmåga att aktivt delta i ett digitaliserat samhälle. Bibliotekens bidrag till social hållbarhet kopplas till i vad mån deras verksamheter leder till ett ökat samhällsengagemang och därmed en stärkt demokrati. Följande passage hämtad ur *Strategi för ett starkt biblioteksväsende* stärker denna tolkning ytterligare:

En stark demokrati bygger på att människor är välinformerade, engagerade och kompetenta och kan fatta välgrundade beslut. Genom sitt uppdrag bidrar biblioteken till detta, liksom till samhällets utveckling. Därmed har biblioteken en mycket viktig funktion i vårt samhälle som behöver bevaras och utvecklas. (Kulturdepartementet, 2022, s. 4)

Idén att bibliotek främjar utvecklingen av demokratin associeras i policydokument med deras förmåga att fostra socialt ansvarsfulla medborgare och därigenom skapa stabilitet. Social hållbarhet följer av att individer tillgodogör sig de kunskaper som biblioteken tillhandahåller (Engström & Rivano Eckerdal, 2019). I det undersökta materialet förekommer också skrivningar som pekar i denna riktning. Exempelvis framhålls att digitalisering utan adekvat medie- och informationskunnighet hos allmänheten riskerar att leda till konflikter då det kan finnas aktörer med ”avsikt att skapa politisk splittring”, och då tendentiösa påståenden kan leda till att människor hyser ”falsa övertygelser” (Thorslund 2019a, s. 12). Huruvida digitalisering kan anses leda till ett socialt hållbart samhälle i detta avseende beror således på vilka effekter den har. Om den leder till spridning av desinformation och underblåser ”falsa övertygelser” torde detta undergräva demokratin, som enligt strategin citerad ovan, utgår från medborgare som är välinformerade och kompetenta. Om den däremot leder till att människor blir välinformerade och kompetenta utgör den en positiv kraft. Dylika resonemang är legio inom biblioteksvärlden, men långt ifrån okontroversiella eftersom det dels är tveksamt om väljarkåren generellt sett är, eller någonsin har varit, välinformerad, dels finns en uppsjö olika demokratiteorier som ställer vitt skilda krav på medborgarnas kunskapsnivå (Sullivan, 2019).

Andra aspekter av social hållbarhet kan både missgynnas och gynnas av den tekniska utvecklingen. Som Digitaliseringskommissionen påpekar är det omöjligt att ”förutspå den framtida utvecklingen i en snabbt föränderlig värld med starka globala trender som på ett komplext vis är korrelerade”. En del förhållanden verkar dock råda samstämmighet om. Exempelvis att digitaliseringen främst gynnar de högutbildade, medan de som arbetar med rutinartade arbetsuppgifter som kräver medelhög utbildning tenderar att hamna i kläm (SOU 2016:89, citat s. 195). Vad gäller biblioteksväsendet innebär det att vissa arbetsuppgifter kommer att minska i omfattning till följd av automatisering, eller försvinna helt (Thorslund, 2019a). Utöver rationaliseringar kan digitaliseringen också medföra att biblioteken som

fysiska byggnader med personal som bemöter besökare på plats inte längre är en självklarhet (Michnik, 2015). Dessa utvecklingslinjer kan förvisso leda till ökad effektivitet, men också underminera delmål 8.5 som handlar om rätten till ett anständigt jobb ("decent work") eftersom det inte är självklart att de som blir friställda finner nya anställningar med samma eller bättre villkor.

Vad gäller tillgång till litteratur och kunskapsarv i digitalt format återstår fortfarande många problem för biblioteksväsendet att lösa (Klein, 2019b; 2019c; 2019d). I vilken utsträckning allmänheten får jämlik tillgång till dessa resurser är återigen beroende på om de praktiska problemen går att lösa: upphovsrättsfrågor, gemensamma plattformar och bättre samordning. Om svaret är ja kan digitalisering främja ökad tillgänglighet, förutsatt att alla personer som vill utnyttja dessa tjänster har de kunskaper som krävs för att hantera tekniken. Av anförda skäl är det därför svårt att dra någon klar slutsats om digitaliseringen på det stora hela kommer att bidra till ett socialt hållbart samhälle eller tvärtom kommer att leda till en allt vidare digital klyfta, och minskad social hållbarhet även i andra avseenden. Vidareutveckling av resonemang med bäring på social hållbarhet presenteras i avsnitt 6.3.

5.3.3 Digitalisering och ekonomisk hållbarhet

Digitaliseringskommissionen hävdar flera kopplingar mellan digitalisering och ekonomisk tillväxt. Exempelvis hänvisar de till livslångt lärande och slår fast att i "informations- och kunskapsamhället är utveckling och spridning av kunskap en viktig förutsättning för ekonomisk tillväxt och omställningsförmåga" (SOU 2016:89, s. 104). Därutöver framhåller de att "datadriven innovation" (s. 78) har blivit grundläggande för tillväxten under innevarande århundrade. Det undersökta materialet lyfter också fram tillväxt på samhällsnivå och effektiviseringar inom biblioteksväsendet – inte minst tack vare automatisering och artificiell intelligens (Thorslund, 2019a) – som positiva konsekvenser av digitalisering. Agenda 2030 framhåller tillväxt som en förutsättning för att världssamfundet ska kunna hantera alla de utmaningar som FN tar sikte på i de 17 målen. Exempelvis anger delmål 8.1 följande inriktning: "Sustain per capita economic growth in accordance with national circumstances and, in particular, at least 7 per cent gross domestic product growth per annum in the least developed countries" (United Nations, 2015). Målet är således att upprätthålla tillväxten med särskild uppmärksamhet på de mindre utvecklade länderna. En årlig ökningstakt om 7 procent skulle innebära en fördubbling av ekonomin vart tionde år¹⁴. Som genomgången i avsnitt 5.3.1 visar stödjer forskningen antagandet att teknisk utveckling och digitala lösningar leder till högre tillväxt. I den mån som biblioteken lever upp till sitt uppdrag att förbereda allmänheten för en digitaliserad samtid och tillhandahålla digitaliserade samlingar och möjliggöra det livslånga lärandet via digitala kanaler skulle de också bidra till ekonomisk tillväxt och därmed ekonomisk hållbarhet.

5.4 Sammanfattande iakttagelser av undersökta texter

De studerade texterna lyfter fram en mängd olika fenomen och företeelser på samhällsnivå – såväl i Sverige som i omvärlden – som biblioteken behöver förhålla sig till framöver. Ur dessa växer konturerna fram av ett antal centrala teman för verksamheten som relaterar till imperativen hållbar utveckling och digitalisering. De uppdrag och uppgifter som har identifierats som mest relevanta handlar dels om

---

¹⁴ $1,07^{10} \approx 1,97$ (tillväxtfaktorn upphöjd till antalet år).

sådant som biblioteken redan gör i större eller mindre omfattning, dels om ambitioner för framtiden. Nedan är en kort sammanställning.

- Biblioteken bidrar till en hållbar demokrati genom att främja delaktighet och fri åsiktsbildning.
- Biblioteken tillhandahåller faktabaserad information.
- Biblioteken motverkar spridningen av falska och missvisande uppgifter genom att utbilda människor i medie- och informationskunnighet, samt vetenskaplig kunnighet.
- Biblioteken är en del av infrastrukturen för det livslånga lärandet.
- Biblioteken ska tillhandahålla litteratur via digitala lösningar.
- Biblioteken ska i ökad utsträckning tillgängliggöra kunskapsarvet via digitala kanaler och bevara digitalt kunskapsarv.

Punkterna ovan avser inte att vara en definitiv och slutgiltig förteckning över vilka uppgifter biblioteken har i samhället, utan representerar i kortform hur uppdraget framträder vid läsning av det primära källmaterialet med de två policyimperativen i åtanke.

Innan diskussionen i nästa kapitel redovisas några generella iakttagelser om den samhälleliga kontexten till de resonemang och argument som framkommit för att på detta vis placera in texterna i ett större sammanhang. Därmed kan aspekter av vad de vill ha sagt belysas. Inledningsvis avslöjar ordval och språkbruk att texterna är barn av sin tid. *Den femte statsmakten* från 2017 och *Demokratins skattkammare* från 2019 innehåller flera referenser till filterbubblor och falska nyheter medan *Strategi för ett starkt biblioteksväsende* från 2022 inte nämner dessa uttryck en enda gång. I gengäld har ord som desinformation och propaganda, som förekommer också i *Den femte statsmakten* – men då även i samband med kritik av skrivningar i bibliotekslagen – fått ersätta de tidigare. Falska nyheter ("fake news") var en vanlig trop i samband med Donald Trumps valkampanj och presidentskap, tack vare hans egna uttalanden, medan de ökade spänningarna mellan Ryssland och Västvärlden under senare år har lett till ett uppsving för desinformation i det offentliga samtalet. Slagningar på Sveriges största dagstidning Dagens Nyheters sajt via Google¹⁵ stärker denna bild. Det ligger dock utanför uppsatsens syfte att utreda dessa förhållanden i detalj. Däremot är det värt att uppmärksamma ytterligare en förklaring till varför begreppet filterbubblor plötsligt försvinner ur vokabulären. Dahlgren (2021) har listat nio argument mot hypotesen *filterbubblor utgör ett hot mot demokratin* – som 2011 lanserades av den amerikanske aktivisten Eli Pariser i boken *The filter bubble: What the internet is hiding from you* – och visat att den är högst tvivelaktig och saknar stöd i forskning. Vilket torde göra den direkt olämplig i argumentation mot otillförlitlig och falsk information. Själva valet av terminologi – filterbubblor och desinformation – refererar emellertid till pågående debatter och vittnar om en önskan att understryka biblioteksväsendets relevans i samtiden. Med andra ord är ett modernt biblioteksväsende inte upptaget med esoteriska frågor rörande kulturarv utan en aktiv part i samtidens diskussioner om demokrati och samhällsutveckling.

De folkbildande initiativen medie- och informationskunnighet respektive vetenskaplig kunnighet syftar till att rusta människor för det digitaliserade informations- och kunskapssamhället. Det är med andra ord samhällets krav som ska tillgodoses, inte nödvändigtvis enskilda människors behov eller önskemål.

---

¹⁵ Sökningar utförda med Googles avancerade sökfunktion 10 maj 2022 på söksträngen "falska nyheter" under de sex åren före respektive efter Donald Trump valdes till president, samt "desinformation" under åren 2016-2018 respektive 2019-2021, avgränsat till texter publicerade på Dagens Nyheters sajt, dn.se.

Skrivningarna om det livslånga lärandet är än mer tydliga med att syftet med att göra det möjligt för medborgarna att lägga tid och energi på kompetensutveckling är att förse arbetsmarknaden med arbetskraft som besitter de förmågor som anses vara nödvändiga för tillfället och som det råder efterfrågan på. Biblioteksväsendet beskrivs därmed snarare som ett verktyg i statens verktygslåda för att förbättra arbetskraftens kvalitet med sikte på att Sverige ska vara konkurrenskraftigt på den internationella marknaden. Förkovran är inte valfri för individen i det digitala samhället utan ett krav.

Vad gäller biblioteksväsendets förmåga att tillhandahålla litteratur och kunskapsarv via digitala plattformar jämförs Sverige med andra europeiska länder som ligger längre fram i utvecklingen. Benchmarking blir ett sätt att hitta framgångsrecept. Resonemangen refererar framför allt till kvantitet: Hur ska biblioteken uppnå högsta möjliga utlåningsvolym och säkerställa att mängden digitaliserat material som finns tillgängligt för utlån är så stor som möjligt? Bristande efterfrågan på de e-böcker och ljudböcker som redan finns i beståndet tolkas – i ljuset av en fungerande kommersiell marknad för liknande tjänster – som brister i utbud, format och förpackning. Men dessa förhållanden kan åtgärdas med nya plattformar, bättre avtal och mer samordning. Bristande efterfrågan kan således ha en mängd orsaker, utom just bristande efterfrågan.

Några andra formuleringar och metaforer värda uppmärksamhet är associationen mellan bibliotekens verksamheter och delningsekonomin samt idén om data som det nya guldet. Det förstnämnda resonemanget nämner plattformsbolagen Uber och Airbnb, och bibliotek som exempel på delningsekonomi (Andersdotter, 2017, s. 101). Likställandet innebär att avgiftsfri utlåning av böcker ses som synonym med appar som möjliggör för privata tjänsteutförare att mot en avgift använda sina egna ägodelar och arbetsinsatser för att generera intäkter (Mezzadra & Nielson, 2017). Ägare av plattformar som Uber har dock samma drivkrafter som andra kommersiella företag, oavsett om de genererar vinster via appar eller inte, och är således någonting helt annat än offentligt finansierad verksamhet som inte bedrivs i vinstsyfte. Uttrycket data är ”det nya guldet” anspelar i sin tur på en vanligt förekommande metafor om data som en råvara i kunskapsekonomin. Ofta brukar emellertid referensen vara till olja (Nolin, 2020). Vare sig data betraktas som jämförbart med guld eller olja är implikationerna är i allt väsentligt desamma: data betecknar ett ekonomiskt värde för de som äger och kontrollerar den.

När det gäller texternas relation till policyimperativen hållbar utveckling och digitalisering har de olika karaktär. I fråga om hållbarhet handlar det om att ge positiva exempel på hur biblioteken kan bidra, eller redan bidrar, till att uppfylla de målsättningar som formuleras i Agenda 2030. Det primära syftet förefaller vara att inspirera och uppmuntra. De delar av verksamheten inom offentligt finansierade bibliotek som eventuellt går stick i stäv mot målsättningarna i Agenda 2030 beskrivs i anförda resonemang och analyser som tillkortakommanden av praktisk karaktär som ökad medie- och informationskunnighet, eller bättre tekniska lösningar, förmår råda bot på. Den outtalade premissen förefaller i stället vara att bibliotekens bidrag till hållbar utveckling, åtminstone i teorin, är positiv. Frågan är: Hur positiv? De miljömässiga konsekvenserna av digitala lösningar och ökade mängder data får däremot nästan ingen uppmärksamhet alls. Det är lättare att finna referenser till lärmiljö, forskningsmiljö och digital miljö i *Den femte statsmakten* och *Biblioteket i skyn*, än till miljö med syftning på djur, natur, land, hav och atmosfär – det vill säga de system som utgör människans livsmiljö på planeten jorden – eller miljöproblem, som nämns en gång (Stakston, 2017, s. 29).

Vad gäller digitalisering beskrivs potentiella problem genomgående som utmaningar i stället för som just problem. Skillnaden är att man genom att anta en utmaning accepterar premisserna för utmaningen och så att säga spelar med i spelet, medan lösningar på problem inte med nödvändighet följer redan utstakade spår. Vidare finns det en underliggande ton av tillförsikt inför de stundande och till synes oundvikliga förändringarna. Det handlar mer om att vara på tå och hänga med än att förhålla sig kritiskt, eller rent av spjärna emot. Vad helst annat digitaliseringen än för med sig ligger lockelsen i att skapa en effektivare och mer konkurrenskraftig verksamhet, vilket visar sig i referenser till benchmarking, artificiell intelligens, effektivisering och varumärken (Klein, 2019a; 2019c). Digitalisering har öppnat ett fönster för en modernisering och omstöpning av vad biblioteken – som varande traditionella institutioner – kan bli i framtiden: centrala noder i det digitala kunskapssamhället. När såväl antal besökare som lån sjunker (Kulturdepartementet, 2022) är det en vision som vittnar om en önskan att förbli relevant.

6. Analys och diskussion

I föreliggande kapitel sätts resultaten av undersökningen in i en större samhällelig och idémässig kontext i syfte att vidare analysera och utforska de resonemang och argument som framförs. Avsnitten är indelade tematiskt utifrån olika aspekter av hållbarhet och digitalisering, samt i vad mån de är imperativ (6.4). När analysen leder till tvetydiga eller oklara resultat är förhoppningen att de perspektiv som framförs kan utgöra uppslag för framtida forskning. Dessa presenteras i avsnitt 7.3.

6.1 Vad betyder egentligen hållbar?

I det aktuella sammanhanget förefaller ordet hållbar i begreppet hållbar utveckling, som det används i officiella dokument – rapporterna *Den femte statsmakten*, *Biblioteket i Skyn*, förslaget till nationell biblioteksstrategi, *Demokratins skattkammare* och *Strategi för ett starkt biblioteksväsende*, samt i *För digitalisering i tiden* – ofta förekomma som bestämning till andra ord än just utveckling enligt Agenda 2030. Därutöver verkar miljödimensionen av den hållbar utvecklingen föra en relativt undanskymd tillvaro, trots att Sverige ska genomföra Agenda 2030 och att alla de tre dimensionerna av hållbar utveckling därmed påverkar hela samhället, inklusive all offentlig verksamhet. Rapporter och manualer från IFLA (2018), EBLIDA (Cunnane & Jekabsone, 2022) och den amerikanska motsvarigheten ALA (Tanner et al., 2019) skriver alla om vikten av en hållbar utveckling och lyfter fram hur biblioteken kan spela en avgörande roll. Men de officiella svenska dokumenten ger ett delvis annat intryck. Undantaget fjärde kapitlet i *Den femte statsmakten* (Andersdotter, 2017) är bristen på konkretion avseende miljöutmaningar slående och ordet hållbar förekommer framför allt i samband med ekonomi/tillväxt och digitala lösningar. Begreppet hållbar utveckling verkar således vara förenligt med en oförändrad kurs mot ekonomisk tillväxt, även om denna föreställning är motsägelsefull (Hickel, 2019) och saknar stöd i forskningen (Hickel & Kallis, 2020). Vilket understryker den inneboende konflikten i hållbar utveckling som Du Pisani noterar (2006).

Frågan är om hållbar utveckling i gängse användning har någon koppling till den lexikala innebörden av hållbar i relation till miljö. Enligt Svensk ordbok betyder hållbar i sammanhanget ”varaktig, uthållig”. Gäller detta med avseende på miljödimensionen av Agenda 2030? Eller rör det sig om en omdefiniering av hållbar för att passa in i ett sammanhang där tillväxt är ett icke-förhandlingsbart krav inom den ekonomiska sfären¹⁶. Har det skett en språklig rockad där hållbarhet i strikt bemärkelse – vilket skulle implicera en stabil eller rent av krympande global ekonomi – har antagit karaktären av idiosynkratisk betydelse, främst nyttjad av miljöaktivister och förespråkare av nolltillväxt, medan den lösare innebörden, som är förenlig med hållbar tillväxt och cirkulär ekonomi (Regeringskansliet, 2021; SOU 2016:89; Thorslund, 2019a; Stakston, 2017), har blivit gängse accepterad i officiella dokument? Har Brundtlandkommissionens ambition att förena två motstridiga koncept, hållbarhet som konserverande och utveckling som utnyttjande (Du Pisani, 2015), varit framgångsrik? I sådana fall gäller alltså den ursprungliga betydelsen av hållbar när begreppet används i Agenda 2030, och därmed kvarstår

---

¹⁶ Recessionen efter den ekonomiska krisen 2008 och oron för världsekonomin efter Rysslands invasion av Ukraina 24 februari, 2022, illustrerar tillväxtens centrala roll.

också dess förmåga att legitimera handlingar såsom varande hållbara. Eller rör det sig, som i Skinners exempel (avsnitt 4.3), om en pågående process vars slutpunkt är polysemi, det vill säga att hållbar i uttrycket hållbar utveckling får en ny innebörd jämte ordbokens etablerade definition? Är hållbar utveckling, i analogi med hur uttrycket företagsfilosofi inte associeras med filosofi i dess ursprungliga bemärkelse, inte längre hållbar? Om så är fallet riskerar den legitimerande kraften associerad med den ursprungliga betydelsen av begreppet hållbar, dess lyster och magi, också att gå förlorad.

Om hållbar i hållbar utveckling inte är ett exempel på polysemi utan har bevarat sin ursprungliga innebörd verkar hänvisningar till hållbar tillväxt, då det föreligger goda skäl att betrakta den som inkonsistent, besynnerliga: ”Regeringen arbetar för att digitaliseringen ska bidra till en hållbar tillväxt, sysselsättning och ett socialt sammanhållet samhälle. Här spelar biblioteken en central roll” (Fichtelius et al., 2019, s. 12); ”Digitalisering *kan* bidra till hållbar tillväxt, sysselsättning och sammanhållning” (Stakston, 2017, s. 45, betoning i original); ”Alla medborgare ska ges möjlighet att ta del av digitaliseringen och de fördelar den för med sig i ökad tillgänglighet, hittbarhet och förenkling liksom på ett samhällsplan med mer hållbar tillväxt” (Thorslund, 2019a, s. 9). Hur kan dessa citat utan vidare referera till en självmotsägelse?

Skinner har i historiska sammanhang varnat för tendensen att avfärda falska övertygelser som tecken på irrationalitet och bristande förmåga att resonera logiskt (Skinner, 2002). Denna varning torde även vara giltig i vår samtid. När motsägelser yppar sig bör frågan vara: Hur ser den struktur av försanthållna teser och vedertagna uppfattningar ut inom ett visst fält som leder till att det faktiskt kan vara fullt rimligt att framföra till synes inkonsekventa eller självmotsägande resonemang? I den aktuella kontexten skulle möjliga förklaringar kunna utgå från det faktum att Sveriges regering slagit fast hållbar tillväxt och cirkulär ekonomi som målsättningar (Regeringskansliet, 2021) och att tankefiguren därmed har sanktion från högsta ort. Varför hänvisningar till hållbar tillväxt förekommer i en bibliotekskontext och om ordet hållbar är en polysemi eller inte, är dock frågor på vilka denna undersökning inte förmår lämna några entydiga svar.

6.2 Fri eller hållbar åsiktsbildning?

Som framgår i källmaterialet har biblioteken till uppdrag att främja både fri tillgång till information och det demokratiska samhällets utveckling. Dessa målsättningar kan dock hamna i konflikt. När så sker bör demokratiaspekten vara vägledande (Hirschfeldt, 2017). Vad som emellertid komplicerar frågan är hur biblioteken bäst verkar för det demokratiska samhällets utveckling. John Stuart Mill argumenterade i *On liberty* (2006 [1859]) för att det är omöjligt att avgöra vad som är sant eller falskt på förhand med annat än att man påstod sig vara ofelbar. Öppen och fri samhällsdebatt är således en förutsättning för att enskilda individer ska kunna bilda sig välgrundade uppfattningar i olika frågor. Vidare innebär det att även personer med åsikter som på goda grunder kan anses vara felinformerade behöver få komma till tals, om inte annat för att deras intellektuella motståndare ska kunna skärskåda deras idéer och formulera giltiga och starka motargument. Frågan är således om det stärker eller försvagar demokratin om exempelvis argument mot demokrati eller demokratiska ideal undertrycks? Hur ska människor kunna bemöta åsikter som de aldrig på allvar har konfronterats med och vars argument de aldrig har tvingats granska? Faran är att demokratin snarare riskerar att undermineras än stärkas av en restriktiv policy gentemot kontroversiella yttringar i tryckta medier och andra

format. Samtidigt är risken att en tillåtande attityd ger spridning åt dylika idéer och förstärker deras genomslag. Bibliotekarier står således inför en grannlaga uppgift. I synnerhet som de rör sig i ett landskap där populism och högerradikala idéer växer på många håll: i Sverige, Europa och andra länder i västvärlden (Mudde, 2016; Mudde, 2019; Brandes, 2019). När den fria åsiktsbildningens krav och demokratiska ideal riskerar att hamna på kollisionkurs behöver bibliotekarier finna en gyllene medelväg. Den omedelbara instinkten att sälla bort falska uppgifter och material som är kritiskt eller fientligt till demokratiska grundsatser och värderingar kan i värsta fall leda till att man kastar ut barnet (åsiktsfriheten) med badvattnet (felaktiga uppgifter).

När det gäller problemet med sajter som sprider falska och/eller tvivelaktiga uppgifter på nätet uppstår även här delikata problem. Bibliotekarier är förvisso experter på informationshantering, men utöver det besitter professionen inte nödvändigtvis formell sakkunskap inom alla de områden som besökare kan tänkas behöva hjälp att orientera sig inom. Källkritik är inte ett universalmedel utan bygger på förtroendet med det aktuella ämnet. Därför är nedanstående citat ur *Den femte statsmakten* problematiskt av flera skäl:

I det enorma flödet av information är biblioteken och bibliotekarien karta och kompass för användaren när det gäller att söka och finna information, att *identifiera vilka källor som är trovärdiga* och att kunna kontextualisera den inhämtade kunskapen. (Andersdotter, 2017, s. 119, författarens betoning)

Hur kan bibliotekarieprofessionen som helhet (inte enskilda bibliotekarier), oavsett ämne, avgöra vilka källor som är trovärdiga eller inte? Den informationsgrafik som IFLA har tagit fram för att lära allmänheten att faktagranska artiklar på nätet (se reproduktion i Andersdotter, 2017, s. 114) ger som ett avslutande råd att ”Fråga experterna”, vilket syftar på ”en bibliotekarie eller kolla en faktagranskningsajt”. De sistnämnda är dock inte något enhetligt fenomen. Vissa drivs av forskare med sakkunskaper inom specifika ämnesområden (Science feedback, 2020), andra av organisationer bestående av journalister, i bästa fall med god allmänbildning, utan egen expertis för att avgöra vad som är pålitlig information (Factcheck.org, 2022). Faktagranskarna är i de senare fallen hänvisade till de tumregler som biblioteken lär ut när de utbildar allmänheten i medie- och informationskunnighet. I många fall kan dylika tjänster hjälpa, i andra fall stjälpa, som när Facebook faktagranskade anrika *British Medical Journal* och anklagade dem för att sprida information som kunde vilseleda allmänheten (Campbell, 2022). Med andra ord utgav sig Facebooks granskare, utan expertkunskap på området, för att veta mer om medicinska frågor och covid-19-pandemin än den tidskrift som sedan mitten av 1800-talet ofta har varit först ut med att publicera vetenskapliga artiklar om banbrytande framsteg på det medicinska området. Journalisten Matt Taibbi (2022, March 24) har granskat fall då granskningsajter har avfärdat uppgifter som desinformation, men där dessa senare har blivit bekräftade. Exemplet visar att faktagranskare kan sprida felaktig information och därmed inte erbjuder någon kungsväg till sanningen. Poängen här är inte att tumregler är fel eller att medie- och informationskunnighet är dåligt i sig, snarare att inte utlova mer än vad man kan hålla. Källkritiska kunskaper kan alltid komma väl till pass, däremot erbjuder den uppsättning tumregler som lärs ut via bibliotek endast ett begränsat skydd mot att bli lurad på nätet. Det bästa skyddet mot villfarelser – om än långt ifrån vattentätt – är en fri och öppen debatt i linje med Mills resonemang. I annat fall måste någon utge sig för att vara Gud, i bildlig bemärkelse, och på förhand avgöra vad som är sant eller falskt. Det är en

grannlaga uppgift som sannolikt ingen människa någonsin har varit kapabel till, vare sig inom biblioteksväsendet eller annorstädes.

Men problematiken går djupare än så eftersom den rör just informationsfriheten som är en av de grundläggande rättigheterna i ett demokratiskt samhälle.

Att biblioteken ska bidra till fri åsiktsbildning understryker betydelsen av att de intar en neutral hållning i förhållande till den information som tillhandahålls och även i övrig verksamhet understödjer ett fritt meningsutbyte. Bestämmelsen [Bibliotekslag, §2] innebär att biblioteksverksamheten ska präglas av öppenhet för olika perspektiv och stå fri från censur eller andra hindrande åtgärder. (Kulturdepartementet, 2022, s. 6)

Samtidigt finns det i samma text skrivningar som går i motsatt riktning då de betonar att biblioteken ska tillhandahålla trovärdig och faktabaserad information, vilket antyder ett ställningstagande, såvida inte den trovärdiga informationen ska vara oidentifierad och uppblandad med tvivelaktig information i samlingarna. Just det överflöd av information via internet som präglar det digitaliserade samhället föranleder även varningar för att "[t]endentlösa påståenden och gråzoner kan orsaka falska övertygelser hos mottagaren" då aktörer kan ha för avsikt att "skapa politisk splittring" (Thorslund, 2019, s. 12). Den uppenbara frågan är vem som avgör vilka övertygelser som är falska i bemärkelsen att de kräver korrigerings? Gäller det även föreställningar om hållbar tillväxt, som avhandlades i föregående avsnitt? Vad gäller farhågan för de som önskar skapa "politisk splittring" påpekar emellertid Engström och Rivano Eckerdal (2019) att social oro och konflikter kan uppstå på grund av ojämlik fördelning av resurser i samhället. I dylika fall är oenigheten snarare en del av demokratin än ett hot mot densamma. Här torde det räcka med påpekandet att meningsskiljaktigheter kan bestå trots gemensam verklighetsbild och gemensamma fakta då de kan ha sitt ursprung i skilda värderingar om vad som är önskvärdt. Det är därutöver tveksamt om det är i linje med fri åsiktsbildning att förhindra spridning av information även om den på goda grunder skulle anses vara missvisande eller rent felaktig.

I praktiken förefaller dock biblioteken värdera rätten till fri information högre än ambitionen att vara en källa till trovärdig dito, vilket exempelvis förekomsten av amatörarkeologen Bob G. Linds bok *Ales stenar och andra världsattraktioner från bronsåldern* på ett drygt dussintal folkbibliotek vittnar om. Lind har varit i dispyter med forskarvärlden i decennier och framhårdar med att antedatera monumentet Ales stenar på Skånes sydkust med ungefär 2000 år¹⁷.

Men vad händer när staten motverkar desinformation med hjälp av censur? När EU-kommissionens ordförande, Ursula von der Leyen, deklarerade att de ryska statsfinansierade kanalerna RT och Sputnik inte längre skulle få sända inom EU efter Rysslands invasion av Ukraina gick Internationella journalistfederationen, Svenska journalistförbundet och Tidningsutgivarna ut och tog avstånd från statlig censur (Taubert & Hultengård, 2022, 24 mars). Från Svensk biblioteksförning, EBLIDA och IFLA kom dock, såvitt det har gått att utröna, inga officiella protester trots bibliotekens centrala roll för fri åsiktsbildning och informationsfrihet. Orsaken till denna diskrepans beror sannolikt på att mediebranschen är fristående från staten medan biblioteksväsendet är en lagstadgad verksamhet som bedrivs i offentlig regi. Om Sverige inför statlig censur (Karlsten, 2022, 2 maj) kan biblioteken knappast gå emot den politik som riksdag och regering står bakom.

---

¹⁷ Undertecknad har bakgrund som utbildad arkeolog. Lind var ständigt på tapeten under min studietid vid Lunds universitet på 1990-talet. Om kontroversen, se "Ales stenar" (2022).

Hur stark övertygelsen om vikten av fri och öppen debatt än är inom professionen är frågan om man verkligen kan upprätthålla delmål 16.10 i Agenda 2030 i strid med den politiska makten?

Enligt flertalet skrivelser i det undersökta materialet bygger emellertid en stark demokrati på att människor är välinformerade och kompetenta (Fichtelius et al., 2019; Kulturdepartementet, 2022). Premissen för denna argumentation är dock inte självklar (Sullivan, 2019). Dahlgren (2021) påpekar i sin kritiska granskning av filterbubblor att en representativ demokrati inte nödvändigtvis försvagas för att en del är oinformerade. Det är dessutom oklart enligt vilka kriterier som epitet som välinformerad och kompetent respektive oinformerad och inkompetent tillskrivs människor, annat än allmänna referenser till faktabaserad information. Vidare är resonemanget oklart i ett annat avseende: Varför är kompetens överhuvudtaget en förutsättning för en stark demokrati? Om målet är att alla ska kunna påverka det samhället de lever i, och är beroende av, handlar det snarare om vad som bör ingå i de gemensamma angelägenheterna och vilka värderingar som bör ligga till grund för dessa. Uppfattningar om vad som är rättvist eller orättvist, eller liknande, kräver inte nödvändigtvis någon särskild kompetens i en representativ demokrati. Krav på kompetens för deltagande är en ståndpunkt som snarare för tankarna till ideologier som historiskt sett har varit kritiska till demokratin (Hirschman, 1991; Robin, 2018; om demokratiteorier se exempelvis SOU 2000:1).

Men är det trots allt inte bättre med välinformerade medborgare som bildar sina uppfattningar på korrekt och faktabaserad information? Antagandet är att det finns en direkt koppling mellan tillgång till korrekt information, handlingar och beslut. Ett aktuellt exempel från biblioteksvärlden får illustrera varför denna tankegång kan leda fel. Till följd av Rysslands krig i Ukraina – återigen – valde biblioteket vid University of Florida i Orlando att ta ner bronsplaketten till Karl Marx-rummet (Mordowanec, 2022, March 21; Galbraith, 2022, March 22). Med andra ord fick en tysk kommunist begravd i London klä skott för vad en rysk auktoritär ledare gör 150 år senare. Ett rimligt antagande är att biblioteket i fråga har fakta i målet i sina samlingar, varför beslutet knappast kan avspegla brist på korrekt och faktabaserad information. Tillgång till trovärdig information är en sak, hur människor agerar en annan. För att återigen återropa Skinner (2002) kan till synes irrationella beteenden vara fullt begripliga i de specifika sammanhang i vilka de äger rum. Frågan är inte om Marx kan lastas för Putins handlingar utan om det, givet stämningarna i det omgivande samhället (som kan motiveras av känslor snarare än fakta), kan vara fullt rationellt att agera till synes irrationellt.

Ovan förda resonemang understryker vikten av en öppen och fri debatt i Mills anda som det enda rimliga sättet att avgöra vad som är sant och falskt. Bibliotekens centrala uppgift är att möjliggöra detta offentliga samtal och – vilket framgår av lagstiftningens ändamålsparagraf – främja fri åsiktsbildning, inte att fälla dom.

6.3 Vad innebär social hållbarhet?

Social hållbarhet är den enda av hållbarhetens tre dimensioner i Agenda 2030 som explicit omnämns i *Strategi för ett starkt biblioteksväsende* (Kulturdepartementet, 2022). Perspektiv relaterade till demokrati och fri åsiktsbildning avhandlades här ovan, men social hållbarhet är ett vittfamnande begrepp som omfattar många andra förhållanden. Tidigare rapporter i arbetet med den nationella biblioteksstrategin tar upp teman relaterade till social hållbarhet som jämlikhet och delaktighet i relation till bland annat de mål som handlar om utbildning och jobb (Andersdotter, 2017). I det följande uppmärksammas ett par förhållande med bäring på social hållbarhet.

Det första är att ett centralt begrepp som jämlikhet inte definieras och därmed lämnar bibliotekens uppdrag i detta avseende öppet för tolkning. Det andra är att de genomgripande samhällsförändringar som associeras med digitalisering, utöver risken för en permanent digitala klyfta som exkluderar en del människor, även kan få andra konsekvenser som förtjänar uppmärksamhet.

Mål 10 i Agenda 2030, minskad ojämlikhet, används i två skilda bemärkelser i bibliotekssammanhang. Å ena sidan ska ingen besökare utsättas för diskriminering utan alla ska behandlas likvärdigt, vilket innebär jämlikhet i behandling, å andra sidan innebär den lagstadgade avgiftsfriheten jämlikhet i utfall, då alla har rätt att få ta del av resurserna oavsett de enskilda individernas betalningsförmåga. I *Den femte statsmakten* är det dock den första aspekten som framhålls (Andersdotter, 2017), även om kostnadsfria lokaler uppmärksammas. Eftersom mål 10 har till ambition att minska ojämlikheten både inom och mellan länder (United Nations, 2015) är det därför rimligt att ge även den andra aspekten uppmärksamhet då den *de facto* innebär att effekten av ekonomiska klyftor i samhället minskar i praktiken. På grund av att hållbarhetsmålen utgår från FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter – som saknar åtagande till materiell jämlikhet (Moyn, 2019) – samtidigt som mål 10 i Agenda 2030 uttryckligen har som ambition att minska ekonomiska klyftor kan detta vara orsaken till otydligheten i vad som avses med jämlikhet, och därmed hur biblioteksväsendet kan bidra till att minska ojämlikheten. Bakgrunden till de mänskliga rättigheterna och den första artikeln i FN:s allmänna förklaring är belysande. Första meningen lyder i engelskt original: "All human beings are born free and equal in dignity and rights" (United Nations, 1948). I svensk översättning har det blivit: "Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter"¹⁸. I den svenska versionen har "dignity" översatts till värde, vilket döljer det faktum att det ursprungligen är begreppet värdighet som åsyftas. Värdighet är i sin tur ett koncept som har sina rötter i en aristokratisk värld: "It originated as the literal notion of "rank" – above all, high rank *above other humans*", som återspeglar rättigheternas kristna och konservativa ursprung under andra halvan av 1930-talet, då människor – eller snarare personer, i linje med konservativ ideologi – syftade på en katolsk gemenskap underkastad en allsmäktig Gud (Moyn, 2015, citat s. 33, betoning i original). Detta innebär emellertid inte att mänskliga rättigheter i dag skulle innebära att de är del av en konservativ agenda, men som Moyn (2015; 2017; 2019) har visat i sina studier av deras moderna historia och användning har deras inflytande vuxit parallellt med växande ekonomiska klyftor, och de förefaller därför vara kompatibla med politiska projekt av en mängd olika valörer. Eftersom jämlikhet kan syfta på två skilda koncept¹⁹, och båda varianterna förekommer utan åtskillnad i Agenda 2030, torde det för biblioteksväsendets vidkommande vara angeläget att tydliggöra vad som åsyftas när olika aspekter av verksamheten anses främja minskad ojämlikhet. Om endast jämlikhet i form av icke-diskriminering lyfts fram i policydokument kan det befästa denna tolkning av begreppet och därmed i förlängningen leda till att underminera legitimiteten för en bredare förståelse av begreppet. Som Skinner framhåller är det på den språkliga arenan som kampen mellan rivaliserande teorier om den sociala verkligheten utspelas (2002).

---

¹⁸ Översättning hämtad från Svenska FN-förbundets webbplats: <https://fn.se/vi-gor/vi-utbildar-och-informerar/fn-info/vad-gor-fn/fns-arbete-med-manskliga-rattigheter/den-allmanna-forklaringen-om-de-manskliga-rattigheterna/>.

¹⁹ I själva verket är det betydligt snårigare och det finns många definitioner, se exempelvis Stanford Encyclopedia of Philosophy <https://plato.stanford.edu>.

I deras analys av sakernas internet ("The internet of things") granskar Nolin och Olson (2016) hur smarta lösningar och automatisering tack vare mer sofistikerad kommunikation mellan föremål och maskiner förvisso leder till ökad bekvämlighet – som de kallar alfabeqvämlichkeit ("alpha convenience") – men också hur personlig mognad, utveckling och individens kontroll över tillvaron riskerar att undermineras. Ansvar för beslut kan komma att förskjutas från individer till artificiellt intelligenta system. I den mån utvecklingen ses som oundviklig tolkar de denna determinism som en konsekvens av att teknologins roll i samhället inte har ägnats tillräcklig uppmärksamhet. Med undantag för Stakston (2017), som betraktar just biblioteken som lämpliga platser för diskussioner om digitaliseringens konsekvenser, ligger tyngdpunkten i övriga texter på folkbildning för att människor ska kunna anpassa sig till en utveckling som förväntas bidra till effektivitet och innovationer (Eellend, 2017; Klein, 2019d; Thorslund, 2019a). Frågor om digitaliseringens för- och nackdelar kan, precis som i föregående resonemang, betraktas som en kamp mellan olika visioner om framtiden som strävar efter legitimitet. Biblioteken har på sätt och vis ett ben i historien, de fysiska samlingarna, och ett ben i framtiden, digitala tjänster, varför förutsättningarna borde vara gynnsamma för ett offentligt samtal som lyfter fram utvecklingen från flera olika och möjligen motsatta perspektiv. Vad som talar emot biblioteken som "tankesmedja" för kritiska samtal (Stakston, 2017, s. 62) är emellertid digitaliseringens karaktär av policyimperativ. Det som ska bejakas kan inte gärna ifrågasättas.

6.4 Policyimperativ eller grandiositet?

Som framgick i avsnitt 5.4 är det tveksamt om den inledande hypotesen att hållbar utveckling, likt digitaliseringen, utgör ett policyimperativ går att upprätthålla. Dels har den som policy inte vuxit fram på samma sätt, vilket konstaterades redan i avsnitt 3.1, dels verkar den inte ha samma betvingande kraft. Biblioteken kan vinna legitimitet genom att hänvisa till uppfyllandet av olika hållbarhetsmål, men referenserna handlar ofta om befintlig verksamhet, eller insatser som motiveras av andra skäl, än om en radikal och genomgripande nyordning i syfte att uppfylla specifika mål. Likväl är arbetet med hållbar utveckling ett politiskt beslut och inte någonting som det är valfritt att förhålla sig till. Vad gäller digitaliseringen menar Henningsen och Larsen att ett av skälen till att betrakta den som ett imperativ inom ABM-sektorn är att den är ett val, inte en nödvändighet, "it is more a matter of choice and persuasion than a dictate of practical necessity" (2020, s. 55). Till skillnad från musik- och mediebranschen är biblioteken, enligt dem, inte beroende av att digitalisera verksamheten för att säkra sina intäkter. Utifrån de beskrivningar av biblioteksväsendets utmaningar som framkommer i till exempel Klein (2019a; 2019b; 2019c; 2019d) förefaller dock karaktäriseringen av digitaliseringen som ett fritt val vara litet väl lättvindig. Det är svårt att se hur biblioteken skulle kunna behålla deras legitimitet visavi både medborgare och politiska maktavare – som beslutar om deras finansiering – om de inte anpassar sig till den digitala verklighet som tar form i det omgivande samhället. Denna invändning till trots förefaller det likväl rimligt att betrakta digitaliseringen som ett imperativ då teknikutvecklingen i sig ter sig som en självklarhet, vilket gör att dess implementering i verksamheten inte kräver ytterligare motivering.

När det gäller de flitiga hänvisningarna till digitaliseringens baksida i form av falska nyheter och desinformation verkar de emellertid inte ha lett till konkreta budgetsatsningar för att råda bot på dessa företeelser (Blomgren, 2020). Blomgren anför tre möjliga skäl för diskrepansen mellan problembeskrivning och avsaknaden

av strategier för att hantera problemet. För det första kan biblioteksväsendet inte kontrollera digitaliseringen. För det andra kan målet vara av symbolisk karaktär, det vill säga syftet är inte att ta fram konkreta åtgärder utan att legitimera bibliotekens roll i samhället. För det tredje kan företeelsen, digitaliseringen, och dess krav tolkas såsom redan varande inom ramarna för det ordinarie uppdraget, det vill säga att sprida kultur- och kunskapsarvet till allmänheten. Blomgren menar vidare att det uppstår problem när policyer radar upp andra målsättningar för institutioner, som exempelvis att motverka falska nyheter eller stärka demokratin, i stället för att koncentrera sig på att upprätthålla en fungerande kärnverksamhet (2020). För att spinna vidare på detta resonemang, och med hänvisning till vad som framkom i undersökningen i avsnitt 5.1, förefaller flera av kopplingarna mellan bibliotekens verksamheter och hållbar utveckling vara av legitimerande karaktär. Genom att exempelvis associera biblioteksväsendet med fattigdomsbekämpning tack vare en annan myndighets service i bibliotekslokalerna (Andersdotter, 2017) ges intrycket att biblioteksväsendet spelar en central roll för uppfyllelsen av Agenda 2030 även med avseende på mål som har en svag och indirekt relation till verksamheten i sig. Långsökta kopplingar mellan bibliotek och olika hållbarhetsmål har ett drag av grandiositet (Alvesson, 2006) och tenderar dessutom att sudda ut gränsen mellan de fall där biblioteken har en konkret roll (Fichtelius et al., 2019; Cunnane & Jekabsons, 2022) och de där relationen till hållbarhetsmålen är indirekt, oklar eller icke-existerande. Just i förhållande till policy- och strategidokument förefaller Alvessons resonemang kring nollsummespel, grandiositet och illusionsnummer vara en lins som kan hjälpa till att skärpa blicken vid granskning och utvärdering av vilka av alla insatser som bör förstärkas och vilka som kanske i första hand lyfts fram för att de bidrar till en attraktiv självbild. IFLA:s berättarmanual (2018) rörande Agenda 2030 – där biblioteksväsendet anses bidra till uppfyllandet av samtliga 17 mål – kan illustrera den trend som Alvesson kallar illusionsnummer och som utmärks av

... ett ökat intresse för att förmedla bilder och föreställningar som ger ett sken av något positivt; framsteg, politiskt rätta värderingar, allmän rationalitet och anpassningsförmåga. Viktigt är att göra något så att det hela ser bra ut. Dessa bilder är frikopplade, alternativt löst kopplade, till vad som egentligen pågår på ett mer substantiellt plan. (Alvesson, 2006, s. 29)

Även om *Strategi för ett starkt biblioteksväsende* endast nämner social hållbarhet är referensen likväl främst legitimerande då, som har framkommit i avsnitt 6.2 och 6.3, det är oklart vad som åsyftas. Men hänvisningen till Agenda 2030 låter bra.

7. Slutsatser och vidare forskning

Vad har denna undersökning lett fram till? I det följande ska uppsatsens inledande frågeställningar besvaras utifrån vad som har framkommit i empiri och diskussion. De två forskningsfrågorna behandlas i avsnitt 7.1 respektive 7.2.

1. Vad avses i de primära källorna med hållbar utveckling och digitalisering?
2. Vilka eventuella målkonflikter existerar mellan dessa båda imperativ i en bibliotekskontext?

I avsnitt 7.3 framförs några reflektioner kring metodfrågor och vad uppsatsen har bidragit med till LIS-fältet. Därefter presenteras uppslag för framtida forskning utifrån teman i uppsatsen som förtjänar vidare belysning.

7.1 Forskningsfråga 1

Agenda 2030 för hållbar utveckling inkluderar 17 mål och 169 delmål inom tre olika dimensioner: miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet. Det undersökta källmaterialet lägger framför allt vikten vid den sociala dimensionen, men utan att tydligt definiera vad som avses när indikatorer för social hållbarhet som jämlikhet, demokrati, fri- och rättigheter åberopas. Därför kan biblioteken anses vara centrala för både åsiktsfrihet och trovärdig information i ett demokratiskt sammanhang. En av de få som problematiserar potentiella konflikter härvidlag är Hirschfeldt (2017). I övrigt tar texterna snarare som utgångspunkt att de parallella ambitionerna, att vara en källa till faktabaserad information (oklart enligt vilka kriterier) och främja ett fritt meningsutbyte, inte i sig behöver stå i motsatsförhållande. Åtminstone är det ingenting de lyfter fram som en möjlig konflikt. Referenser till jämlikhet tar inte heller notis om att jämlikhet precis som flera andra värdeladdade ord är omstridda begrepp, vilket påtalades i avsnitt 3.1. Den italienske filosofen Norberto Bobbio (1998) betraktade jämlikhet som den centrala skiljelinjen mellan vänster och höger i politiken, och Anders Borg, tidigare finansminister, skiljer i sin skrift *Generell välfärdspolitik – bara magiska ord?* (1992) mellan former av jämlikhet som anses vara mer eller mindre önskvärda, exempelvis behandling kontra utfall.

Miljömässig hållbarhet, i den mån den uppmärksammas, relateras till tjänster på biblioteken som gör det möjligt för allmänheten att exempelvis övervaka sin egen elkonsumention. Men oftare är miljön en aspekt av ekonomisk hållbarhet i konceptet hållbar tillväxt. Vad som därmed inte får uppmärksamhet är hur ökad energi- och resursförbrukning till följd av digitaliseringen ska hanteras. Den gigantiska mängd information som behöver lagras, vara sökbar och tillgänglig dygnet runt för användare av bibliotekens digitala tjänster kommer sannolikt att ge upphov till ökade påfrestningar på miljön, i synnerhet om digital information används i ökad utsträckning.

Den ekonomiska dimensionen handlar ofta om vikten av att digitala lösningar ska vara ekonomiskt hållbara i bemärkelsen ha en tillräcklig och stabil finansiering. Mer indirekt syftar ekonomisk hållbarhet på hur biblioteksväsendet kan bidra till hållbar tillväxt genom att ökad tillgång till information gynnar innovationer och effektiviseringar. Här är kopplingen till det andra imperativet, digitalisering, central för hur den ekonomiska utvecklingen, det vill säga tillväxten, ska stödjas. Ny digital teknik kan förvisso vidga klyftan mellan människor, vilket uppmärksammas, men framför allt utgör digitaliseringen en positiv kraft som potentiellt gör det möjligt

för biblioteken att nå ut till fler användare med ett större utbud av litteratur och kunskap via nätbaserade lösningar.

Sammantaget är slutsatsen att såväl hållbar utveckling som digitalisering, som de kommer till uttryck i det primära källmaterialet, i det närmaste ökar behovet av ett starkt biblioteksväsende som en central och i grunden positiv kraft för samhällets utveckling. Trots alla utmaningar är hållbar utveckling och digitalisering i linje med vad biblioteken redan gör, eller åtminstone inom ramarna för vad de förmår göra med adekvat finansiering. De två imperativen har således fått en inramning som gör att de i allt väsentligt stödjer biblioteksväsendets roll i samhället. För att ge detta intryck har texternas författare emellertid behövt bortse från miljökonsekvenser, tona ner inneboende och svårlösta konflikter mellan centrala demokratiska värden och åsikts- och informationsfrihet, samt undvika att specificera i vilka avseenden som omstridda begrepp som jämlikhet och demokrati åberopas.

7.2 Forskningsfråga 2

Den allvarligaste målkonflikten mellan de två imperativen är mellan miljömässig hållbarhet och digitalisering. Medan den första syftar till att bevara naturresurser och minska människans negativa miljöpåverkan har den andra rakt motsatt effekt genom att den genererar mer tillväxt och därmed också ökad förbrukning av energi och råvaror. I den mån biblioteksväsendet bidrar till en framgångsrik digitalisering av samhället bidrar det också till att försvåra genomförandet av miljödimensionen av Agenda 2030. Utlån av elmätare och dylika initiativ har en marginell påverkan i sammanhanget och kommer sannolikt inte tippa över vågskålen till miljöns favör.

Rakt motsatt förhållande gäller ekonomisk hållbarhet, definierad som hållbar tillväxt. Digitaliseringen gynnar denna utveckling. Biblioteksväsendet kan i sin tur bidra till den digitala infrastruktur som förser samhället med information för innovation och effektiviseringar. De två imperativen är i detta avseende i harmoni.

Vad gäller social hållbarhet och digitalisering är eventuella målkonflikter svårare att bedöma. Huruvida nettoeffekten är att de två imperativen befinner sig i konflikt eller harmoni är utifrån vad som har framkommit i denna uppsats omöjligt att avgöra. Vad som däremot kan sägas är att det finns aspekter av digitaliseringen som rimligen kommer att gynna social hållbarhet, medan andra sannolikt kommer att undergräva densamma. Till de positiva utvecklingslinjerna hör möjligheterna att via digitala kanaler nå ut med litteratur och kunskapsarv till fler användare och öka delaktigheten i samhället via nätbaserade lösningar, inte minst med avseende på livslångt lärande. De folkbildande insatser som biblioteken genomför i medie- och informationskunnighet är i dessa sammanhang en förutsättning för att de positiva möjligheterna ska kunna realiseras. Samtidigt kommer utveckling också att leda till förändringar som skulle kunna underminera finansieringen av fysiska bibliotek. På samhällsnivå kommer troligen mindre kvalificerade arbetsuppgifter automatiseras och arbetstillfällen försvinna. Det livslånga lärandet riskerar då att bli en tvångströja i stället för en möjlighet för de som inte längre efterfrågas på arbetsmarknaden. Alla möjligheter till digital bekvämlighet kan också leda till att människor upplever att de förlorar kontrollen över sina egna liv. I dessa avseenden kan det digitaliserade samhället lätt framstå som socialt ohållbart. I den mån som biblioteksväsendet aktivt bidrar till en samhällsutveckling med denna dubbelnatur är det oklart om de därmed på det stora hela ökar eller minskar den sociala hållbarheten.

Här är det på sin plats att kort kommentera hållbar utveckling och digitalisering betraktade som imperativ. Som antytts tidigare är de två av olika karaktär i relation till biblioteksväsendet. Den stora skillnaden är att hållbar utveckling må vara ett

imperativ för policystrategier som måste förhålla sig till den agenda som politikerna har undertecknat, men för bibliotekens vidkommande förefaller det inte vara en särskilt kraftfull befallning, snarare en vädjan till samvetet. Dess raka motsats är digitaliseringen. De verksamheter som inte önskar vittra till stoft på historiens soptipp finner sig tvungna att göra allt i sin makt för att tygla imperativets kraft. Teknikutvecklingen har i så motto karaktären av en religiös dogm.

7.3 Reflektioner och uppslag för vidare forskning

Avslutningsvis några personliga reflektioner rörande val av metod och uppslag för framtida forskning. Jag har i detta arbete försökt visa att det kan vara fruktbart att använda Skinners historiska metod även för att tolka samtida texter i relation till det intellektuella sammanhang i vilka de har publicerats. Angreppssättet är tämligen tids- och energikrävande. Så här i efterhand inser jag att en betydligt mer avgränsad frågeställning hade gynnat framställningen och möjliggjort mer av en djupdykning ner i såväl det primära källmaterialet som i kontextgivande dokument. Samtidigt var det inledningsvis oklart för mig vad texterna avsåg med hållbar utveckling och digitalisering, vad dessa imperativ hade för koppling till biblioteksväsendet och vilka potentiella konflikter som kunde uppstå. Vidare insåg jag att frågor rörande hållbar utveckling ditintills inte hade rönt någon större uppmärksamhet inom LIS-forskningen. Ett brett anslag var därför nödvändigt för att kunna destillera fram hur begreppen används och vari eventuella konflikter mellan dem består.

Uppsatsens främsta bidrag till LIS-fältet är att den klargör hur hållbar utveckling och digitalisering används i policydokument gällande bibliotekssektorn. Därutöver redogör jag för vilka reella och potentiella konflikter som finns mellan imperativen i en bibliotekskontext. Utifrån dessa förhållanden framhåller jag behovet av att med kritisk blick analysera om, hur och genom vilka mekanismer som biblioteken bidrar till olika samhällliga ambitioner.

Jag vill här kort nämna några uppslag som det förefaller angeläget för framtida forskning att uppmärksamma. Det första är att bringa klarhet till de värdeladdade ord – demokrati, jämlikhet och frihet – som förekommer i policyer och strategier. Vad betyder de i ett bibliotekssammanhang? Skinners metod kan vara behjälplig för att tolka strategidokument varefter framförda argument kan utvärderas. Det andra är beskriva och utvärdera miljökonsekvenserna av den pågående digitaliseringen av bibliotekens samlingar med hänsyn till energi- och resursförbrukning. Det tredje är att utvärdera hur bibliotekens insatser för att främja en tilltagande digitalisering av hela samhället påverkar olika former av social hållbarhet.

Avslutningsvis kan, enligt min uppfattning, Alvessons triad – nollsummespel, grandiositet och illusionsnummer – utgöra en lämplig utgångspunkt för kritiska utvärderingar av de mer storslagna målsättningar som biblioteken anses uppfylla i olika sammanhang. Vad innebär egentligen ”övertygelsen” om att bibliotek främjar det demokratiska samhällets utveckling? Nota bene, jag säger inte att de inte gör det, men om de gör det borde det vara möjligt att klargöra hur kopplingen ser ut. Finns det substans bakom detta påstående eller är det en form av grandiositet? Samma sak gäller för ambitionen att bibliotekarier, oavsett ämnesområde, ska kunna hjälpa människor att avgöra om information är faktabaserad, trovärdig och vederhäftig. Är detta en realistisk målsättning, är det att övervärdera kraften i källkritiska tumregler, eller är det, för att återigen hänvisa till Alvesson, ett uttryck för grandiositet?

8. Sammanfattning

Sverige ska genomföra FN:s hållbarhetsmål i enlighet med FN:s Agenda 2030 och bli bäst i världen på att ta tillvara på digitaliseringens möjligheter. Båda dessa målsättningar kan betraktas som policyimperativ, det vill säga som kraftfulla befallningar, med implikationer för hela samhället, inklusive biblioteksväsendet. Hur ska hållbar utveckling och digitalisering förstås i en bibliotekskontext? Och finns det potentiella motsättningar mellan de båda imperativen som biblioteken behöver hantera? För att söka svar på dessa frågor har officiella strategidokument – exempelvis Kungl. bibliotekets rapporter och regeringens biblioteksstrategi – analyserats med hjälp av Quentin Skinners historiska metod för texttolkning. En grundläggande idé i hans metod är att texter kan betraktas som språkhandlingar i pågående debatter, varför intertextualitet är nyckeln för att kunna tolka dem. Uppsatsen har med detta som utgångspunkt försökt att kontextualisera innehållet i de aktuella texterna för att försöka förstå vad de vill ha sagt med avseende på de två policyimperativen.

Resultatet av undersökningen visar att texterna beskriver såväl hållbar utveckling som digitalisering som inom ramarna för vad bibliotek redan gör, eller åtminstone har förmåga att göra. I båda avseenden ses biblioteksväsendet som en positiv och central aktör för att uppnå målsättningarna. Denna bild kan emellertid endast upprätthållas genom att texterna bortser från de aspekter där bibliotekens bidrag kan få negativa effekter ur ett hållbarhetsperspektiv. Detta gäller framför allt för genomförandet av Agenda 2030:s miljömål. Orsaken är att biblioteken är viktiga för att bidra till samhällets digitalisering på bred front samtidigt som denna utveckling förväntas leda till ökad ekonomisk tillväxt, vilket i sin tur tenderar att leda till ett ökat behov av energi och naturresurser. För att värna miljön behöver emellertid utvecklingen gå i rakt motsatt riktning.

Vad gäller bibliotekens digitala tjänster befinner sig dessa snarare i samklang med Agenda 2030:s mål för ekonomisk hållbarhet. Skälen är i praktiken desamma som ovan. Det som må vara negativt för miljömässig hållbarhet är däremot positivt för ekonomisk tillväxt, som inom ramarna för agendan beskrivs som hållbar även om det tveksamt om den är hållbar i ordets bokstavliga bemärkelse.

Bibliotekens bidrag till den sociala dimensionen av FN:s hållbarhetsmål ger ett mer blandat resultat. Å ena sidan kan digitaliseringen leda till ökad social hållbarhet då det är möjligt att nå fler användare med ett större utbud och öka tillgängligheten via digitala tjänster. Å andra sidan kan människor utan rätt tekniskt kunnande, eller som hyser en ovilja att använda datorer och mobiltelefoner, hamna på efterkälken och bli exkluderade ur den digitala gemenskapen.

Den största utmaningen som digitaliseringen ställer biblioteken inför är dock desinformation och falska nyheter. Enligt strategidokumentet har biblioteken en central roll i att motarbeta spridningen av propaganda och felaktig information på nätet genom att utbilda allmänheten i medie- och informationskunnighet. På så vis kan de främja ett välinformerat och faktabaserat åsiktsutbyte och därigenom stärka demokratin. Resonemangen vilar dock på skakig grund och avvägningen mellan att upprätthålla demokratiska värden och samtidigt förhålla sig neutral till innehållet i de resurser som tillgängliggörs är en svår balansgång. Båda aspekterna tas upp i texterna, men den potentiella konflikten dem emellan ägnas inget större utrymme.

Utifrån hur hållbar utveckling och digitalisering i en bibliotekskontext beskrivs i de undersökta dokumenten ges intrycket att dessa imperativ i grunden stärker och därmed legitimerar biblioteken som en viktig samhällsinstitution.

Uppsatsens främsta bidrag till LIS-fältet är att klargöra hur begreppen hållbar utveckling och digitalisering används i policy- och strategidokument rörande biblioteksväsendet. Därutöver visar den att Skinners historiska metod kan berika läsningen av samtida texter genom att betrakta dem som språkhandlingar.

Källförteckning

- Ales stenar. (2021, 7 november). *Wikipedia* [Webbsida]. Hämtad 14 maj, 2022, från https://sv.wikipedia.org/wiki/Ales_stenar
- Alexandris Polomarkakis, K. (2020). The European pillar of social rights and the quest for EU social sustainability. *Social & Legal Studies*, 29(2), 183-200. <https://doi.org/10.1177/0964663919829199>
- Alvesson, M. (2006). *Tomhetens triumf: Om grandiositet, illusionsnummer och nollsummespel*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Andersdotter, K. (2017). Det hållbara informationssamhället. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (Red.), *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (s. 171-219). Kungl. biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Anglada, L. (2014). Are libraries sustainable in a world of free, networked, digital information?. *El profesional de la información*, 23(6), 603-611. <http://dx.doi.org/10.3145/epi.2014.nov.07>
- Audunson, R., Andresen, H., Fagerlid, C., Henningsen, E., Hobohm, H-C., Jochumsen, H., ... Vold, T. (Eds.), *Libraries, archives and museums as democratic spaces in a digital age*. Berlin: Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110636628>
- Atta-Obeng, L. & Dadzie, P. S. (2020). Promoting sustainable development goal 4: The role of academic libraries in Ghana. *International Information & Library Review*, 52(3), 177-192. doi:10.1080/10572317.2019.1675445
- Berlin, I. (2011). *Essäer om frihet*. Stockholm: Timbro.
- Betänkande 2013/14:KrU2. *Ny bibliotekslag*. Stockholm: Riksdagen. Hämtad från https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/ny-bibliotekslag_H101KrU2
- Beutelspacher, L. & Meschede, C. (2020). Libraries as promoters of environmental sustainability: Collections, tools and events. *International Federation of Library Associations and Institutions*, 46(4), 347-358.
- Biblioteksbladet (2021). Det hållbara numret. 2021(4).
- Blomgren, R. (2020). The institutions go digital. In Audunson, R., Andresen, H., Fagerlid, C., Henningsen, E., Hobohm, H-C., Jochumsen, H., ... Vold, T. (Eds.), *Libraries, archives and museums as democratic spaces in a digital age* (pp. 73-90). Berlin: Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110636628>
- Bobbio, N. (1998). *Vänster och höger*. Stockholm: Atlas bokförlag.
- Borg, A. (1992). *Generell välfärdspolitik – bara magiska ord?* Stockholm: City University Press.
- Brandes, S. (2019). From neoliberal globalism to neoliberal nationalism: An interview with Quinn Slobodian. *Ephemera*, 19(3), 641-649.
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (3.e uppl.). Stockholm: Liber.
- Bryson, J. (2016). *Managing information services: An innovative approach*. London: Routledge.
- Burman, L. (2017). Sju perspektiv på biblioteksutvecklingen vid universitet och högskolor. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (Red.), *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (s. 317-342). Kungl. biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Campbell, J. [Dr. John Campbell]. (2022, 7 februari). BMJ gets fact checked [Videofil]. Hämtad 11 april, 2022, från: <https://www.youtube.com/watch?v=IMf-Zq7xJcY&t=2s>
- Chowdhury. (2013). Sustainability of digital information services. *Journal of Documentation*, 69(5), 602-622. <https://doi.org/10.1108/JD-08-2012-0104>
- Chowdhury, G. (2014). Sustainability of digital libraries: A conceptual model and a research framework. *International Journal on Digital Libraries* 14, 181-195. <https://doi-org.lib.costello.pub.hb.se/10.1007/s00799-014-0116-0>
- Chowdhury, G. (2015). How to improve the sustainability of digital libraries and information services? *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 67(10), 2379-2391. <https://doi.org/10.1002/asi.23599>
- Cooper, M. (2020). Neoliberalism's family values: Welfare, human capital, and kinship. In Plehwe, D., Slobodian, Q., & Mirowski, P. (Eds.), *Nine Lives of Neoliberalism* (pp. 95-119). London: Verso.

- Cordella, M., Alfieri, F., & Sanfelix, J. (2021). Reducing the carbon footprint of ICT products through material efficiency strategies: A life cycle analysis of smartphones. *Journal of Industrial Ecology*, 25(2), 448-464. <https://doi.org/10.1111/jiec.13119>
- Cunnane, M., & Jekabsons, M. (Eds.). (2022). *EBLIDA: Second European report on sustainable development goals and libraries*. Hämtad 21 mars, 2022, från <http://www.eblida.org/publications/agenda-2030-for-sustainable-development.html>
- Dahlgren, P. (2021). A critical review of filter bubbles and a comparison with selective exposure. *Nordicom Review*, 42(1), 15-33. <https://doi.org/10.2478/nor-2021-0002>
- Daly, H. (2013). A further critique of growth economics. *Ecological Economics*, 88, 20-24. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2013.01.007>
- Du Pisani, J. A. (2006). Sustainable development: Historical roots of the concept. *Environmental Sciences*, 3(2), 83-96. <https://doi.org/10.1080/15693430600688831>
- Du Pisani, J. A. (2015). Sustaining sustainable development: The shifting moral base of the concept, 1972-2002. *Ekonomiska i Ekohistorija*, 11(1), 19-32.
- Eellend, B. (2017). I digitaliseringens tidevarv. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (Red.), *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (s. 343-373). Kungl. biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Enarson, E., Fichtelius, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (2017). Lever de svenska biblioteken upp till Bibliotekslagen? I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (Red.), *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (s. 415-462). Kungl. biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Engström, L. & Rivano Eckerdal, J. (2019). Public libraries as promoters of social sustainability? *Information Research*, 24(4).
- Factcheck.org (2022). Our staff [Webbsida]. Hämtad 11 april, 2022, från <https://www.factcheck.org/our-staff/>
- Fejes, A. (2017). Är du fullärd lille vän?: Biblioteken och det livslånga lärandet. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (Red.), *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (s. 291-315). Kungl. biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Fichtelius, E. (2017). Inledning. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (Red.), *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (s. 11-17). Kungl. biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (Red.). (2017). *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. Hämtad från Kungl. bibliotekets webbplats: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-399>.
- Fichtelius, E., Persson, C., & Enarson, E. (2019). *Demokratins skattkammare: Förslag till en nationell biblioteksstrategi*. Hämtad från Kungl. bibliotekets webbplats: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-25>.
- Galbraith, A. (2022, March 22). University of Florida renames Karl Marx study room following Russian invasion of Ukraine. *Orlando Weekly*. Hämtad, 27 april, 2022, från: <https://www.orlandoweekly.com/news/university-of-florida-renames-karl-marx-study-room-following-russian-invasion-of-ukraine-31222068>
- Goering, T. [Timothy Goering] (2014). Quentin Skinner – Belief, truth and interpretation. [Videofil]. Hämtad 28 april, 2022, från <https://www.youtube.com/watch?v=VJYsTJt8vxg>
- Gustavsson, E., & Elander, I., (2013). *Social hållbarhet inte bara "sustainababble"?: Från mångtydig vision till analytiskt redskap vid uppföljning av stadsbyggnadsprojekt*. Centrum för Urbana och Regionala Studiers skriftserie (69).
- Henningsen, E. & Larsen, H. (2020). The digitalization imperative: Sacralization of technology in LAM policies. In Audunson, R., Andresen, H., Fagerlid, C., Henningsen, E., Hobohm, H-C., Jochumsen, H., ... Vold, T. (Eds.), *Libraries, archives and museums as democratic spaces in a digital age* (pp. 53-71). Berlin: Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110636628>

- Hickel, J. (2019). The contradiction of the sustainable development goals: Growth versus ecology on a finite planet. *Sustainable Development*, 27(5), 873-884. <https://doi.org/10.1002/sd.1947>
- Hickel, J. & Kallis, G. (2020). Is Green Growth Possible? *New Political Economy*, 25(4), 469-486, doi:10.1080/13563467.2019.1598964
- Hirschfeldt, J. (2017). Biblioteken – en femte funktion i den demokratiska rättsstaten. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (Red.), *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (s. 67-85). Kungl. biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Hirschman, A. O. (1991). *The rhetoric of reaction: perversity, futility, jeopardy*. Cambridge (Massachusetts): The Belknap Press of Harvard University Press.
- Hobohm, H-C. (2020). Libraries and Democracy in Germany. As Perceived by the Public in Contrast to the Professionals. In Audunson, R., Andresen, H., Fagerlid, C., Henningsen, E., Hobohm, H-C., Jochumsen, H., ... Vold, T. (Eds.), *Libraries, archives and museums as democratic spaces in a digital age* (pp. 271-284). Berlin: Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110636628>
- Högskolan i Borås. (2018). *Strategier och kvalitet*. Hämtad 2 maj, 2022, från <https://www.hb.se/om-hogskolan/strategier-och-kvalitet/>
- IFLA (2018). *Libraries and the Sustainable Development Goals: A Storytelling Manual*. Hämtad från <https://repository.ifla.org/handle/123456789/19>
- IFLA (1994). *IFLA/Unesco folkbiblioteksmanifest 1994*. Hämtad från <https://repository.ifla.org/handle/123456789/192>
- Jackson, T. (2011). *Välfärd utan tillväxt: Så skapar vi ett hållbart samhälle*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Jaeger, P., Gorham, U., Bertot, J. C., & Sarin, L. C. (2013). Democracy, Neutrality, and Value Demonstration in the Age of Austerity. *The Library Quarterly (Chicago)*, 83(4), 368-382. <https://doi.org/10.1086/671910>
- Justitiedepartementet (2022, 8 februari). Tillträdesförbud till badanläggningar och bibliotek. [Pressmeddelande]. Hämtad 7 april, 2022, från <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2022/02/tilltradesforbud-till-badanlaggningar-och-bibliotek/>
- Karlsten, E. (2022, 2 maj). Sveriges unika censur strider mot grundlagen – men ingen vill ta ansvar [Blogginlägg]. Hämtad, 12 maj, 2022, från: <https://emanuelkarlsten.se/sveriges-unika-censur-strider-mot-grundlagen-men-ingen-vill-ta-ansvar/>
- Kirby, N. (2017). Two Concepts of Basic Equality. *Res Publica*, 24(3), 297-318. <https://doi.org/10.1007/s11158-017-9354-5>
- Klein, J. (2017). Folkbiblioteken vs den digitala bokmarknaden. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (Red.), *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (s. 87-120). Kungl. biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Klein, J. (2019a). Internationell utblick. I Klein, J. & Thorslund, E., *Biblioteket i skyn: Nationella digitala bibliotekstjänster* (s. 18-35). Hämtad från <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-27>
- Klein, J. (2019b). Digitala bibliotekstjänster i Sverige – nulägesbeskrivning. I Klein, J. & Thorslund, E., *Biblioteket i skyn: Nationella digitala bibliotekstjänster* (s. 36-64). Hämtad från <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-27>
- Klein, J. (2019c). Förslag till inriktning för e-boks- och ljudbokstjänster för att främja läsning. I Klein, J. & Thorslund, E., *Biblioteket i skyn: Nationella digitala bibliotekstjänster* (s. 65-89). Hämtad från <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-27>
- Klein, J. (2019d). Biblioteket i skyn – visionen om det nationella digitala biblioteket. I Klein, J. & Thorslund, E., *Biblioteket i skyn: Nationella digitala bibliotekstjänster* (s. 90-94). Hämtad från <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-27>
- Kosciejew, M. (2020). Public libraries and the UN 2030 Agenda for Sustainable Development. *IFLA Journal*, 46(4), 328-346. <https://doi.org/10.1177/0340035219898708>
- Kulturdepartementet. (2022). *Strategi för ett starkt biblioteksväsende: 2022-2025*. Hämtad från <https://www.regeringen.se/498567/contentassets/964233a741f0407593f68849e7837b60/strategi-for-ett-starkt-biblioteksvasende-20222025.pdf>

- Kungl. biblioteket (2019). Sex strategiska reformer för stärkta bibliotek. Bilaga till Fichtelius, E., Persson, C., & Enarson, E. (Red.), *Demokratins skattkammare: Förslag till en nationell biblioteksstrategi*. Hämtad från <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-53>
- Lange, S., Pohl, J., & Santarius, T. (2020). Digitalization and energy consumption. Does ICT reduce energy demand? *Ecological Economics*, 176, 106760-. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106760>
- Lindh, M. & Nolin, J. M. (2017). GAFAspeaks: Metaphors in the promotion of cloud technology. *Journal of Documentation*, 73(1), 160-180. <https://doi.org/10.1108/JD-03-2016-0039>
- Magazzino, C., Porrini, D., Fusco, G., & Schneider, N. (2021). Investigating the link among ICT, electricity consumption, air pollution, and economic growth in EU countries. *Energy Sources. Part B, Economics, Planning and Policy*, 16(11-12), 976-998. <https://doi.org/10.1080/15567249.2020.1868622>
- Mansour, E. (2020). Libraries as agents for development: The potential role of Egyptian rural public libraries towards the attainment of sustainable development goals based on the UN 2030 agenda. *Journal of Librarianship and Information Science*, 52(1), 121-136. doi:<http://dx.doi.org/10.1177/0961000619872064>
- Meschede, C., & Henkel, M. (2019). Library and information science and sustainable development: A structured literature review. *Journal of Documentation*, 75(6), 1356-1369. doi:<http://dx.doi.org/10.1108/JD-02-2019-0021>
- Mezzadra, S. & Neilson, B. (2017). On the multiple frontiers of extraction: Excavating contemporary capitalism. *Cultural Studies (London, England)*, 31(2-3), 185-204. <https://doi.org/10.1080/09502386.2017.1303425>
- Michnik, K. (2015). Public libraries digital services and sustainability issues. *Bottom Line*, 28(1/2), 34-43. <https://doi.org/10.1108/BL-12-2014-0034>
- Milanovic, B. (2015, February 13). Junk the phrase 'human capital'. *Al Jazeera America*. Hämtad 16 april, 2022, från <http://america.aljazeera.com/opinions/2015/2/junk-the-phrase-human-capital.html>
- Milanovic, B. (2015, February 19). On 'human capital' one more time [Blogginlägg]. Hämtad 16 april, 2022, från <http://glineq.blogspot.com/2015/02/on-human-capital-one-more-time.html>
- Milanovic, B. (2017). *Global ojämlikhet: Nya perspektiv i globaliseringen tidevarv*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Mill, J. S. (2006 [1859]). On liberty (4th ed.). In Mill, J. S., *On liberty and the subjection of women*. London: Penguin books.
- Mirowski, P. (2013). *Never let a serious crisis go to waste: How neoliberalism survived the financial meltdown*. London: Verso books.
- Mirowski, P. & Plehwe, D. (Eds.). (2015). *The road from Mont Pelerin: The making of the neoliberal thought collective*. London: Harvard University Press.
- Mordowanec, N. (2022, March 21). Karl Marx study room name changed due to Ukraine-Russia war, officials say. *Newsweek*. Hämtad, 27 april, 2022, från: <https://www.newsweek.com/karl-marx-study-room-name-changed-due-ukraine-russia-war-officials-say-1690072>
- Moretti, F. (2013). *Distant reading*. London: Verso.
- Moyn, S., (2015). *Christian human rights*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Moyn, S., (2017). *Human rights and the uses of history* (2nd ed.). London: Verso.
- Moyn, S., (2019). *Not enough: Human rights in an unequal world*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Mudde, C. (2016). Europe's populist surge: A long time in the making. *Foreign Affairs (New York)*, 95(6), 25-30.
- Mudde, C. (2019). The 2019 EU elections: Moving the center. *Journal of Democracy*, 30(4), 20-34. <https://doi.org/10.1353/jod.2019.0066>
- Mål för digitaliseringspolitik. (u.å.). Hämtad från Regeringskansliets webbplats, 13 april, 2022: <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/digitaliseringspolitik/mal-for-digitaliseringspolitik/>

- Nolin, J. M. (2010). Sustainable information and information science. *Information Research*, 15(2). Hämtad från <http://costello.pub.hb.se/login?url=https://www.proquest.com/scholarly-journals/sustainable-information-science/docview/753823635/se-2?accountid=9670>
- Nolin, J. M. (2020). Data as oil, infrastructure or asset? Three metaphors of data as economic value. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 18(1), 54-69.
- Nolin, J. M. & Olson, N. (2016). The internet of things and convenience. *Internet Research*, 26(2), 360-376. <https://doi.org/10.1108/IntR-03-2014-0082>
- Northwestern university [NorthwesternU]. (2013, March 8). A genealogy of the state: Quentin Skinner [Videofil]. Hämtad 13 april, 2022, från <https://www.youtube.com/watch?v=d-bcyHYNxyk>
- Pelau, C., & Acatrinei, C. (2019). The paradox of energy consumption decrease in the transition period towards a digital society. *Energies*, 12(8), 1428. <http://dx.doi.org/10.3390/en12081428>
- Promemoria Ds 2012:13. *Ny bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet. Hämtad från <https://regeringen.se/49bb8f/contentassets/99b546bd5ae843a08a0dd2ac48241351/ny-bibliotekslag-ds-201213>
- Proposition 2012/13:147. *Ny bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet. Hämtad från <https://data.riksdagen.se/fil/5AC19A85-C075-4DB4-A408-83EB86C315BE>
- Regeringskansliet. (2021). *Sveriges genomförande av Agenda 2030 för hållbar utveckling*. Hämtad från https://www.regeringen.se/49d5f2/globalassets/regeringen/dokument/regeringskansliet/agenda-2030-och-de-globala-malen-for-hallbar-utveckling/voluntary-national-review--vnr/2021_sveriges_genomforande_av_agenda_2030_for_hallbar_utveckling_webb.pdf
- Revez, J. & Corujo, L. (2021). Librarians against fake news: A systematic literature review of library practices (Jan. 2018-Sept. 2020). *The Journal of Academic Librarianship*, 47(2), 102304-. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102304>
- Robin, C. (2018). *The reactionary mind: Conservatism from Edmund Burke to Donald Trump* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Rojas, C. (2017). Bibliotekens roll för integration och språklig mångfald. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (Red.), *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (s. 171-219). Kungl. biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Santarius, T., Pohl, J., & Lange, S. (2020). Digitalization and the decoupling debate: Can ICT help to reduce environmental impacts while the economy keeps growing? *Sustainability*, 12(18), 7496. <http://dx.doi.org/10.3390/su12187496>
- Science feedback (2022). About [Webbsida]. Hämtad 11 april, 2022, från <https://sciencefeedback.co/about/>
- Skinner, Q. (2002). *Visions of politics: Regarding method*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Q. (2008a). Lectures part two: Is it still possible to interpret texts? *The International Journal of Psychoanalysis*, 89(3), 647-654. doi:10.1111/j.1745-8315.2008.00049.x
- Skinner, Q. (2008b). *Hobbes and republican liberty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SOU 2000:1. *En uthållig demokrati! – Politik för folkstyrelse på 2000-talet: Slutbetänkande från Demokratiutredningen*. Hämtad från <https://www.regeringen.se/49bb76/contentassets/69008696fa114a81837274bbf623793b/en-uthallig-demokrati---politik-for-folkstyrelse-pa-2000-talet>
- SOU 2016:89. *För digitalisering i tiden: Slutbetänkande av Digitaliseringskommissionen*. Hämtad från https://www.regeringen.se/4af25c/contentassets/f7d07b214e2c459eb5757cea206e6701/sou-2016_89_webb.pdf.
- Stakston, B. (2017). Från sagor till cyberpunk: Mediers utveckling och medborgarnas utbildningsbehov. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J., & Persson, C. (Red.), *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (s. 19-65). Kungl. biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.

- Statskontoret. (2019, 8 oktober). Yttrande över Demokratins skattkammare – förslag till en nationell biblioteksstrategi.
- Strand, R., Kovacic, Z., Funtowicz, S., Benini, L. & Jesus, A. (2020). Growth without economic growth. *EEA briefing 2020:28*. Hämtad från European Environment Agency's webbplats: <https://www.eea.europa.eu/publications/growth-without-economic-growth>, doi: 10.2800/492717
- Sullivan, M. (2019). Libraries and fake news: What's the problem? What's the plan? *Communications in Information Literacy*, 13(1), 91-113. <https://doi.org/10.15760/comminfolit.2019.13.1.7>
- Söderholm, J. (2016). Borrowing tools from the public library. *Journal of Documentation*, 72(1), 140-155. <https://doi.org/10.1108/JD-01-2015-0010>
- Söderholm, J. & Nolin, J. (2015). Collections redux: The public library as a place of community borrowing. *Library Quarterly: Information, Community, Policy*. 85(3), 244-260.
- Taibbi, M. (2022, March 24). Matt Taibbi: The media campaign to protect Joe Biden passes the point of absurdity. *Sheerpost*. Hämtad 28 mars, 2022, från <https://scheerpost.com/2022/03/24/matt-taibbi-the-media-campaign-to-protect-joe-biden-passes-the-point-of-absurdity/>
- Tanner, R., Aldrich, R. S., Antonelli, M., & Ho, A. K. (2019). Libraries as sustainability leaders: ALA's special task force. *portal: Libraries and the Academy*, 19(3), 365-374.
- Taubert, J. & Hultengård, P. (2022, 24 mars). Fel väg att bemöta propaganda med censur. *Journalisten*. Hämtad 20 april, 2022, från <https://www.journalisten.se/debatt/fel-vag-att-bemota-propaganda-med-censur>
- Thorslund, E. (2019a). Ett språng in i samtiden. I Klein, J. & Thorslund, E., *Biblioteket i skyn: nationella digitala bibliotekstjänster* (s. 6-17). Hämtad från <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-27>
- Thorslund, E. (2019b). Behov då, nu och i framtiden. I Klein, J. & Thorslund, E., *Biblioteket i skyn: nationella digitala bibliotekstjänster* (s. 95-100). Hämtad från <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-27>
- Tichenor, P. J., Donohue, G. A., & Olien, C. N. (1970). Mass Media Flow and Differential Growth in Knowledge. *The Public Opinion Quarterly*, 34(2), 159-170. <http://www.jstor.org/stable/2747414>
- Torstensson, M. (2012). Framväxten av en statlig folkbibliotekspolitik i Sverige. I Frenander, A. & Lindberg, J. (Red.), *Styra eller stöddja? Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år* (s. 89-134). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-3641>
- Truby, J., Brown, R. D., Dahdal, A., & Ibrahim, I. (2022). Blockchain, climate damage, and death: Policy interventions to reduce the carbon emissions, mortality, and net-zero implications of non-fungible tokens and Bitcoin. *Energy Research & Social Science*, 88. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102499>
- United Nations (1948). *Universal declaration of human rights*. Hämtad från <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- United Nations (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development*. A/RES/70/1. Hämtad från <https://sdgs.un.org/sites/default/files/publications/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
- University college Dublin [UCD - University College Dublin]. (2016, January 4). *Hobbes and the person of the state: Professor Quentin Skinner* [Videofil]. Hämtad 13 april, 2022, från <https://www.youtube.com/watch?v=NKD7uYnCubg&t=369s>
- Vad är social hållbarhet för oss? (2022, 8 mars). [Webbsida]. Hämtad från Folkhälsomyndighetens sajt Mötesplats social hållbarhet: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/motesplats-social-hallbarhet/social-hallbarhet/>
- World Commission on Environment and Development (1987). *Our common future*. Oxford: Oxford University Press.

Bilaga I. IFLA: Storytelling manual

SDG²⁰ 1 – End poverty in all its forms everywhere:

Libraries provide opportunities for people to improve their own lives and support informed decision-making. Mobile libraries make books, services, and internet access available in rural and remote communities, providing opportunities to people that would otherwise be isolated.

SDG 2 – End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture:

Agricultural libraries provide access to research and data on crops, market information, and farming methods that help develop resilient, sustainable produce. Public and community libraries also promote literacy, provide ICT training, access to information in local languages, and a gateway to government services and funding for rural communities, as well as fostering partnerships to support local development.

SDG 3 – Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages:

Medical libraries and hospital libraries provide access to medical research that supports improved clinical and public health outcomes. Public access to health information in all libraries help people to make better lifestyle choices and to stay healthy. Public libraries have a key role in providing health information to vulnerable groups such as new immigrants and people experiencing homelessness. Services include: accessing reliable health information, developing health literacy skills, providing help in researching and acquiring appropriate health insurance, and organising and participating in first aid training.

SDG 4 – Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all:

Libraries are at the heart of schools, universities and colleges in every country around the world. All libraries support literacy programmes, provide a safe space for learning, and support researchers to access, apply and reuse research and data to create new knowledge. Hands-on computer classes, after-school support, and programmes addressing subject areas with high failure rates are just a few examples of how libraries respond to local needs and take action to improve education. Libraries also act as facilitators in their communities, setting up local learning centres to support learning.

SDG 5 – Achieve gender equality and empower all women and girls:

Libraries offer programmes for women and girls to access information about their rights and health. They also provide ICT and literacy programmes, as well as coding-clubs and entrepreneurship training. Libraries provide a safe environment for women to read or pursue learning, access computers and the internet, undertake technology training, or talk with other women.

---

²⁰ SDG syftar på hållbarhetsmål ("sustainable development goal") i Agenda 2030.

SDG 6 – Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all:

Libraries provide public access to information on water, energy usage and sanitation. They offer access to research and evidence for policy makers and development organisations, to support the effective allocation of resources to sustainable water infrastructure and sanitation projects.

SDG 7 – Ensure access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all:

Many public and community libraries around the world represent the only place where people can get reliable access to light and electricity to read, study and apply for a job. Libraries, and library-like rural information centres can provide public-access computers, sometimes powered by solar panels or generators, allowing people to hold meetings, charge devices and access the Internet at night.

SDG 8 – Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all:

Public access to ICTs and training at libraries enable people to apply for jobs. People lacking access to a computer or the Internet at home come to the library to find these, as well as skilled library staff who can help them write their CV, send online applications, scan certificates and diplomas, and find the right job. Some libraries offer employment clubs to share tips and resources with other job-seekers in the same area.

SDG 9 – Build resilient infrastructure, promote inclusive and sustainable industrialization and foster innovation:

Libraries are at the heart of research, technology, innovation and academic life. They provide access to research infrastructure, data and quality information to foster innovation and competitiveness. Some libraries operate business centres that offer entrepreneurship training as well as legal and financial advice to help entrepreneurs start-up their businesses.

SDG 10 – Reduce inequality within and among countries:

Equitable access to information, freedom of expression, freedom of association and assembly, and privacy are central to individuals' independence. Libraries help to reduce inequality by providing safe, civic spaces open to all, in both urban and rural areas across the world. They foster community engagement and citizen participation through local programmes and partnerships with other civil society organisations and local governments. They are a lifeline to marginalised groups, who may struggle to access information, skills or support elsewhere.

SDG 11 – Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable:

Libraries have an essential role in safeguarding and preserving invaluable documentary heritage, in all forms, for future generations. Culture strengthens local communities and supports the inclusive and sustainable development of cities – libraries are at the heart of initiatives to promote this. With targeted services to reach the most vulnerable groups, libraries provide a safe space for older people, offering opportunities to socialise and take part in cultural activities. They are also

a welcoming space for immigrants, people experiencing homelessness, and refugees, who sometimes face many of the same challenges.

SDG 12 – Ensure sustainable consumption and production patterns:

Libraries are sustainable institutions; they share resources within communities and across borders, to ensure that everyone has access to information. Libraries are the precursors of the new sharing economy, offering all kinds of materials for loan (not only books, music, movies, and all kinds of information resources, but also tools, musical instruments, appliances, and more), thus reducing the carbon footprint and the impact on the environment. Libraries offering access to 3D printers and digital manufacturing skills allow people to develop their own creativity using recycled materials. This helps to raise awareness to sustainable consumption and production.

SDG 13 – Take urgent action to combat climate change and its impacts:

Libraries play a key role in providing access to reliable data, research and knowledge that supports informed research and public access to information about climate change. They ensure long-term access to environmental data and information for future generations through thorough preservation strategies that outlast the policies of individual governments. School and public libraries help raise awareness among younger generations about the critical and urgent need to protect our environment and to work together to mitigate and adapt to the effects of climate change.

SDG 14 – Conserve and sustainably use the oceans, seas and marine resources for sustainable development:

Libraries support decision-making by preserving and giving access to data and information related to the sustainable use of oceans, seas and other water bodies, appropriate fishing practices, and effective water management.

SDG 15 – Protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss:

Libraries foster research and help protect the earth's ecosystems by offering open access to biodiversity data and literature. Botanical and forest libraries help raise awareness among younger generations about the need to respect and protect nature.

SDG 16 – Promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels:

Libraries are a key source of information for the public. They are also equipped to teach and enable citizens to benefit from this open access. Libraries are a trusted information source, with skilled staff that help individuals, institutions and governments to communicate, organise, structure and use information in a meaningful way to promote development.

SDG 17 – Strengthen the means of implementation and revitalize the global partnership for sustainable development:

Libraries partner at all levels with local, regional and national civil society institutions, governments and organisations from private sectors to offer community-based programmes and services that engage and empower citizens, in turn, strengthening societies.